

türk tabipleri birliği

mesleki sağlık ve güvenlik dergisi

turkish journal of
occupational
health and
safety

- © **Toplumsal Yeniden Üretim**
- © **Cinsiyet Ayrımcılığı**
- © **Ataerkil Normlar ve Despotik Devlet**
- © **Çalışan Kadının Sağlığı**
- © **Çalışma Hayatında Kadın ve Mevzuat**

turkish medical association

ISSN 1302 – 48 – 41 üç ayda bir yayımlanır Temmuz-Ağustos-Eylül 2015

57

johs (turkish)
turkish journal of
occupational
health and
safety

Editörler

Celal EMİROĞLU
Levent KOŞAR

Yayın Kurulu

Sedat ABBASOĞLU
Gültekin AKARCA
Önur BAKIR
Nilay ETİLER
Denizcan KUTLU
Meral TÜRK
Mehmet ZENCİR

Danışma Kurulu

Prof. Dr. İbrahim AKKURT
Prof. Dr. Gazanfer AKSAKOĞLU
Prof. Dr. Remzi AYGÜN
Prof. Dr. Nadi BAKIRCI
Prof. Dr. Yasemin BEYHAN
Dr. Yıldız BİLGİN
Dr. Nihal COŞKUN
Prof. Dr. Yücel DEMİRAL
Doç. Dr. Mustafa DURMUŞ
Av. Hacer EŞİTGEN
Prof. Dr. Çağatay GÜLER
Av. Mustafa GÜLER
Dr. Ö. Kaan KARADAĞ
İsmail Hakkı KURT
Prof. Dr. Mustafa KURT
Yıldırım KÖÇ
Prof. Dr. Nergis MÜTEVELLİOĞLU
Fiz. Müh. Haluk ORHUN
Prof. Dr. Güzin ÖZARMAĞAN
Prof. Dr. Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR
Av. Dr. Murat ÖZVERİ
Prof. Dr. Kayıhan PALA
Prof. Dr. Ahmet SALTİK
Psik. Dr. Nazlı Yaşar SPOR
TİM. MÜH. Mustafa TAŞYÜREK
Dr. Engin TONGUÇ
Prof. Dr. Nevin VURAL

Türk Tabipleri Birliği Adına Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Dr. Bayazıt İLHAN

Yazışma Adresi

Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi
Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi
Şehit Daniş Tunaliği Sokak No: 2 Kat: 4 Posta
Kodu: 06570
Demirtepe/ANKARA

Telefon

0 312 231 31 79 (Pbx)

Faks

0 312 231 19 52 - 53

<http://www.ttb.org.tr/msg>
e-posta: msg@ttb.org.tr

Hazırlık ve Tasarım

Yeter CANBULAT - TTB

Basımının İletişim Bilgileri ve Basım Yeri

Başak Matbaacılık ve Tan. Hiz. Ltd. Şti. Ankara
Tel: (0.312) 397 16 17

Yapım

Mucize Reklam
Tel: 0 312 417 10 56

Basım Tarihi

07.03.2016

Yayın Türü

Yerel Süreli (3 aylık)

Tiraj

3.000 adet

Logo ve Kapak Hakkı TTB'ye Aittir.

Dergide Yayımlanan Yazıların Tüm Sorumluluğu
Yazarlarına Aittir.

t ü r k t a b i p l e r i b i r l i ğ i

mesleki sağlık ve güvenlik dergisi

Üç ayda bir yayımlanır Temmuz-Ağustos-Eylül 2015

57

EDITÖRDEN
Celal EMİROĞLU

1

TOPLUMSAL YENİDEN ÜRETİM VE
KARŞILIĞI ÖDENMEYEN KADIN EMEĞİ
Fatime GÜNEŞ

2

RUH SAĞLIĞINDA GÖRÜNMEYEN-ÖDENMEYEN KADIN EMEĞİ
Deniz NALBANTOĞLU

10

İŞ YAŞAMINDA CİNSİYETÇİLİĞİN KÖKENLERİ:
LİLİTH, LUCY VE ARDİ
Zuhal YENİÇERİ

13

KADIN SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA MEME KANSERİ
MESLEK HASTALIĞI OLARAK KABUL EDİLMELİ Mİ?
Aslı DAVAS

19

ERGONOMİ VE KADIN İŞÇİLER
Çiğdem ÇAĞLAYAN

24

ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN: ULUSAL VE ULUSLARARASI MEVCUAT
Bedriye İlkay YATAR

29

ÇALIŞAN KADINLAR İLE
EV KADINLARININ SAĞLIK DURUMU ÜZERİNE BİR ANALİZ
Nilay ETİLER

37

TURHAN AKBULUT
Celal EMİROĞLU

48

EDİTÖRDEN

Kadın, insanlığın ortaya çıkmasıyla türün üretilmesi ve devamı rolünü üstlenirken ilkel toplumlarda egemen cinsiyet durumunu korumuş, ilkel toplumlardan bu yana da toplumsal yapı değişikliklerinde belirleyici olmuştur. Kadın-erkek işbölümünü değiştiren, tarımın/sabanın icadı, hayvancılığın önemi ataerkil aile sistemine geçişin belirleyicileri olmuş, ancak kadının etkinliğini kaybetmesine de neden olmuştur: avcılık, askerlik, yöneticilik gibi rolleri üstlenen erkek iktidarı egemen olurken; toprağın işlenmesi için daha çok köle, daha çok self yani çok doğum daha çok emek gücü kaçınılmaz hale gelmiştir.

Mülkiyet kavramı ve mülk sahibi sınıflar doğarken kadın da egemenliğini yitirmeye başlamıştı. Kapitalist toplumlarda türün, yani yeni emek gücünün üretilmesi zorunluluğu üreyen emek gücünün yetiştirilmesini de görev olarak kadının önüne koydu. Emeği metalaşan kadın artık iki tür üretkendi; birincisi, biyolojik cinsiyeti gereği sermaye için sürekli doğuracak, doğurdıklarını emzirecek-besleyecek, büyütecek... İkincisi, bu tür işler için uygun eviçi hizmetleri verecek...

Toplumsal cinsiyetçi yaklaşım; kadının varlığını onun üretiminin ön koşulu olarak görüyor. Sermaye, kadının biyolojik olarak ve devamında eviçi hizmetlerinde üretmesini, gerektiğinde kısmi zamanlı ve yarı ücretli olarak çalışabilecek ucuz yedek-hazır güç olarak işçi konumunda meta üretmesini arzular. Tarihsel gelişim içerisinde bu süreci yönetecek hiyerarşik/hegomonik/despotik yapılanma da değişimler göstererek kendiliğinden ortaya çıkacaktır: Devlet.

Gerek meta üretimi, gerek ticaret, gerekse mülkiyetin korunması amacıyla mülk sahiplerinin giderek kurumsallaşan yapıları yani devlet ortaya çıktığında; toplumsal cinsiyet, tarihsel yol ayrımında eşitsiz güç ilişkileri üzerinden biçimlendi. Kadının toplumsal ve tarihsel rolü; doğurganlığıyla sermaye için yeniden üreten ve değer yaratan emeğine ilaveten annelik, ev kadınlığı, çocuk bakıcılığı gibi roller üzerinden "değersizleştirilerek" belirlenirken; devlet, kadına yönelik hukukunu da oluşturuyordu.

Tarihte ilk kez ortaya çıkan Hammurabi Kanunları; patriarkal ailenin erkek egemenliğinde devlet aracılığı ile kurumsallaşmasının başlangıcı olurken, erkek dinlerine de kadın üzerindeki denetleme görevi veriyordu. Tarihteki tüm peygamberler ve din bilgileri her ne hikmetse erkeklerden oluşuyor ve erkek kaleminden yazılan tüm dini metinlerde ise kadın değersizleştiriliyor, erkeğin sahip olduğu haklardan mahrum bırakılıyor.

Eril devlet yapısı; askeri güçleriyle, hukukuyla, sağlık ve eğitim görevlileriyle erkekleri öne çıkarırken uyguladığı şiddetle de kadını toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde ikincil konuma itiyordu. Bu nesnel gerçeklik, tüm dinlerde ve kültürel yapılanmalarda, siyasette, sporda, mahkemede hissedilmektedir. Ancak, erkek, kadını isteyerek değil ideolojik olarak tahakküm altına almak zorundadır. Kadını eve kapatan, onu örten, ona güçsüzlüğünü telkin eden erkek tercihi değil egemen mülkiyet anlayışının tercihidir.

Günümüzde kapitalizmin azgınlık derecesine göre artan kadınlık yükü ucuz emek olarak da kullanıma arz edilmekte geç kalmadı. Hegomonik devlet/sermaye, emek gücünü korumuyor, insan bakım hizmetlerinin kamusal olarak karşılanmasını gereksiz maliyet unsuru olarak görüyor. Kapitalist sistem, iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı önlem almak yerine kadını doğurganlığa özendirip, emek gücünü yeniden üreterek kârını maksimize ediyor. Başka bir ifadeyle korunmayan çalışma alanında zirveye tırmanan iş kazaları, meslek hastalıkları ve işçi cinayetleri nedeniyle "tüketilen emek gücünün yeniden üretilmesi" görevini kadımlar üstleniyor.

Kapitalizmin yani artıkdeğer sömürüsünün devamı için işçi sınıfının üremesi zorunludur. İşçinin korunmadığı, sağlıksızlaşarak tükenen işçinin disposable malzeme gibi atıldığı bir üretim biçiminde yoksul kesimin sürekli doğurgan olması iktidarın arzusudur. Böyle de olmaktadır; üç doğur / beş doğur üreyelim-çoğalalım mesajı zengine değil emekgücü sömürülen düşük gelirliyle iletiliyor.

Devlet, cinsellik, doğurganlık, aile hayatı gibi ataerkil normları denetleyen kurumdur; artık kadının kaç çocuk doğuracağı, nasıl giyineceği, nasıl ve nerelerde çalışacağı yani kadın kimliği ve bedeni siyasi iktidarın kontrolindedir. Hüükümetler, artıkdeğer sömürüsünü en üst düzeye çıkartabilmek amacıyla ana eksenini esnek çalışma biçimleriyle uyumlaşmış "üreten ailenin korunmasını" öncelemektedir. Bu anlamda doğurganlığın artırılması ve dolayısıyla doğum izinlerinin artırılması, doğum sonrası yarı zamanlı çalışma "hakkı", yarım asgari ücret, kadımların kamusal hayata katılmaları, güvencesiz kamu istihdamının artırılması gündeme geldiğinde kadının yarım gün evde yarım gün işte çalışmasını arzulamaktadırlar. Kadın yeter ki doğursun!...

Bu sistem içerisinde çözüm üretemeyen siyasi iktidar "Dünya Emekçi Kadımlar Günü" anmalarına saldıırıyor. Kadımlar da 8 Mart 1857'den bu güne kararlılıkla mücadelesini sürdürüyor...

Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi kadımların mücadelesini saygıyla selamlıyor.

TOPLUMSAL YENİDEN ÜRETİM VE KARŞILIĞI ÖDENMEYEN KADIN EMEĞİ

Fatime GÜNEŞ

Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji
Bölümü

I. Giriş

Kadınların toplumsal ezilmişliği ve ikincilliğini ele alan feminist kuramlar kadınların kurtuluş ve özgürleşme projeleri açısından zengin tartışmaları içermektedir. Kadınların ezilmesinin nedenlerinin yoğun olarak tartışıldığı 1960'lı ve 1970'li yıllar, feminist siyasetin önemli ivme kazandığı ve feminist kuramın cinsiyet körü toplumsal teoriye yoğun eleştiriler getirdiği bir dönem olmuştur. Bu yıllarda feminist politikanın en önemli kuramsal araçlarından biri "kadın emeği" merkezli yapılan tartışmalardır. Bu tartışmalar kapitalist toplumsal ilişkilerin temel açıklayıcı kavramlarının toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından yeniden incelenmesine neden olmuştur. Marksist kuramın; üretim, yeniden üretim, kullanım değeri, değişim değeri, yabancılaşma, metalaşan emek, sömürü, yedek işgücü ordusu gibi temel kurucu öğeleri incelenerek, kadınların ezilmişliğinin özgül konumu feminist politika açısından yeniden kavramlaştırılmıştır. Karşılığı ödenmeyen ev emeği, yeniden üretim süreçlerinde kadın emeği, ataerkillik, patriyarkal kapitalizm gibi temel kavramlar feminist kuramın ve feminist siyasetin kurucu unsurları arasında yer almıştır.

Kadınlar, küresel düzeyde yeniden yapılanan kapitalist koşullar altında üretim ve yeniden üretim süreçlerinde emeklerini yoğun bir şekilde kullanmaya devam etmektedir. Diğer bir deyişle, küresel kapitalizm koşullarında sermaye ve patriyarkal ilişkiler kadın emeği üzerindeki baskısını ve tahakkümünü sürdürmektedir. Kadınların özgürleşme projeleri kapsamında feminist öznenin yeniden inşa süreci şüphesiz kadının içinde yer aldığı geniş toplumsal ilişkiler içindeki yerinin tahlilini gerekli kılar. Bu çerçevede toplumsal yeniden üretim kavramı analitik düzeyde kadınların daha geniş toplumsal ilişkiler içindeki ezilmesinin maddi

temelinin tahlili açısından kapsayıcı ve açıklayıcı bir güce sahiptir. Toplumsal yeniden üretim süreçlerinde kullanılan kadın emeğinin incelenmesi, hem değiştirilmesi istenen toplumsal güçlerin ne olduğu konusunda fikir verir hem de feminist politik öznenin (kolektif özneler) yeniden inşasının daha geniş toplumsal ilişkiler içindeki yerinin görülmesini sağlar. Toplumsal yeniden üretim analitik olarak üretim ve yeniden üretim süreçlerinin diyalektik birliğini, üretim ve yeniden üretimin birbirinden kopuk ve ayrı yapılar olmadığını içerir ve kadın emeğinin analizi açısından kapsayıcı bir çerçeve sağlar.

Bu çerçevede bu yazının temel amacı; toplumsal yeniden üretim kavramının küresel kapitalist süreçlerde, hem mikro hem de makro düzeyde; karşılığı ödenmeyen kadın emeğinin analizi açısından kuramsal düzeyde açıklayıcı gücünü değerlendirmektir. Bu değerlendirme şüphesiz kadınların tahakküm altına alınmasını açıklayan ev emeği tartışmalarının eleştirisini de içermektedir. İlk olarak üretim ve yeniden üretim kavramlarının Marksist ve feminist kuram açısından ele alış biçimleri ortaya konmaktadır. İkinci olarak, yeniden üretim alanında yapılan ev emeği tartışmaları özetlenmekte ve bu tartışmaların sınırlılıkları değerlendirilmektedir. Üçüncü olarak, üretim ve yeniden üretim süreçlerinin diyalektik birliğini ifade eden toplumsal yeniden üretim kavramı merkezli kadın emeği analizine yer verilmektedir.

2. Üretim ve Yeniden Üretim

Üretim, yeniden üretim, toplumsal yeniden üretim Marksist kuramın temel açıklayıcı kavramları arasında yer alır. Feministlerin yeniden üretim kavramına yükledikleri anlamların kaynağı bu kurama dayanır. Bu nedenle bu bölümde üretim ve

yeniden üretimin anlamı, unsurları ve içeriği hem Marksist kuramsal çerçeveye hem de feminist kuramların bu alandaki tartışmalarına dayanmaktadır. Engels *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni* kitabında şöyle yazar (1):

“Maddeci anlayışa göre, tarihteki egemen faktör, son tahlilde, maddi hayatın üretimi ve yeniden üretimdir. Ama bu üretim ikili bir tabiata sahiptir. Bir yandan, yaşam araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan şeylerle bunların gerektirdiği aletlerin üretimi; öbür yandan bizzat insanların üretimi, türün üremesi. Belli tarihsel dönem ve belli bir ülkedeki insanların içinde yaşadıkları toplumsal kurumlar, bu iki türlü üretim tarafından, bir yandan çalışmanın, öbür yandan da ailenin erişmiş bulunduğu gelişme aşaması tarafından belirlenir.”

Bu paragraf üretim ve yeniden üretimin sınıf ve cinsiyet açısından ne anlama geldiğini ortaya koyar. Maddi hayatın üretiminde yani geçimlik ihtiyaçların ve bu ihtiyaçların üretilmesi için gerekli aletlerin üretiminde yer alan emeğin erkek emeği olduğu kabul edilir. Yeniden üretim alanı ise türün üretiminin sağlandığı yer olan ailedir ve burası da kadının yer aldığı ve ezilmişliğinin başladığı yerdir. Engels, kadın ile erkek arasındaki gerçek eşitliğin ev işlerinin toplumsal bir sanayiye dönüştürülmesi sonucunda gerçekleşeceğine inanır (2).

Üretim ve yeniden üretim Marx'a göre (3), bütün olarak bakıldığında kesintisiz ve aralıksız devam eden toplumsal üretimin, üretim tarzının ki bu üretim güçlerini ve üretim ilişkilerini içerir; her aşaması aynı zamanda bir yeniden üretimdir. Kapitalist üretim sürecinin ayakta kalması üretimin çoğalarak artmasına, üretimin artması da emek ile sermaye arasındaki ilişkinin sürekli bir şekilde yeniden üretilmesine dayanır ki, Marx bunu yeniden üretim olarak ifade eder. Bu temel tanımdan hareketle yeniden üretimin iki önemli maddi unsuru vardır: *Birincisi*, çevreyi de içine alacak şekilde üretim araçlarının bakımı, tamiri, muhafaza edilmesi ve yenilenmesi; *ikincisi*, emek gücünün ertesi gün işe hazır hale gelebilmesi için yenilenmesi ve gelecek kuşakların yeniden üretimi yani soyun yenilenmesi (3).

Sanayi toplumları üretim araçlarının sürekli yenilenmesi veya yeniden-üretilebilir üretim araç-

larına dayanan üretimiyle tarihsel olarak insanlığın ulaştığı önemli bir düzeydir. Bu kuram çerçevesinde, bunların sağlanması girişimcinin/kapitalistin sorumluluğundadır. Üretici güçlerin diğer unsuru emek gücünün ertesi gün işe hazır hale gelmesi için yenilenme sürecini kapsayan yeniden üretim ve insan türün/neslin devamını sağlayan yeniden üretim (biyolojik üretim) sürecinde aile dolayısıyla da kadın emeği özel bir konuma sahiptir. Yeniden üretimin maddi unsurlarının yanı sıra maddi olmayan ancak maddi yaşamın bir parçası haline gelen inançlar, yasalar, semboller, değerler de toplumsal yaşamın yeniden üretilmesinde etkili unsurlardır. Örneğin kadınların aile içinde ev kadınlığı özel statüsü toplumun devamlılığı için elzem olarak düşünülür ki, bu konum manevi olarak inançlar, değerler, semboller ve hatta bazen yasalarca da ideolojik olarak yeniden üretilir ve toplumsal yeniden üretimin ideolojik unsurunu oluşturur. Devlet de üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde etkili olan diğer bir unsurdur. Devlet, üretim ilişkilerinden görece özerk bir yapı olarak üretimin oluşması, üretim ilişkilerinin kurulması, üretim güçlerinin temini gibi ve yenilenmesi gibi süreçlerde doğrudan yer almaz ancak tüm bunların yeniden üretilmesinde yasal, kurumsal ve ideolojik düzenlemelerle önemli bir unsurdur (4).

Marksist kuramda yeniden üretim, “bir üretim tarzının ve o üretim tarzına özgü toplumsal ilişki biçimlerinin varlığını sürekli kılan mekanizmaların bütününü ifade eder” (5). İnsanların dünyaya getirilmesi, bakılıp büyütülmesi ki bütün bunlar içinde bulunulan toplumun üretim tarzının ihtiyaçlarına göre yapılması; ayrıca emek gücünün bakımı ve işe hazır hale getirilmesi aynı şekilde yeniden üretim kavramına yüklenilen anlamlardır. Feministlerin yeniden üretime yükledikleri anlam ise, özel alan/aile/ hane içinde doğurganlık/ akrabalık/ evlilik ilişkilerinin düzenleme biçimleriyle ilişkili olarak kullanılır. Kadınların taze emek gücünün üretilmesi, bakımı, yetiştirilmesi ve hali hazırda olan emek gücünün bakımı için harcadıkları emek yeniden üretim alanında gerçekleştirilir (5). Feministlerin yeniden üretime yükledikleri bu anlamın arka planı 1960'lı yılların sonundaki eviçi emek tartışmalarına, ev emeği tartışmaları da Marksist kurama dayanmaktadır.

3. Yeniden Üretim Unsuru Olarak Ev Emegi

Ev emeği tartışmalarının köklerini Mary Inman'ın *In Woman's Defense* (1940) adlı çalışmasına kadar götürmek mümkündür. Inman'a göre, kadınların sömürsü yasal, kültürel, psikolojik, ekonomik ve politik olmak üzere çok boyutludur ancak kadınların ezilmişliğinin özü ev içinde harcadığı emekle ilişkilidir. Kadınlar her gün alışveriş, yemek, temizlik, bakım gibi bitmek bilmeyen rutin işleri gerçekleştirir. Kadınların gerçekleştirdiği bütün bu ev işleri ve bakım emeği (çocuk, yaşlı, hasta vb.) aslında emek gücünün üretimidir. Bu yönüyle karşılığı ödenmeyen aile emeği bağımsız bir tarz olan üretime dâhil olur ve sermaye için de üretkendir (6).

1969'lu yıllarda ise bu tartışmayı *The Political Economy of Women's Liberation* makalesiyle ilk başlatan Margaret Benston olmuştur. Aslında bütün bu çalışmalar kapitalist toplumda kadınların ezilme nedenlerini açıklama çabaları olarak okunabilir. Benston için bu ezilmenin analiz birimi kadının ev emegidir ve maddi temeli de kapitalizmdir. Ev emeğinin gerçekleştiği birim olan aile ise tüketim değil bir ekonomik/üretim birimidir ancak piyasa ilişkileri içinde ele alındığı biçimiyle bir üretim gerçekleşmez. Kadınlar toplumsal bir grup olarak ev içinde yemek pişirirken, temizlik yaparken, çocuklarına ve kocalarına bakarken belli bir ürün ve hizmet üretirler. Bu hizmet ve ürünler piyasadaki gibi değişim değerine sahip metalar değildir ancak basit bir üretim biçimi içinde, aile üyeleri tarafından tüketilen; kullanım değerine sahiptirler. Kadının ev içindeki konumu aynı zamanda kapitalistler için yedek işgücü ordusu olarak da işlev görür. Kadınların kurtuluşu için ön koşul onların ev işlerinden özgürleşmesidir ki bu özgürleşmenin modern feminist politikada cisimleştiği slogan ise *ev işleri ve çocuk bakımının toplumsallaşmasıdır* (2).

Benston kadının ezilmişliğini yeniden üretim alanı içinde sınırlarken, Peggy Merton ise bir yıl sonra yazdığı *A Woman's Work* adlı makalesinde kadının ev emeği ve kapitalist üretim ilişkileri arasında kurduğu ilişkiyle tartışmaları bir üst noktaya sıçratır. Ailenin esas işlevlerinden biri emek gücünün devamlılığını ve sürekliliğini sağlamaktır. Yani, var olan emek gücünü ayakta tutabilmek,

gelecek kuşakların çoğalmasını sağlamak ve emek gücüne yetenek, bilgi ve değerleri aktarma işleviy-le aile (yeniden üretim) ve kapitalist üretim arasındaki ilişkiyi öne çıkarır. Ayrıca, yedek işgücü ordusunun parçası olan kadınlar ücretlerin düşük tutulmasına hizmet eder (2). Bu çalışmalar, "kadının karşılıksız kalan ev emeğini, ekonomik emek gücünün türetilmesindeki çarkı döndüren bir kuvvet olarak yorumlamışlardır ve bu ilişkiyle, kadın sorununu materyalist düzeyde bir teorileşmeye doğru yönlendirmişlerdir" (2).

Dalla Costa ve James 1972'de yazdığı *The Power of Women and the Subversion of the Community* makalede ücretli bir işte çalışsa da çalışmasa da kadınların ev işlerine yönelik bağımlılıklarını analiz eder. Kapitalizmde işçi sınıfının varlığı aileye dayanır. Kadının ev emeği kapitalizmden ayrı, özel, kişisel bir hizmet türü olarak emek gücü denen bir mal üretir ve Marksist anlamda da artı değer yaratır. Kadın emeğinin ürettiği bu mal işçinin iş kapasitesidir yani emek gücünün özüdür. Kadının ev içinde yarattığı değer işçi olan kocasına ödenir ve koca da bu sömürüye aracı olur. Kadın emeği ev içinde üretken bir emek türü olarak "maskeli bir emektir". Feminist politika açısından kadınlar hem ev işlerine hem de ev kadınlığına savaş açmalıdır ve ayrıca yeteri kadar çalıştıkları içinde çalışma yoluyla özgürleşecekleri mitini de ret etmelidirler (2).

Bu tartışmalar, içinde kadın emeğinin artı-değer yaratmadığını ancak yine de değer yasasına tabii olduğunu düşünen yaklaşımlarda bulunmaktadır. Örneğin, Seccombe kadınların ev emeğinin kapitalist üretimin dışında kaldığı için artı-değer üretmediğini ancak emek gücünün değeri üzerinde etkili olduğunu düşünür ve bundan dolayı da kadının ev emeği değerlidir. Yani "ev kadını ücretin satın aldığı geçimlik maddeleri tüketime hazır hale getirmek için harcadığı emekle, kocasının emek gücünün piyasada bulacağı değere bir katkıda bulunur. Dolayısıyla kendi emeği de kocasının emeğinin satılmasıyla değerini bulur" (4). Burada kadın ev emeğinin kocasının emek gücü değeri üzerinde etkili olduğu anlatılmak istenir.

Kadının ev emeğini 'ev içi üretim tarzı' içinde ele alan yaklaşımlarla birlikte ev emeği tartışmaları başka bir noktaya sıçramıştır. Bu yaklaşımın ilk örneği Harrison'un kapitalist toplumda 'yaşamca

üretim tarzı' olarak ele aldığı 'ev içi üretim tarzı' merkezli yaklaşımdır. Buna göre, kadın, ev işi ücretli emekçinin geçimi için gerekli üretimi yaparak emek gücünün yeniden üretimine katkıda bulunur. Harrison'a göre, ev işinin sermayeye sağladığı katkılar şunlardır: kapitalist, emek gücüne değerinin altında ücret öder, kadınları işgücünün dışında tutar ve erkeğin pazarlık gücü yükselir, bu pazarlık gücünü düşürme potansiyeli taşıyan yedek kadın sanayi ordusu yaratır. Ayrıca evde tam zamanlı çalışan ev kadınları ayrı bir sınıf oluştururlar (7).

Christine Delphy, ev emeği üzerine yapılan tartışmalarda kadın emeğinin sermaye ile kurulan ilişkisine mesafeli ve eleştirel yaklaşımıyla diğerlerinden farklılaşır. Delphy, ünlü *Baş Düşman* başlıklı çalışmasında, ev emeğini 'patriyarkal aile-içi üretim tarzı' altında tartışır ki bu üretim tarzı 'kapitalist üretim tarzından' ayrı kendine özerk bir sistemdir. Tarihsel olarak kadınların aile içinde yaptıkları işlerin ekonomiye çok önemli katkısı olmuştur. Kadınlar, sanayileşmeyle birlikte ücretli iş yaşamına katılsalar dahi karşılığı ödenmeyen ev emeği harcamaya devam ederler. Evlilik sözleşmesi de bu özerk üretim sisteminin devamlılığını sağlar. Patriyarkal aile içi üretim tarzı içinde ayrı bir sınıf olan kadınların diğer sınıfın üyeleri olan erkekler tarafından emekleri kontrol edilir ve sömürülür. Kadınların sömürülmesinin kaynağı ayrı ve özerk bir sistem olan patriyarkadır (7,8).

Sonuç olarak, ev emeği tartışmalarına göre, hane tüketim birimi olmasının yanı sıra aynı zamanda bir üretim birimidir. Kadınlar bu emek sürecinde ev işlerini ve çocuk bakımını gerçekleştirir. Ev emeği erkeğin emek gücünün yeniden üretimini sağlar. Gelecek kuşakların yetiştirilmesinden sorumludur. Ev emeği hem kullanım hem de değişim değerine sahiptir. Ev emeği erkeğin emek gücünün değerini düşürür. Bu anlamda ev emeği sermayenin değerlenmesine hizmet eder. Ev kadınları ev içindeki emek sürecinin işçileri olarak ayrı bir sınıf oluşturur. Ayrı bir sınıf olarak kadınları hem sermaye hem de patriyarka sömürür.

4. Ev Emeği Tartışmasının Sınırlılıkları

Ev emeği tartışmaları feminist teoriye önemli katkılar sağlamıştır ancak kendi içinde cevaplan-

ması gereken bazı problemleri de içermektedir. Bu problemlerden ilki kadınların ev emeğinin üretken bir emek olup olmadığıdır. İkincisi, ev emeğinin erkeğin emek gücünün değerini belirlediğine yönelik tezlerdir. Üçüncüsü, kadınların özellikle de ev kadınlarının ayrı bir sınıf oluşturmaya yönelik yaklaşımdır. Dördüncüsü ise kadınların ezilmelerinin belirleyici unsuru olarak ev emeğine yapılan aşırı vurgudur.

İlk olarak, ev emeği tartışmalarının aksine, kadınların ev emeği üretim dışında kaldığı ve artı değer üretmediği için *üretken emek* olarak kabul edilmez. Üretken emek piyasada sermaye ile mübadeleye giren, toplumsallaşmış üretimde meta üreten, meta ürettiği için de belli bir değer yaratan yani üretim sürecinde artı-değer yaratan emektir. Ancak kadın evde *tüketilmesi toplumsal bakımdan gerekli* (kocasının üretim sırasında tükettiği emek gücünü tazeleyerek yerine koyma, geleceğin emek güçlerini -çocukları- yetiştirme vb) emeği harcamaktadır. Kocasının metalaşmış emek gücünün değeriyle (ücretiyle) piyasadan aldığı geçimlik maddeleri tüketilebilir hale getirir, temizlik yapar, çamaşır yıkar, alışveriş yapar, yemek pişirir, çocuk, yaşlı hasta bakar. Yani, işçinin (kocasının) bireysel tüketimine hizmet eden, özelleşmiş, sadece kendisi ve ailesi için harcanan, *kullanım değeri* olan somut bir emektir (4).

İkincisi, ev emeğinin işçinin ücretini aşağıya çektiği yönündeki işlevsel yaklaşımın aksine; emek gücünün değeri içinde bulunulan özgül bir dizi tarihsel, toplumsal, kültürel ve politik koşullar altında belirlenir ki sınıf mücadelesi bunun en önemli unsurudur. Emek gücünün değerinin belirlenmesinde işçilerin farklı özelliklerinin de dikkate alındığı bilinmektedir. İşçinin emeğinin nitelikli veya niteliksiz olması, etnik kökeni, ırkı (beyaz, siyah) toplumsal cinsiyeti (kadın / erkek / lezbiyen / gay /trans) göçmen olması gibi birçok sosyolojik konum pazarlık gücünü etkiler. Ayrıca ekonominin genel birikim düzeyi yani kârlılık düzeyi de emek gücünün değerinin belirlenmesinde önemlidir. Belirtilen faktörler dikkate alındığında ev emeğinin emek gücünü belirlemedeki katkısı görece daha azdır (7). Ev işinin kapitalizm açısından 'çok önemli', 'zorunlu', 'çok gerekli' görüldüğü veya kapitalizmin varlığını sürdürebilmek için ev işine 'bağımlı olduğu' türü açıklamalar ev işinin kapita-

lizim açısından işlevsel bir temele oturtulması ve ev işinin ekonomizme dayalı aşırı vurgusu açısından eleştirilmektedir (7).

Üçüncüsü, kadınların ev emekleriyle ve evlilik yoluyla ayrı bir sınıf oluşturdukları ve erkekler (kocaları) tarafından sömürüldüğü tezi; yalnız anneleri, evli olmayanları, üst sınıf ve yoksul ev kadınlarının durumunu, ailesini bırakıp başka şehir ve ülkelere çalışmak için giden göçmen işçi kadınları ve hatta bekâr ve yalnız yaşayan erkeklerin (göçmen işçiler) durumlarını dikkate almamaktadır. Kadınların ayrı bir sınıf oluşturdukları yukarıda da belirtildiği 'ev içi üretim tarzı' tezine dayanılmaktadır. Bu 'ev içi üretim tarzının' ne olduğu ve neye dayandığı meselesi de tartışmalıdır. Kadınların ev içi üretim tarzında ayrı bir sınıf oluşturduklarına yönelik bu kuramsal tartışmaları şimdilik bir kenarda tutup sadece belirtilen toplumsal kesimleri (bekâr, yalnız anneleri, göçmen kadın ve erkek işçileri) nasıl dışarıda bıraktığı incelendiğinde bile kadınların ayrı bir sınıf olduğunu savunan bu yaklaşımın kapsayıcılığının problemliliği görülmektedir. Ayrıca üst sınıfta yer alan kadınların ve yoksul evli kadınların maddi yaşam koşulları aynı değildir ve ev emeklerini kullanma biçimi de buna bağlı olarak farklılaşmaktadır. Sonuç olarak, kadınların 'ev içi üretim tarzı' altında, evli olmaları ve patriyarka temelinde ayrı bir sınıf oluşturdukları tezleri kuramsal ve ampirik düzeyde problemlidir.

Dördüncüsü, kadınların toplumsal konumlarının belirlenmesinde ev emeğine yapılan aşırı vurgu ki bu kadınların ezilmesinin diğer boyutlarını analiz dışına itmektir. Kadınlar evin dışında gelir getiren işlerde de çalışmaktadır. Günümüzde kadınların ev içinde gelir dışı/gelir karşılığı işleri birlikte yaptıkları ve ev dışında da gelir getiren işlerde çalıştıkları durumlar yaygınlaşmaktadır. Bu anlamda çalışma zamanı, çalışma mekânı, işin örgütlülük düzeyi, sosyal ve sağlık güvencesi, sosyal hakları açısından bakıldığında yaptıkları işin niteliğine bağlı emek sömürüsü de farklılaşmaktadır. Ayrıca kadınların ezilmesi cinsiyetçi işbölümünü, psikolojik süreçleri, cinsellik, kültür, dil, ideoloji gibi çok boyutlu, karmaşık ilişkileri içermektedir. Ev emeğine yoğunlaşmak kadın emeğini sadece yeniden üretim faaliyetine sıkıştırır. Oysa ki kadın emeğinin bütünsel analizi kadınların ekono-

mi politığıne ilişkin kapsayıcı bir kuramsal çerçeveyi içerir. Toplumsal yeniden üretim kavramı bu kuramsal çerçeve için şimdilik faydalı bir araç olarak durmaktadır. Çünkü ev içindeki ve dışındaki ücretli/ücretsiz veya karşılığı ödenen/ödenmeyen emek kullanma biçimlerini dikkate almaktadır.

5. Toplumsal Yeniden Üretim ve Kadın Emeği

Toplumsal yeniden üretim kapsayıcı bir kavram olarak üretim, dolaşım, bölüşüm, tüketim, emek gücünün yenilenmesi, emek gücünün üretimi (neslin çoğalmasını/türemesini) gibi süreçleri içermektedir. Kavram, özü itibarıyla toplumun, toplumsal üretimin, toplumsal ilişkilerin devamını, sürekliliğini yani yeniden üretilmesini anlatmaktadır. Bir bütün olarak toplumsal yeniden üretim toplumsal ilişkilerin tamamının yeniden üretimini anlatsa da, daha özel olarak yaşamın yenilenmesi ve sürdürülmesini, ilgili alandaki kurumları zorunlu olarak çalışmayı ifade eder. Bu anlamda üç unsuru şunlardır (9): İnsan türünün biyolojik yeniden üretimi, emek gücünün yeniden üretimi ve insanın bakım ve ihtiyaçlarının tedarik edilmesi (Şekil-1). Toplumsal yeniden üretim; analitik olarak üretim ve yeniden üretim süreçlerinin diyalektik birliğini, üretim ve yeniden üretimin birbirinden kopuk ve ayrı yapılar olmadığını içerir ve kadın emeğinin analizi açısından kapsayıcı bir çerçeve sağlar.

Tablo-1: Toplumsal yeniden üretim unsurları

Toplumsal yeniden üretim kavramı feminist teori içinde merkezi bir öneme sahiptir. Literatürde de yaygın bir şekilde referans verildiği şekliyle Laslett ve Brenner'in tanımına (10) dayanır:

“Feministler toplumsal yeniden üretimi, yaşamı gündün güne ve nesilden nesile sürdürmeyle doğrudan ilişkili eylem, tutum, davranış, duygu, sorumluluk ve ilişkiler (bütünü) olarak kullanırlar. Kapsadığı diğer konuların yanı sıra, toplumsal yeniden üretim beslenme, giyinme ve barınmanın hemen tüketime nasıl hazır hale getirilmesini, çocukların bakımının ve sosyalleşmesinin hangi yollarla sağlandığı, hasta ve yaşlıların bakımı ve cinselliğin sosyal düzenlemesi konularını içerir. Dolayısıyla toplumsal yeniden üretimin tarihsel, toplumsal ve biyolojik bakımdan tanımlanmış ve mevcut yaşamı koruyup gelecek nesli üretmek için gerekli bakımı sağlamayı amaçlayan çok çeşitli – zihinsel, fiziksel, duygusal – işleri içeren faaliyetler olarak görülmektedir.”

Geleneksel feminist söylem, toplumsal yeniden üretim kavramını kadınların özel alan/ aile/ hane/ yeniden üretim/ ev içindeki konumlarına referans vererek ve burada harcadıkları emekleri çerçevesinde ele alır. Oysa Cohen'in de belirttiği gibi (11), toplumsal yeniden üretim hanedeki yeniden üretimi de içine alan ancak kapitalist gelişmenin özgül aşamalarına bağlı gerçekleşen sayısız faaliyetleri içerir. İnsanların fiziksel, toplumsal, kültürel ihtiyaçlarının (toplumsal yeniden üretimlerinin sağlanması) doğrudan karşılanmasında kadınların, erkeklerin, piyasanın, devletin, hanenin, topluluğun ve bireyin çok çeşitli faaliyetlerini kapsar (11). Toplumsal yeniden üretim zihinsel, duygusal ve fiziksel bütün emek çeşitlerini içerir ve bu emek hanenin içinde ve dışında, karşılığı ödenen ve ödenmeyen, değişim değeri ve kullanım değerine sahip emek olabilir. Örneğin, evde hazırlanan yemek için harcanan emek, karşılığı ödenmeyen emektir ve karşılığında ücret verilmez ancak aynı yemek lokantada hazırlandığında yemeği yiyen kişi hazırlayan emeğin karşılığı olarak belli bir para öder (12). Evde yemeği hazırlayan emek, somut bir emek türü olarak hane bireylerinin bireysel tüketimlerini karşıladığı için kullanım değerine sahiptir. Aynı yemeği lokantada yiyen kişi bu ürün (meta) için bir bedel öder ve yemeği hazırlayan emek ise piyasada belli bir mübadele ilişkisine girdiği için

emeğinin karşılığında ücret alır. Ancak her iki emek türü bireyin yeniden üretimini sağlamaktadır.

Kapitalist koşullar altında insanların kendilerinin ve hanelerinin yaşamlarını sürdürebilmeleri (ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri) ücrete tabi bir işte çalışmaya ve karşılığı ödenmeyen ev emeğine yani bu iki tür emeğin işbirliğine/birlikteliğine dayanır. Hanelerin yaşamını sürdürmeleri sürecinde de üretim ve tüketim süreçleri birbirine bağlıdır. Toplumsal yeniden üretim, ücretli/ücretsiz emeğin, üretimin/tüketimin birlikteliği içerir ve bu kavramsal çerçevede iki emek türü de tek bir toplumsal ve ekonomik sürecin parçası haline gelir. Emekçi nüfusun yeniden üretimiyle sermayenin birikim süreçleri arasında her zaman bir çatışma vardır ve girişimci kârını çoğaltmak için işgücünden daha fazla artık değer elde etmeye çalışacaktır. İşçi ise yaşam standardını yükseltmek ve ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak için daha fazla ücrete ihtiyaç duyacaktır (13). Tam da bu noktada bu çelişkiyi hafifletmeye yönelik iki önemli kurum karşımıza çıkar: devlet ve aile. Devlet; eğitim, sağlık, konut, ulaşım, altyapı hizmetleri, bakım hizmetleri, doğum yardımları/izinleri, iş kanunları, sosyal güvenlik yasaları, işsizlik parası, göç yasaları, gelir desteği/yardımlar gibi koruyucu, önleyici uygulamalarla emek ile sermaye arasındaki çelişkiyi hafifletme çalışır. Aile ise; yetişkin birey(ler)in ücretli maaşı ve karşılığı ödenmemiş kadın emeği ile varlığını sürdürmeye çalışır. Özellikle kadının ev emeği hanenin yeniden üretim için gerekli işleri yerine getirirken piyasanın koşullarından, haneye giren ücretin niteliğinden/miktarından ve devlet uygulamalarından doğrudan etkilenir. Hanenin yeniden üretimi bağımsız, özerk ve sözü edilen kurumsal yapılardan ayrı olmadığı gibi buralarda yaşanan krizler hanenin yeniden üretimini sekteye uğratabilir. Yeniden üretimin krize girdiği böyle anlarda toplumsal yeniden üretim süreçlerinde etkili olan diğer kurum, yapı ve ilişkiler devreye girer: sivil toplum örgütleri, dini kurumlar, gönüllülüğe dayalı hayırsever kurumlar, akrabalık, komşuluk, arkadaşlık ilişkileri ve sosyal ağlar gibi. Sonuç olarak; toplumsal yeniden üretimin unsurları (beslenme, giyim, barınma, ısınma, altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık, sosyal yardım, işsizlik güvenliği, vb.) bunların yerine getirilme biçimi ve araç-

ları (kadın/erkek emeği, piyasa, devlet, topluluklar, birey vb.) kapsayıcıdır. Ayrıca toplumsal yeniden üretimin kalitesi, standart unsurları, araçları ve biçimi tarihsel olarak küresel, bölgesel, ulusal ve yerel düzeyde farklılaşabilmektedir. Daha da önemlisi toplumsal yeniden üretim; sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini, eşitsizliklerini ve çatışmalarını içerdiği gibi bu ilişki ve yapıların yeniden üretilmesini sağlar (13).

Özellikle 1980'li yılların yeni liberal süreçlerinde; devlet girişimciliği özelleşmiş, hükümetlerin harcamaları azalmış, daha önce verilen birçok toplumsal hizmet piyasalaşmıştır. Değişen çalışma biçimleri (esnek çalışma), reel ücretlerin azalması, ekonomik krizler hanelerin geçimlerini zorlaştırırken bu süreçten en çok etkilenen kadın emeği¹ toplumsal yeniden üretim sürecinin aktif unsuru haline gelmiştir. Piyasada temel geçimlik mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesi, reel ücretlerin düşmesi, hanede işsizlik; devletin eğitim, sağlık, konut, altyapı, ulaşım, işsizlik yardımları, bakım hizmetleri gibi alanlardaki desteğini azaltması toplumsal yeniden üretimin sorumluluğunu büyük oranda aileye yüklemiştir. Bu anlamda kadınlar küresel kapitalist koşullarda sermayenin değerlendirilmesi adına karşılığı ödenmeyen emeklerini² çift yönlü ve yoğun bir şekilde ev içinde (ev işleri, sınırlı kaynakların tüketilebilir hale getirilmesi, çocuk, hasta yaşlı bakımı, ev eksenli gelir karşılığı çalışma vb.) ve ev dışında (gelir getiren işlerde düzensiz, geçici, örgütsüz ve güvencesiz çalışma; özellikle ailelerini geride bırakarak göçmen işçi olarak toplumsal cinsiyete dayalı işlerde çalışma; formel/enformel ilişki ağlarını kullanarak haneye kaynak aktarma) kullanmaya devam etmişlerdir.

6. Sonuç

Neden emek? Özel ve ayırıcı bir unsur olarak neden kadın emeği? Emek, daha soyut düzeyde toplumsal üretimin ve tarihsel değişimin temel yaratıcı gücüdür. Emek, tarihsel olarak insanların yaşamak ve var olmak için kendi ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıkları temel bir güçtür. Bu anlamda, insanlar yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalan tarihsel kolektif öznelerdir. İhtiyaçların karşılanması sürecinde ortaya çıkan yeni ihtiyaçların üretilmesinde emek temel bir unsurdur. İnsanlar bir araya gele-

rek, elbirliğiyle emeklerini kullanarak toplumsal yaşamın maddi üretimini (ihtiyaçlarımızın karşılanması sürecinde ne ürettiğimiz) toplumsal ilişkilerimizi (üretirken nasıl ürettiğimiz) toplumun kendisini (üretimimize bağlı olarak nasıl bir toplum olduğumuz) sürekli olarak yeniden üretirler. Yani yaratıcı güç olan emekle ihtiyacımız olan maddi malların üretimini, bu maddi malları üretirken toplumsal ilişkilerimizi ve insan soyunun devamını (biyolojik yeniden üretim) yani toplumun kendisini sürekli olarak yeniden üretiriz.

Kadın emeği, tarihsel olarak maddi ve mal hizmetlerin üretilmesinin, insan türünün çoğalması sürecinde biyolojik yeniden üretimin, toplumsal ilişkilerimizin ve toplumun kendisinin yeniden üretimi için temel yaratıcı bir güçtür. Ancak kadınlar toplumsal yaşamda emeklerini yoğun bir şekilde kullanmalarına rağmen emeklerinin karşılığında hak ettikleri değeri alamıyorlar. Bir yandan kadınlar harcadıkları emekleriyle toplumun/yaşamın üretilmesinde temel bir güç olurken diğer yandan ise emek kullanma biçimleri onların ikincil olmalarına, ezilmelerine ve tahakküm altına alınmalarına neden oluyor.

Kapitalist toplumda kadınların ezilmesinin maddi temellerinin analiz edildiği ev emeği tartışmaları, yukarıda belirtilen sınırlılıklarına rağmen; *kadınların ev emeğini görünür kılmış* ve feminist politikaya ivme kazandırmıştır. Toplumsal yeniden üretim kavramıyla ise ev içinde/dışında kullanılan kadın emeği diyalektik bir ilişki içinde konumlanır. Toplumsal yeniden üretim merkezli kadın emeği çözümlemesi kadınların ezilmesinin bütünselliği ve feminist politikanın kurucu öznelerinin oluşturulması (kolektif özneler) açısından kapsayıcı bir çerçeveye sağlamaktadır. Bu bağlamda yapılacak her türlü tartışma/araştırma/inceleme feminizmi kuramsal ve politik düzeyde zenginleştirecektir.

Dipnotlar

1. Yeni liberal süreçlerin kadın emeği üzerine etkileri üzerine bkz. Ecevit, Y. "Küreselleşme, Yapısal Uyum ve Kadın Emeğinin Kullanımında Değişmeler" İçinde: F. Özbay (Der) Küresel Pazar Açısından Kadın Emeği ve İstihdamdaki Değişimler Türkiye Örneği, İstanbul, KSSGM ve İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, 1998.
Güneş, F. "Türkiye'de Yeni Liberal Ekonomi Politikaları ve Krizlerin Kadınların Emek Piyasası ve Ev İçinde Emek Kullanma Biçimleri Üzerindeki Etkileri" Finans Politik ve

Ekonomik Yorumlar Dergisi 2009; 46 (532): 15–28.
 2. Yoksulluk koşullarında kadınların emek kullanma biçimlerinin ayrıntılı analizi için bkz. Güneş, F. “Farklı Emek Kategorileri Açısından Kadın Yoksulluğu” Çalışma ve Toplum 29 (2): 217-248.

Kaynaklar

- Engels F. “Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni” K. Somer (Çev). Sol Yayınları, Ankara, 1971.
- Vogel L. “Marksist Teoride Kadın” M. Öngören (Çev). Pencere Yayınları, İstanbul, 2003.
- Cameron B. “Social Reproduction and Canadian Federalism” İçinde: K. Bezanson (Der). Social Reproduction: Feminist Political Economy Challenges Neo-Liberalism, McGill-Queen’s University Press, Montreal, 2006.
- Tekeli Ş “Kadınlar ve Siyasal/Toplumsal Hayat” Birikim Yayınları Yeni Araştırmalar Dizisi, İstanbul, 1982.
- Acar-Savran G. “Özsöz” İçinde: G. Acar-Savran ve N. Tura Demiryontan (Der). Kadının Görünmeyen Emegi. Yordam Kitap, İstanbul, 2012.
- Vogel L. “Historical-Critical Dictionary of Marxism” Historical Materialism 2008; 16:237-243.
- Molyneux C. “Ev Emegi Tartışması ve Ötesi” İçinde: G. Acar-Savran ve N. Tura Demiryontan (Der). Kadının Görünmeyen Emegi. Yordam Kitap, İstanbul, 2012.
- Delphy C. “Baş Düşman” İçinde: G. Acar-Savran ve N. Tura Demiryontan (Der). Kadının Görünmeyen Emegi. Yordam Kitap, İstanbul, 2012.
- Bakker I, Gill S. “Ontology, Method and Hypotheses.” İçinde: I. Bakker, S. Gill (Der) Power, Production and Social Reproduction. Houndsmills, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003.
- Laslett B, Brenner J. “Gender and Social Reproduction: Historical Perspectives” Annual Review of Sociology 1989; 14: 381-404.
- Cohen, M.G. “Neo-Liberal Crisis/Social Reproduction/Gender Implication” Pan European Conference Warsaw, 2013 http://www.eisa-net.org/be-bruga/eisa/files/events/warsaw2013/cohen_Neo-Liberal%20Crisis-Social%20Reproduction-Gender%20Implications.pdf (11/09/2015)
- Glenn EN. “From Servitude to Service Work: Historical Continuities in the Racial Division of Paid Reproductive Labor” Signs 1992;18(1):1-43.
- Luxton M. “Feminist Political Economy in Canada and the Politics of Social Reproduction” İçinde: K. Bezanson (Der). Social Reproduction: Feminist Political Economy Challenges Neo-Liberalism, McGill-Queen’s University Press, Montreal, 2006.●

RUH SAĞLIĞINDA GÖRÜNMEYEN-ÖDENMEYEN KADIN EMEĞİ

Deniz NALBANTOĞLU
İşyeri Hekimi

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların çalışma yaşamında aynı oranda istihdam edildiğini söylemek mümkün değildir. Kadınlar cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde kutsal ve asli görevleri sayılan ailenin yeniden üretimi için hane içinde üretmeye devam etmektedir.

İstatistiksel olarak kadın istihdamı TÜİK Ekim 2015 bülteninde 15 yaş ve üzeri grupta %27,6 olarak açıklanmıştır (1). TNSA-2013 verilerine göre ise 15-49 yaş kadınların %31'i kendi ev işleri dışında gelir getiren ya da getirmeyen bir işte çalışmaktadır. Kadınların çalışmama nedenlerine bakıldığında ilk sırayı (%22) ev kadını olmak, ikinci sırayı (%19) çocuk bakımı almıştır. Bu oranlar evli kadınlarda sırasıyla %29 ve % 28'dir (2).

Resmi istatistikler kadınların çalışma yaşamında formel istihdamı üzerinden yapılmaktadır. Kadınların gelir getirici informal çalışmaları (ev eksenli, evde, ücretsiz aile işçisi) ya da gelir getirici olmayan evdeki görünmeyen emekleri istatistiklere yansımamaktadır.

Kadınların ev içinde toplumsal yeniden üretim çerçevesindeki emeklerinin kökleri cinsiyete dayalı işbölümüne dayanmaktadır. Kadının doğurganlıkla başlayan, çocuk bakımı ile devam eden ve sonuçta aile bireylerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik tüm ev ve bakım işlerini "kadının doğasında", "kadınlığa özgü" gören toplumsal düzen bu işbölümü üzerine kurulmaktadır. Kadın için doğal sayılan bu ev içindeki emeği onun görünmez kılınmasına neden olmaktadır. Evdeki emeğiyle birlikte kadında görünmezleşmektedir. Bu emek aynı zamanda gelir getirici olmadığından, artı değer üretmediğinden karşılığı da yoktur,

kadın bu emeği için herhangi bir ücret de alamaz yani ödenmeyen emektir.

Emeği görünmeyen/ödenmeyen kadının bu bağlamda kendi sosyal güvencesinin olmaması ve baba ya da eş üzerinden sosyal güvence sahibi olması beraberinde gelmektedir.

Formel çalışma biçiminde istihdama katılmayan kadın evde ürettiklerini satarak ya da evdeki işlerinin devamı olarak temizliğe gitme, bakım hizmetlerini görme şeklinde ailenin geçimine "katkıda" bulunmak ister. Kadın kendi hanesinin günlük işlerini bitirdikten sonra yine aynı işleri gelir getirme amacıyla yapmaya devam etmektedir. Ancak ev eksenli, evlerde üreterek kazanma şansı bulunan kadının getirdiği gelir de ikincil görülmekte, katkıdan öteye geçememektedir.

Formel ya da informal çalışma biçimine sahip ya da gelir getirici bir faaliyette bulunmayan tüm kadınların ev içi üretimleri, ev içi sorumlulukları, evde bakım yükleri anlamında evdeki görünmeyen emekleri ortaktır. Cinsiyete dayalı işbölümü sonucu bu işler evde kadınlara kalmaktadır.

Kadın Ruh Sağlığı

Kadın sağlığı söz konusu olduğunda bedensel ve ruhsal sağlıkları bir bütünü ifade etmektedir. Kadınların ruh sağlığı medeni durum, eğitim düzeyi, çalışma yaşamı, ev içi sorumlulukları, aile yaşamı gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Etkili olan faktörlerin neredeyse tamamı kadının cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde ikincil konumuyla ilişkilidir. Bu nedenle kadınların ruh sağlıkları değerlendirilirken cinsiyete dayalı işbölümü ve atarkeki göz ardı edilmemelidir.

Yapılan araştırmalarda anksiyete bozuklukları ve depresyon gibi toplumda sık görülen ruhsal hastalıklar kadınlarda daha fazla saptanmıştır (3-5). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün geleceğe yönelik öngörülerine göre; 2020'de depresyon, kadınlar ve gelişmekte olan toplumlarda başta gelen yeti yitimine yol açan hastalık olacaktır. DSÖ'nün "Kadın ve Sağlık" raporuna göre; dünyada kadınlar alkol ve madde kullanımına bağlı rahatsızlıklardan erkeklere göre daha az etkilenmekteyken, anksiyete ve depresyondan daha çok etkilenmektedirler (3).

Ulusal Hastalık Yüğü ve Maliyet Etkilik Projesi (2004) final raporuna göre; yeti yitimi ile geçirilen yılların (YLD) dağılımları iki cinsiyete göre ayrı ayrı incelendiğinde erkeklerde ilk sırayı %7,3 ile osteoartritler alırken, kadınlarda %10,7 ile unipolar depresif hastalıkların aldığı görülmektedir (4).

Türkiye Ruh Sağlığı Profili araştırmasına (1998) göre, kadınlarda depresyon ve anksiyete bozuklukları (%9.8 ve %8.9) erkeklerden çok daha yüksek saptanmıştır (5).

Kadın Emegi ve Ruh Sağlığı

Kadınların çalışma yaşamıyla ruh sağlıkları arasındaki ilişki de çeşitli araştırmalarda ele alınmıştır. Yapılan araştırmalarda kadınların sadece çalışıp çalışmadıkları sorgulanmaktadır. Kadınların gelir getirici formel olmayan çalışma biçimlerine (ev eksenli çalışma, ev işçiliği, ücretsiz aile işçiliği gibi) sahip olup olmadığı irdelenmemektedir. Öte yandan tüm kadınların ortak paydası ev içi sorumlulukları, bakım yükleri neredeyse hiç ele alınmamaktadır.

Dökmen'in (6) yaptığı çalışmada, üç farklı grup kadının (pazarıcı, çalışan, ev kadını) ruhsal bozuklukları açısından farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Pazarda kendi ürününü satan, maaşlı bir işte çalışan ve ev kadınları arasında yaptığı çalışmada pazarıcı kadınlarda diğerlerine göre daha çok psikopatolojik belirti bulmuştur. İnfornel çalışma biçimi olarak pazarıcı kadınların seçildiği bu çalışmada cinsiyet rolleri de incelenmiş ve kadınlar arasında fark bulunmamıştır.

Uçman'a (7) göre, Türkiye'de çalışan kadınların ruh sağlığı çalışan erkeklere göre daha fazla bozulma riski taşımaktadır.

Bilgin (8) Adana'da yaptığı çalışmada, çalışma-

yan kadınlarda çalışan kadınlara göre, depresyonu daha yüksek oranda saptamıştır. Çetin vd (9) tarafından Trabzon'da yapılan bir çalışmada depresyon prevalansı %42,9 ile en yüksek düzeyde ev kadınlarında tespit edilmiştir. Çilli vd (10) yılında Konya'da ev kadınları ve çalışan evli kadınlarda yaptığı araştırmada ev kadınlarında anksiyete, fobi, paranoid, psikotik, somatizasyon ve global şiddet indeksi puanları daha yüksek bulunmuştur. Budakoğlu vd (11) Ankara'da 15 yaş üzeri kadınlarda %20,1 anksiyete şüphesi saptamışlar ve çalışmayan kadınlarda çalışan kadınlara göre daha yüksek oranda bulmuşlardır.

Bu çalışmalarda kadınlar çalışan ya da ev kadını/çalışmayan olarak değerlendirilmiştir. Dökmen'in çalışmasında farklı olarak pazarıcı kadınlar ele alınmıştır. Çalışmalarda tüm kadınların görünmeyen emeğinin ortak olduğundan hareketle, ev işleri, ev içi sorumluluklar, hasta-yaşlı-çocuk bakımı, ev içi kararlara katılma durumları gibi kadının cinsiyete dayalı işbölümünden kaynaklı statüsünü ikincilleşmesinin sonucu görülen değişkenler değerlendirilmemiştir.

Bütüncül ele alınan kadın emegi ile ruh sağlığı ilişkisi

Sağlık başta olmak üzere, yapılan her çalışmada kadın emeğinin bütüncül ve daha ayrıntılı değerlendirilmesi gereklidir. Ödenmeyen, görünmeyen kadın emegi daha görünür kılınmalıdır. Özellikle ev içi üretimin ayrı ve derinlikli sorgulanmasına gereksinim vardır. Bu tespitler doğrultusunda 2011 yılında Denizli il merkezinde erişkin yaş kadınların genel ruh sağlığı durumlarını saptamaya yönelik yaptığımız araştırmada, kadın emegi ayrıntılı değerlendirildi. Formel ve infornel çalışma yanında ev içi üretim de sorgulandı. Kadınların çalışma durumlarını değerlendirirken herhangi bir işte çalışıp çalışmadıkları sorgulandı. Çalışmadığını ifade eden kadınlara gelir getirici bir faaliyette bulunup bulunmadıkları soruldu. Bir işte çalışmayanlar, gelir getirici bir faaliyette bulunmayanlar, ücretsiz aile işçisi olmayanlar "ödenmeyen emek" olarak değerlendirildi.

Kadınların ruh sağlığını etkileyen ev içi sorumlulukları, bakım yükleri, ev içi kararlara katılımları ayrıca sorgulandı. Evde çocuk, yaşlı, engelli, kronik hastalığı olan bireylerin varlığı, ev işlerine ayrı-

lan süre, yemek, bulaşık, çamaşır, temizlik, alışveriş gibi ev işlerinin kim tarafından yapıldığı, ailesi ve kendisiyle ilgili kararlara katılma durumları sorgulanarak formel/informel/ödenmeyen tüm biçimlerde kadınların görünmeyen emeği değerlendirilmeye alındı. Ruh sağlığını değerlendirmek için Genel Sağlık Anketi kullanıldı. İki ve üzeri belirtiyeye sahip olanlar ruhsal bozukluk belirtisine sahip olarak değerlendirildi.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular kısaca şu şekilde özetlenebilir. Bu çalışmada kadınların %20,8'i formel bir işte çalışırken, %13,5'i ev eksenli çalışan ve ev işçisi, %3,9 ücretsiz aile işçisi, %61,7'si ödenmeyen emek olarak saptandı. Kadınların %40'ının ruhsal bozukluk belirtisine sahip olduğu saptandı. Çalışma yaşamlarına göre bakıldığında ev eksenli çalışanlar ve ev işçilerinde (%54,2) diğer çalışma biçimlerine göre ruhsal bozukluk daha fazla olduğu gösterildi. En yüksek ruhsal belirtiyeye sahip olan ev eksenli ve evde çalışan kadınları sırasıyla ödenmeyen emek, ücretsiz aile işçisi, formel çalışan kadınların izlediği saptandı. Kadınların evde bakım yükleri ve ev içi sorumluluk puanları arttıkça ruhsal bozukluk belirtilerinin de arttığı belirlendi (12). Ruh sağlığı bağlamında kadın emeğine bu yaklaşım ile mevcut gerçekliğin daha ayrıntılı görülmesine katkı sağladığı görülmüştür.

Sonuç

Erkek egemen toplumda kadının doğuştan itibaren eşitsizliğe maruz kalışı, eğitim, istihdam gibi ekonomik ve toplumsal olanaklardan daha az yararlanmasıyla ortaya çıkan düşük toplumsal statüsü ruhsal hastalıklara yakalanma riskini artırmaktadır.

Mevcut ataerkil yapı kadını özel alana hapsederek cinsiyete dayalı işbölümünü perçinlemektedir. Ataerkil kapitalizm kadının ev içindeki görünmeyen emek sömürsünü de derinleştirmektedir. Kadınlarla yapılacak çalışmalarda konu ayrımı gözetmeksizin ataerkil yapının getirdiği düşük statünün göstergesi değişkenlerin detaylı incelenmesine gereksinim vardır. Bu bağlamda ev içi sorumluluklar, bakım yükü, ev içi üretim gibi kadınların ortak görünmeyen emeğine ilişkin olan ve ev

eksenli, ev işçisi, ücretsiz aile işçisi olma gibi informal/görünmeyen kadın çalışma biçimlerine ilişkin değerlendirmeler araştırmalarda yer almalı, kadın emeği ve sömürüsü görünür kılınmalıdır.

Kaynaklar

1. Türkiye İstatistik Kurumu, İlgücü İstatistikleri, Ekim 2015, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007
2. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Ana Raporu, 2013, Ankara, s. 48,181.
3. World Health Organization (WHO) "Women and Health" WHO 2009, Switzerland, s.53.
4. Başkent Üniversitesi, T.C. Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü "Ulusal Hastalık Yüklü Ve Maliyet-Etkililik Projesi Final Raporu" RSHMB 2004, Ankara, s.267-268.
5. Erol N, Kılıç C, Ulusoy M. "Türkiye Ruh Sağlığı Profili Raporu" T.C. Sağlık Bakanlığı, Ankara, 1998. 2201:25-75.
6. Dökmen ZY. "Çalışma Durumları Farklı Üç Grup Kadında Ruh Sağlığı, Kontrol Odağı İnancı ve Cinsiyet Rolü" Türk Psikoloji Dergisi, 2003;18: 111-124.
7. Uçman P. "Ülkemizde Çalışan Kadınlarda Stresle Başa Çıkma ve Psikolojik Rahatsızlıklar" Psikoloji Dergisi, 1990;7:58-75.
8. Bilgin M. "Çalışan ve Çalışmayan Kadınlara İlişkin Bazı Değişkenlerin Depresyon Düzeylerine Etkisi" Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990, 95 s.
9. Çetin İ, Bilici M, Bekaroğlu M, Köroğlu MA, Uluutku N. "Sağlık Ocaklarına Başvuran Hastalarda Depresyon Yaygınlığı Ve Depresyonun Sosyodemografik Değişkenlerle İlişkisi" 35. Ulusal Psikiyatri Kongresi ve Uluslararası Kros-Kültürel Psikiyatri Uydu Sempozyumu, Trabzon, 1999. s.92-97.
10. Çilli AS, Kaya N., Bodur S. "Çalışan ve Ev Kadınlarında Psikolojik Belirtilerin Karşılaştırılması" Genel Tıp Dergisi, 2004;14:1-5.
11. Budakoğlu İ, Maral I, Coşar B, Biri A, Bumin MA. 15 Yaş Üzeri Kadınlarda Anksiyete Gelişimi ve Sıklığını Etkileyen Faktörler" J Turk Soc Obstet Gynecol. 2005;2: 92-97
12. Nalbantoğlu D. Denizli İl Merkezinde Yaşayan Erişkin Kadınların Genel Ruh Sağlığı Durumu, Ruh Sağlığı Hizmetlerinden Yararlanmaları Ve Etkileyen Faktörler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2011.●

İŞ YAŞAMINDA CİNSİYETÇİLİĞİN KÖKENLERİ:

Zuhal YENİÇERİ

Yrd. Doç. Dr. Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

LİLİTH, LUCY VE ARDI

Kadının toplumdaki yerini incelemek ve kadın-erkek eşitliği tartışmasına mercek tutmak için çeşitli bakış açılarına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, söz konusu konuya ya da soruna psikoloji, antropoloji, sosyoloji, siyaset bilimi gibi çeşitli disiplinlerin yine çeşitli bakış açılarıyla yaklaştıkları görülmektedir. Ancak, söz konusu tartışmanın varlığının sebebi olan kaynakları değerlendirebilmek için belki de işe en baştan başlamak gerekir. Kadının günümüzde toplumdaki, daha özel anlamda kamusal alandaki yerine işaret eden geçmiş kaynaklar düşünöldüğünde ise ele alınabilecek en temel çıkış noktasının insanın, dolayısıyla kadın ve erkeğin, yaratılışı olduğu söylenebilir. İnsanın (kadının ve erkeğin) yaratılışına dair söz etmek gerektiğinde ise yararlanılabilecek iki temel kaynak vardır. Bunlardan ilki temel dini öğretiler iken, diğeri ise evrimsel yaklaşımlardır. Bu makalenin amacı, temel dini öğretilerden ve evrimsel yaklaşımlardan yola çıkarak, kadının özellikle endüstrileşmiş modern toplumdaki dezavantajlı statüsünü genel olarak değerlendirmektir.

Dini Mitlerde Unutulan İlk Kadın Lilith

Dini öğretiler temel alındığında, genel inanışa göre Adem ilk insan (erkek) ve Havva da Adem'in kaburga kemiğinden onun karısı olarak Tanrı tarafından yaratılmıştır. Bu temel inanç doğrultusunda Adem ilk erkek ve Havva da onun ilk eşidir ve buradan yola çıkarak Adem'in ilk erkek, Havva'nın ise Adem'den yaratılan ilk kadın olduğu söylenebilir. Ancak, İncil'in İbranice versiyonları incelendiğinde, Havva'nın Adem'in ilk eşi olmadığı ve Havva'dan önce yaratılan başka bir kadın olduğu belirtilmektedir (1). İbrani inancındaki Ben Sira mitine göre Tanrı tarafından yaratılan bu

ilk kadın Lilith'dir. Bu inanca göre Tanrı, Adem ve Lilith'i eş zamanda, birbirine eş olarak ve kendi suretinden yaratmıştır. Cennetin bahçesinde yaşayan Adem ve Lilith bir tartışma yaşarlar; bu tartışmanın sebebi Adem'in Lilith'e karşı üstün olduğunu ileri sürmesidir. Lilith, Adem'in bu iddiasını kabul etmez ve Adem'e eşit yaratıldıklarını ve birinin diğerinden daha üstün olmadığını hatırlatarak Adem'i terk eder ve yeryüzüne iner. Lilith'in gitmesinin ardından yalnız kalan ve üzülen Adem, Tanrı'ya Lilith'i geri getirmesi için dua eder. Yine bu mite göre, Tanrı meleklerini görevlendirir ve görevlendirilen bu melekler Lilith'in yanına giderek Adem'in yanına dönmesini ve bunun Tanrı'nın buyruğu olduğunu iletirler (1).

Ancak Lilith hala çok kırgındır ve Adem'in kendisini Lilith'den daha üstün görmesine boyun eğmez ve Tanrı'nın cennetin bahçesine yani Adem'in yanına geri dönmesine yönelik emrine itaat etmez. Tanrı'nın emrine karşı gelmek pahasına da olsa Adem'den daha alt bir statüde yer almayı kabul etmeyen Lilith lanetlenir. Daha sonra, Havva, yalnız kalan Adem'in karısı olması için onun kaburga kemiğinden yaratılır (1). Söz konusu mitte, cennetin bahçesindeyken Adem ve Havva'yı yasaklanmış meyveyi yemeleri için kandıran ve dini öğretilerin tasvir edildiği resimlerde bazen sadece yılan bazen de üst kısmı insan ve alt kısmı yılan olarak betimlenen (elindeki elmayı uzatan) canlının Lilith olduğu söylenmektedir. Bu tasvir, bilinen birçok resimde olduğu gibi katedral ve kilise gibi dini olarak kutsal kabul edilen yapılarda da görölmektedir. Örneğin, Lilith'i, Fransa'nın başkenti Paris'te yer alan ve Hristiyanlar için değerli yapılardan biri olan Notre Dame Katedrali'nin Batı cephesindeki üç büyük kapıdan birinde benzer bir betimleme ile görmek mümkündür.

İncil'in İbranice versiyonunda, Tanrı hem kadın hem de erkek özellikleri ile anlatılırken; daha sonraki versiyonlarında bu androjen Tanrının, erkek Tanrı ile değiştirildiği ileri sürülmektedir (1). Eski İbrani inancındaki bu mitte Tanrı'ya bir cinsiyet atfedilmezken, daha sonraki dönemlerde Tanrı'nın hep erkek olarak tasvir edildiği görülmektedir. Örneğin, Vatikan'da Sistina Şapel'inin tavanında yer alan ve Michelangelo'nun ünlü eseri "Adem'in Yaradılışı"nda, parmağının ucuyla Adem'in parmağına dokunan Tanrı erkek olarak resmedilmiştir.

Ben Sira mitine göre ilk kadın olan ve Adem'le eş zamanda ve eşit olarak yaratılan Lilith, birçok feminist akımın da sembollerinden biri olmuştur. Ancak yaygın olarak bilinen ve inanılan, Adem'in ilk eşinin Havva olduğudur ve bu genel inanış, erkeğin kadın karşısındaki üstünlüğü görüşünü besleyen ve ataerkil sistemin her defasında kendisini sürdürmesine zemin sağlayan kaynaklardan biri olmuştur. Tanrı'nın erkek olarak tanımlanması da, bu ataerkil yapının en büyük yapıtaşlarından biridir (2).

Kültürün önemli bir bileşeni olan dini öğretiler, en temel varoluşsal sorulara yanıt vermeleri ve hayatta anlam arayışı sürecinde insana köklü ve sağlam bir sistem önermeleri nedeniyle önemli ve işlevseldir. Kültür aracılığı ile nesilden nesile aktarılan bu dini öğretiler, toplumlardaki davranışsal, duygusal ve bilişsel sistemlerin kurulması ve sürdürülmesi üzerinde de oldukça etkilidir. Bu açıdan bakıldığında, kadının, erkeğin karşısındaki ikincil yerinin, özellikle en yaygın dini öğretiler olarak tanımlayabileceğimiz tektanrılı (semavi) dinlerde doğal kabul edilmesi ve bu tektanrılı dinlerin geleneklerinde bu kabulün günümüzde de sürdürülüyor olması ile belirlendiği ve/veya köklendirildiği söylenebilir (3).

Kadına yönelik olumsuz algıların köklendiği dini mitlerin ve dini öğretilerin yanı sıra, kültürü oluşturan geleneklerin, göreneklerin ve değerlerin yine gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan önemli unsurlarından biri olan masalların da ilk bakışta masum görüldüğünü ancak biraz daha dikkatle incelendiklerinde yine bu ataerkil yapıdan etkilendiklerini ileri sürmek de yanlış olmayacaktır (4).

Lucy ve Ardi

İnsanın tarih sahnesine ilk çıkışı evrimsel bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde ise karşımıza bilimin sunduğu bir takım veriler çıkmaktadır. Fransız paleoantropolog Michel Brunet ve ekibinin 2001 yılında, Afrika'nın merkezinde yer alan Çad'ın kuzeyindeki Djurab Çölü'nde yaptıkları kazı esnasında buldukları kafatası fosilinin, bugüne kadar bilinen en eski hominidlerden biri olabileceği düşünülmektedir (5). Bilim dünyasında *Sahelanthropus Tchadensis* olarak bilinen bu fosile, çıkarıldığı bölgenin yerel dilinde "yaşam umudu" anlamına gelen *Toumaï* ismi verilmiştir. İnsan türünün evriminde bilinen en eski tür olan *Toumaï*'nin yaşı, 6-7 milyon yıl olarak hesaplanmıştır. Etiyopya'nın Hadar bölgesinde yapılan kazıda Amerikalı bir paleoantropolog Donald Carl Johanson, 1974 yılında bulunan ve ünlü müzik grubu Beatles'ın "Lucy in the Sky with Diamonds" isimli şarkısından esinlenilerek *Lucy* adı verilen *Australopithecus Afarensis* türüne ait yaklaşık üç milyon yaşındaki fosil kalıntıları ile başka bir antropolog ekibinin 2009 yılında Etiyopya'nın Aramis adı verilen çöl bölgesindeki kazıda buldukları ve *Ardi* ismini verdikleri *Ardipithecus Ramidus* türüne ait 4.4 milyon yaşındaki fosil kalıntılarının ise bugüne kadar yeryüzüne çıkarılan en eski dişi homininler oldukları bilinmektedir (5). *Toumaï*, *Lucy* ve *Ardi* insan fosilleri değildir; ancak, bilim insanları tarafından, anatomik olarak modern insanın evrim sürecinde izlediği çizgide ait olduğu *Homo Sapiens* türü ile aynı ortak atadan evrildikleri ileri sürülmektedir.

Altı milyon yıl öncesinden hızlı bir geçiş yaparak 40.000-50.000 yıl öncesine gelindiğinde ise, bilim insanlarının bu tarihlerde yaratıcı bir patlama yaşandığını ve davranışsal modernitenin ortaya çıktığını ileri sürdükleri görülmektedir (5). Daha da yakın tarihlere gelindiğinde, ilk küçük avcı-toplayıcı grupların ve ilk en ilkel barınakların 13.000 yıl önce ortaya çıktıkları ve hemen ardından (12.500 yıl önce) yaşanan bir buz devri ile yaşam biçiminin değiştiği ve göçlerin olduğu düşünülmektedir. İlk yerleşik köylerin belirmesi, ilk yapıların inşa edilmesi ve insanların doğayı kontrol etmeye başlaması ise 11.500 yıl önce oldu. Bundan birkaç bin yıl sonra ise (9000 yıl önce), insanların tam olarak yerleşik hayata geçtiklerine, daha geniş

köylerin kurulduğuna, hayvancılığın yapıldığına (evcilleştirme ve hayvanların et, süt ve derilerinden yararlanma), ateşin çok yönlü kullanılmaya başlanmasıyla dövme çelik yapılması gibi yeni becerilerin ve teknolojilerin geliştiğine dair kanıtlar bulunmaktadır (6).

Cinsel Dimorfizm ve Toplumsal Cinsiyet Roller

Bütün bu yukarıda belirtilen evrimsel süreç değerlendirildiğinde, kadın ve erkek cinsiyet rollerinin nasıl geliştiğini görmek ve kaynaklarını saptamak mümkün müdür?

Cinsel (seksüel) dimorfizm, bir türün iki cinsinin (dişi ve erkek) dış görünüş ve diğer özellikler açısından farklılaşması anlamına gelmektedir (7). Dişiler ve erkekler, boyut, renk, şekil, diş ve tüy gibi ikincil organlar, koku ve ses gibi özellikleri açısından farklılaşabilmektedirler. Bu farklılıklar, çeşitli hayvanlarda olduğu gibi insanlarda da bulunmaktadır. Yukarıda adı geçen homonidlerde orta düzeyde cinsel dimorfizmden bahsetmek mümkünken, özellikle Homo türünden itibaren bu farklılıkların daha da belirginleşmeye başladığı ifade edilmektedir (8). Cinsel dimorfizmin, türlerin dişi ve erkek üyelerinin eş seçme stratejilerinde ve sosyal davranışlarında etkileri bulunmaktadır (7,9). Aynı etkilerden, insan türünün cinslerinde de, yani kadın ve erkekte de bahsetmek mümkündür (8,10).

İnsan evriminde cinsel dimorfizmin ilk olarak daha da belirginleştiği Homo türüne bakıldığında, özellikle Homo Erectus'ta, yeni uyum stratejisi ile birlikte biyolojik ve kültürel değişimlerin yaşandığı ileri sürülmektedir. Avcılığın geliştiği bu tür, ateşi ve en ilkel anlamda dili de kullanmasının yanı sıra nüfus artışı ve dağılma yolu ile Afrika'nın ötesi Asya ve Avrupa'ya geçmiştir. Beyin hacminin de kendinden daha az gelişmiş olan türden yaklaşık iki kat arttığı ve 1000 cm³'e ulaştığı bilinmektedir. Daha bu dönemlerden başlayarak, kadınların ve erkeklerin biyolojik özellikleri doğrultusunda iş bölümü yaptıklarını söylemek yanlış olmayacaktır (5). Örneğin, kadınların daha toplayıcı rolü üstlenirken, erkeklerin daha çok avcılık ile uğraştıkları bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında, sosyal yaşamda kadın ve erkek arasındaki farklılıkların,

cinsel dimorfizm ile birlikte köklendiğini söylemek çok da yanlış olmaz.

Toplumsal cinsiyet rolleri, kültürlerin cinsiyetler için belirledikleri görevler ve davranış örüntüleridir (5). Evrimsel olarak çok adaptif bir şekilde belirginleşen farklılıklar, insanın soyut düşünme becerisi geliştikçe, daha karmaşık toplum yapıları ortaya çıktıkça ve dolayısıyla kültürler oluşmaya başladıkça insan zihninin ürünü olarak daha farklı bir boyuta taşınmıştır. Günümüzde varolan toplumsal cinsiyet rollerinin köklerini kabaca cinsel dimorfizmde aramak mümkün olsa bile, bu roller köklerinden oldukça uzaklaşmış ve başkalaşmıştır. Diğer bir deyişle, Oakley'in ısrarla vurguladığı gibi, cinsiyet biyolojik olarak, toplumsal cinsiyet rolleri ise toplumsal olarak belirlenmiştir (11). Evrimsel açıdan yaşamın devamı için çeşitlilik önemlidir ve benzer şekilde, sosyal davranışlardaki çeşitliliğin de yaşamsal anlamda önemli olduğu söylenebilir. Ancak, çeşitlilik ve farklılıklar, hiyerarşik bir yapı içerisinde ele alınmaya başlandığından itibaren sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunun adı "cinsiyetçilik"tir.

Modern Dünyada Kadına Yönelik Önyargılar ve Ayrımcılık

Önyargı, belirli bir gruba üye olan insanlara, sadece o gruba üye olmaları nedeniyle yönlendirilmiş olumsuz tutumdur. Ayrımcılık ise, belirli bir sosyal grubun üyeleri olmaları nedeniyle, o sosyal grubun üyelerine karşı yapılan olumsuz faaliyetlerdir. Cinsiyetçilik, erkek egemen toplumlarda, sadece cinsiyetleri nedeniyle kadınlara yöneltilen olumsuz tutum ve davranışlar bütünü olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte, cinsiyetçilik, kadının sosyal, kültürel, politik ve ekonomik alanlarda erkeğe göre düşük konumlarda tutulmasını içeren bir kavramdır (12,13). Yukarıda da belirtildiği üzere, cinsiyetçilik, diğer önyargılar ve ayrımcılık davranışlarında da olduğu gibi, insan zihninin ürünüdür ve kadını erkekten farklı yapan özelliklerinin aşağılanması ve kadınların ya kötü ya da korunmaya muhtaç varlıklar olarak tanımlanmasını içermektedir.

Cinsiyetçilik kavramına ilişkin örnekler sunmak, örneklerin şaşkınlık yaratacak sayıda ve çeşitlilikte olması nedeniyle, ne yazık ki hiç de zor değildir. Örneğin, amacının kadınlara yönelik şiddet olaylarını azaltmak olduğu iddia edilen, kadın-

lara özel otobüs ve/veya taksi önerilerini ve uygulamalarını, cinsiyetçilik çerçevesinde incelemek mümkündür. İlk olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin eski başkanlarından biri tarafından dilendirilen ve daha sonra 2014 yılında siyasi bir partinin İstanbul il kadın kolları tarafından tekrar gündeme getirilen "kadınlara özel otobüs projesi" uygulamaya koyul(a)mamış olsa da, geçtiğimiz günlerde Sivas ilinde özel bir girişimcinin kadınların ve ailelerin hizmetine sunduğu "pembe taksi" ile konu tekrar gündeme taşınmıştır (14,15). Daha renginden başlayarak cinsiyetçi bir yaklaşımın ürünü olarak değerlendirilebilecek olan bu uygulama, "korumacı cinsiyetçilik" kavramına çok yerinde bir örnektir. Kadına yönelik şiddet eylemlerinde eylemin sahibi olan ve şiddeti uygulayan kişilere yönelik önlem ve yaptırımların tartışılması gerekirken, eylemin yöneltildiği ve şiddetin mağduru olan kişilere yönelik önlem ve yaptırımların önerilmesi, şiddet eylemlerini azaltmayacağı gibi kadınları korunması gereken varlıklar olarak konumlandırılması nedeniyle de cinsiyetçiliği besleyecektir.

Toplumsal Cinsiyet Roller ve İş Yaşamında Kadın

Kadınlar, sosyal yaşamın her alanında olduğu gibi, iş hayatında da cinsiyetçi tutum ve davranışlarla baş etmek zorunda bırakılmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kalıpyargıların çok yaygın olması, toplumsal cinsiyetle ilişkili olmayan durumlarda bile insanların yargıları üzerinde etkili olabilmektedir. Toplum içerisinde kadınlar daha çok yumuşak, kolay ağlayan, daha çok sanat ve edebiyatla ilgilenen, ince düşünceli, dindar, dış görünümüne önem veren, konuşkan ve bağımlı olarak algılanmaktadırlar ve bu özellikler aynı zamanda "feminen" özellikler olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan, erkekler ise, saldırgan, rasyonel, daha çok matematik ve doğa bilimleri ile ilgilenen, hırslı, nesnel bakış açısına sahip, rekabetçi, lider ve bağımsız kişiler olarak algılanmaktadırlar ve bu özellikler de aynı zamanda "maskülen" özellikler olarak ifade edilmektedir. Kısacası, iş yaşamında liderlik pozisyonları için erkeklerin daha uygun ve işlevsel oldukları düşünülmektedir. Diğer bir ifadeyle, lider pozisyonlarda görev alan kadınların ve erkeklerin performanslarında genel bir fark bulunmamasına rağmen, başarılı bir lider

ya da yönetici dendiği zaman insanların zihinlerinde canlanan imaj, kadından ziyade, daha çok erkeğe atfedilen toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kalıpyargılarla örtüşmektedir (16,17). Ancak yapılan araştırmalar, az önce de belirtildiği gibi, liderlik konusunda kadınların daha olumsuz özellikler sergilediklerini gösteren bir cinsiyet farklılığı olmadığını (16-18) ve hatta kadınların liderlik konusunda daha da avantajlı olduklarını göstermektedir (19,20).

Söz konusu kalıpyargılar, kadınların ve erkeklerin iş yaşamındaki potansiyellerini değerlendirirken olduğu kadar, onların varolan başarılarının da yanlış bir şekilde değerlendirilmesine neden olmaktadır. Erkek çalışanların başarılarının, onların olumlu kişisel özelliklerine atfedilirken (örneğin, yetenekli ya da işin ehli oldukları düşünülürken), aynı başarıyı kadın çalışanlar gösterdiğinde bu başarının nedeni daha çok dışsal durumlara atfedilmektedir (örneğin, şanslarının yaver gittiği ya da hile yaptıkları düşünülmektedir) (21).

Toplumda paylaşılan genel yargılardan biri de, kadın ve erkek çalışanların motivasyonel yönden farklılaştıklarıdır. Kadın ve erkekler, toplumsal cinsiyet rolleri gereği, farklı sosyal roller üstlenmektedirler. Bu rollerden belki de en önemlisi ve belirginini, erkeğin çalışan ve eve ekmek getiren kişi ve kadının ise ev işleriyle ilgilenen kişi olmasıdır. Kadın, çalışıyor olsa da, ev işleri de kendisinin rolü olarak görüldüğü için günlük yaşamındaki yoğunluğu artmaktadır (21) ve kadının bu rollerin gereği olan "çifte mesai"si aynı zamanda onun sağlığını da daha olumsuz etkileyen unsurlardan biri haline gelmektedir (22). Dolayısıyla da kadınların işlerine yönelik motivasyonlarının ve işleri için ayıracakları zamanın, erkeklere kıyasla, daha az olacağına inanılmaktadır. Bu durum da, kadınların iş yaşamında en az erkekler kadar iyi olabilecekleri kanısını olumsuz etkilemektedir. Hatta çoğu zaman, bu durum, kadınların kariyerleri ya da aile kurmaları arasında bir seçim yapmak zorunda oldukları inancını beslemektedir (21) ve toplumsal olarak yüklenen bu roller nedeniyle daha en başından iş yaşamından dışlanmalarına neden olmaktadır (23).

Kadınların iş yaşamlarında karşılaştıkları ayrımcı davranışlardan biri de kazandıkları ücretlerdir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1881 yılında kurulan Amerikan Üniversite Kadınlar Birli-

ğinin (*The American of University Women - AAUW*) yaptıkları araştırma, Amerika'da tam zamanlı olarak çalışan kadınların erkeklerin aldığı ücretin yalnızca %79'unu alabildiklerini göstermiştir. Birliğin yayınladığı raporda, bu ücret eşitsizliğinin, sadece Amerika'da değil, tüm coğrafyalarda ve tüm yaş grupları ve eğitim seviyeleri için geçerli olduğunun altını çizmektedirler (24). Kısacası kadınlar, aynı işi yaptıkları ve aynı pozisyonlarda çalıştıkları erkek meslektaşlarına göre, emeklerinin karşılığında daha düşük ücretler almaktadırlar.

Kadınların iş hayatında sıkça karşılarına çıkan ve yukarıda örneklendirilen cinsiyetçi tutum ve davranışlar, bireylerin çalıştıkları örgütte karşılaşabilecekleri işyeri stres unsurları olarak tanımlanan "örgütsel stres etmenleri"nin en önemlilerinden biridir (25). İş yerindeki cinsiyet ayrımcılığı ve cinsiyet önyargıları, kadınların sadece iş performanslarını ve kariyerlerini olumsuz etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda yaşadıkları stres nedeniyle sağlıklarının da tehlikeye girmesine sebep olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, maruz kalınan cinsiyetçilik, kadınların sosyal statülerinden çok daha fazlasını yani sağlıklarını tehlikeye atmaktadır.

Sonuç

İş yaşamında kadınlara yönelik önyargılara ve kadınlara karşı karşıya kaldıkları ayrımcı davranışlara yönelik yukarıda değinilen noktalar, resmin bütününe sadece çok küçük birer parçasıdır. Gerek iş yaşamında gerekse yaşamın diğer bütün alanlarında kadının dezavantajlı yerinin kaynağının, insanın nasıl yaratıldığı sorusuna dini öğretilerin ve bilimsel verilerin sundukları yanıtlar değerlendirildiğinde, yine insan eliyle yaratılmış ataerkillik yapıda olduğu görülmektedir. Adem karşısında eşitliğini savunan Lilith Tanrı tarafından cezalandırılmış ve Lilith'in nezdinde tüm kadınlar erkeğin kaburgasından yeniden yaratılmıştır. Ardi ve Lucy'den bu yana süregelen evrim çizgimizde, çeşitliliğin zenginlik olduğu biyolojik düzende, insanın dışısının erkeğinden "farklı" özellikleri aşagılanmıştır. Evrim sürecinde doğayı kontrol edebilmeyi başarmış, dili, sanatı ve teknolojiyi yaratmış insan türü; yine bu ürünleri sayesinde birçok zorluğu aşmış ama bir tek kadının önündeki "görünmez" engellerin üstesinden gelememiştir.

Kaynaklar

1. Vogelsang EW. "The confrontation between Lilith and Adam: The fifth round" *Journal of Analytical Psychology* 1985;30(2):149-163.
2. Yeniçeri Z, Korkmaz L, Kökdemir, D. "An existential alliance of Byronic and 'Lilithian' heroes" *International Conference on Knowledge and Politics in Gender and Women's Studies*, 9-11 Ekim 2015, Ankara-Türkiye.
3. Berktaş F. "Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım" *Metis Yayıncılık*, İstanbul, 2014.
4. Aktari Sevgi S. "Reviving the feminine motifs in the oral tradition of 'Little Red Riding Hood': Angela Carter's 'The Werewolf' and Tanith Lee's 'Wolfland'" *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2015;34:153-172.
5. Kottak CP. "Early Hominins" İçinde: *Anthropology: Appreciating Human Diversity* (14. Ed). Mc-Graw Hill, New York, 2011.
6. Diamond J. "Guns, Germs and Steel: A History of Everybody for the Last 13.000 Years" *Vintage*, London, 2005.
7. Rals K, Mesnick S. "Sexual Dimorphism" İçinde: *W.F.Perrin, B.G.Würsig, J.G.M.Thewissen (Der). Encyclopedia of Marine Mammals*, 1005-1011. *Academic Press*, San Diego, 2002.
8. Frayer DW, Wolpoff MH. "Sexual dimorphism" *Ann. Rev. Anthropol.* 1985;14:429-473.
9. Hedrick AV, Temeles EJ. "The evolution of sexual dimorphism in animals: Hypothesis and tests" *Tree* 1989;4(5):136-138.
10. Larsen CS. "Equality for the sexes in human evolution? Early hominid sexual dimorphism and implications for mating systems and social behavior" *PNAS* 2003;100:9103-9104.
11. Oakley A. "Sex, Gender and Society" *Maurice Temple Smith*, London, 1972.
12. Sakallı Uğurlu N. "Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması" *Türk Psikoloji Dergisi* 2002;17:47-58.
13. Sakallı Uğurlu N. "Erkeklere İlişkin Çelişik Duygular Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması" *Türk Psikoloji Yazıları* 2008;11(21):1-11.
14. Aksu F. "Kadınlardan 'pembe metrobüs' eylemi" <http://www.hurriyet.com.tr/kadınlardan-pembe-metrobus-eylemi-27221463> (17/9/2014)
15. Ceylan G. "Sivas caddelerinde kadınlara özel 'pembe taksit' dolaşılıyor" <http://www.milliyet.com.tr/sivas-caddelerinde-kadınlara-ozel-gundem-2192911/> (11/2/2016)

16. Eagly AH, Makhijani MG, Klonski BG. "Gender and the evaluations of leaders: A meta-analysis" Psychological Bulletin 1992;111:3-22.
17. Koenig AM, Mitchell AA, Eagly AH, Ristikari T. "Are leader stereotypes masculine? A meta-analysis of three research paradigms" Psychological Bulletin 2011;137(4):616-642.
18. Eagly AH, Johnson BT. "Gender and leadership style: A meta-analysis" Psychological Bulletin 1990;108(2):233-256.
19. Eagly AH, Carli LL. "The female leadership advantage: An evaluation of the evidence" The Leadership Quarterly 2003;14:807-834.
20. Paustian-Underdahl SC, Walker LS, Woehr DJ. "Gender and perceptions of leadership effectiveness: A meta-analysis of contextual moderators" Journal of Applied Psychology 2014;99(6):1129-1145.
21. Ellemers N, van den Heuvel H, de Gilder D, Maass A, Bonvini A. "The underrepresentation of women in science: Differential commitment or the queen bee syndrome" British Journal of Social Psychology 2004;43:1-24.
22. Etiler N. "Kadın çalışanların sağlığına nereden bakmalı?" Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 2015;56:2-5.
23. Urhan B. "Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ve işçi sendikalarında izdüşümleri" Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 2015;56:22-29.
24. AAUW. "The Simple Truth about the Gender Pay Gap" http://www.aauw.org/files/2016/02/SimpleTruth_Spring2016.pdf
25. Hisli Şahin N. "Stres ve Stres Yönetimi" İçinde: Ü.Sıgrı, S.Gürbüz (Der). Örgütsel Davranış, 218-282. Beta Yayınları, İstanbul, 2013.●

KADIN SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA MEME KANSERİ MESLEK HASTALIĞI OLARAK KABUL EDİLMELİ Mİ?

Aslı DAVAS

Doç. Dr., Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD.

Giriş

Kapitalist toplumlarda bir hastalığın resmi olarak meslek hastalığı olarak kabulü süreçleri, sermayeye ve devlete yüklediği mali ve sosyal sorumluluklar nedeniyle çok uzun sürer. İşçiler, sağlıklarının genetik yapıları, günlük yaşamdaki bireysel davranış tercihleri değil de her gün en az sekiz saat çalıştıkları işyerlerindeki tehlikeler nedeniyle bozulduğunu, hem bilimsel kanıtlara hem de işyerindeki sağlık ve ortam ölçümü kayıtlarına dayanarak kanıtlamak zorunda bırakılırlar. Mesleki maruziyetlerle klinik sonuçlar arasındaki ilişkinin bilimsel olarak kanıtlanması da hastalıkların çoklu nedensellik mekanizmalarıyla ortaya çıkışı nedeniyle zordur. Hastalıkların ortaya çıkışını etkileyen bu çoklu nedensellik biyolojik, kimyasal, fiziksel, ergonomik ve psikolojik tehlikeleri içerdiği gibi cinsiyet, ırk, sosyal sınıf ve gelir düzeyini de içerir ve karmaşıktır (1,2).

Cinsiyete bağlı eşitsizliklerin en olumsuz etkilediği alanlardan biri işçi sağlığı ve güvenliğidir. İşyerindeki tehlikeler kadın ve erkekleri hem biyolojik hem de toplumsal roller nedeniyle farklı etkiler. Araştırmalar yapılırken, emeğin cinsiyetçi işbölümü nedeniyle aynı işi yapan ve eş kıdem olan kadın ve erkeklerin bile aynı işi yapmadıkları, aynı tehlikelere maruz kalmadıkları gözardı edilir. Kadınların iş sonrası ev işleri ve çocuk bakımına ayırdıkları karşılığı ödenmeyen emek süreci risklerden muaf kabul edilir. Kadınlar toplumsal roller

nedeniyle daha sık yarı zamanlı çalışırlar, daha çok iş değiştirirler. Hem evdeki karşılığı ödenmeyen işlerin hem de sıkça değiştirilen farklı işyerlerinde çalışmanın sağlık üzerine etkilerini ayırt etmek ve mesleğe atfetmek bu nedenle de güçleşir (3). Bu gibi nedenlerle, kadınlar gelişmiş ülkelerde işgücünün yarıya yakınına oluşturmalarına rağmen iş kazaları, meslek hastalıkları gibi işçi sağlığı sorunlarıyla ilgili tazminatların üçte birini alırlar (4,5).

Bu alanda kanıta dayalı bilginin az olması kadar kadınların daha güvencesiz koşullarda çalışması da işçi sağlığı alanında ihmal edilmelerinin nedenlerinden biridir. Güvencesiz koşullar işçi sağlığı ile ilgili talepte bulunma olasılığını doğrudan engeller. Kadınlar işten atılma kaygısıyla kabul edilemez çalışma koşullarına hayır diyememekte, iş kazası ve meslek hastalıklarını bildirmemekte, tazminat için başvurmamakta ve kendi vücut yapılarına uygun ergonomik iş makine ya da donanımları, kişisel koruyucular gibi koruyucu önlemleri talep edememektedir (4,5).

Kadınların daha yaygın olarak çalıştığı ev işleri, hizmet sektörü, sağlık ve eğitim sektörlerinin işçi sağlığı açısından daha güvenli olduğu görüşü de yaygındır. Bugün madenler gibi çok tehlikeli olarak sınıflandırılan, ağırlıklı olarak kadınların çalıştığı hastanelerde işçi sağlığı hizmetlerine gelişmiş ülkelerde bile son otuz yılda önem verilmeye başlanmıştır.

Mesleki Etkilenim ve Meslek Hastalığı

İşçi sağlığı araştırmalarında gözardı edilen önemli hastalıklardan biri de meme kanseridir. Dünyanın birçok ülkesinde kadınlarda en sık görülen kanser olan meme kanseri, kansere bağlı ölümlerin %14'ünden tek başına sorumludur. Kadınlarda erkeklere göre 100 kat daha sıklıkta görülür. Erkeklerde görülme sıklığında son 40 yıldır hiçbir değişim görülmezken, kadınlarda 20 yılda endüstrileşmiş ülkelerde özellikle menopoz sonrası dönemde artmıştır. Kadınlarda en sık görülen kanserlerden biri olmasına rağmen mesleki maruziyetlerle ilişkili olabileceği ancak 1990'lı yılların sonlarında araştırılmaya başlamıştır (6,7).

Literatürde kadınlarda meme kanseri gelişimiyle ilişkili olduğu tartışılan etmenler yaş, ırk, ailede meme kanseri öyküsü, emzirme, hormonlar, hormon replasman tedavisi, doğum kontrol hapları, proliferatif meme hastalıkları ve obezitedir. Yağ oranı yüksek gıdalarla beslenme, sebze meyve tüketiminin az olması, aktif ya da pasif sigara dumanına maruziyet, fiziksel aktivitenin az olması da meme kanseriyle ilişkili bulunmuş risk etmenlerdendir (7-9) Araştırmalar bu etmenlerin meme kanserlerinin sadece %21-41'inin nedenini açıklayabildiğini göstermektedir (6). Kadınların çalışma yaşamının öznesi olarak kabul edilmemesi, çevresel etmenler arasında mesleki maruziyetlerin etyolojide göz önünde bulundurulmamasına neden olmaktadır.

Bunun yanında, çalışma yaşamının hastalığa neden olma mekanizmalarının kadınlarda ne şekilde gerçekleştiği ile maruziyet ölçümlerinin cinsiyete özel hangi değişkenlerle ve sistematik değerlendirilmesi gerektiğine dair özel bilgi genel olarak eksiktir. Meme kanseriyle meslek arasındaki ilişkiyi değiştirebilecek, karıştırabilecek birçok etmen vardır. Yaş, menarş yaşı, emzirme süresi, aile öyküsü vb. etmenlerin mesleki maruziyet ve kanser gelişimi arasındaki ilişki değerlendirilirken kontrol edilmesi gerekmektedir. Mesleki öyküye dayalı meme kanseri araştırmalarında demografik ve üreme sağlığı değişkenleri ya da demografik ve üreme sağlığı göstergelerinin meme kanseriyle ilişkisinin ayrıntılı ele alındığı çalışmalarda da meslek ve iş öyküsü değişkenleri kapsamlı değerlendirilmemiştir (10).

Buna rağmen son yirmi yılda Fransa, Polonya, İtalya, Çin, İsviçre, Norveç, ABD ve Kanada'da yürütülen araştırmalarda farklı meslek grupları, farklı işyeri tehlikeleriyle meme kanseri arasındaki ilişki gösterilmiştir. Hemşireler, öğretmenler, kütüphaneciler, gazeteciler, radyoloji teknisyenleri, kimyasal çözücülerle çalışan fabrika işçilerinde meme kanseri riskinin arttığı bilimsel araştırmalarla gösterilmiştir (7,8,10) (Tablo 1).

Hemşireler, radyoloji teknisyenleri ve ortopedi cerrahları meme kanserinin en sık görüldüğü mesleklerdir. Hastanelerde gece çalışmanın, iyonize radyasyonun ve kullanılan bazı kimyasalların (kemoterapötik ilaçlar, PVC, BPA, fitalatlar gibi

Tablo-1: Meme kanseriyle ilişkili olabilecek etkenler, sektörler ve bazı meslekler

Etmen	İlişkili olduğu sektörler ve meslekler
Benzen ve diğer çözücüler	Kimyasal / plastik / lastik sanayi, itfaiye, sağlık hizmetleri, bilim ve teknoloji, askeri, matbaacılık, ev hizmetleri
Poliklorlu bifeniller (PCB)	İmalat sanayi
Polisiklik aromatik hidrokarbonlar (PAH)	İtfaiye, endüstriyel kimyasal imalatı, demir ve çelik sanayi, motorlu araç imalatı, metalik olmayan mineral ürünler imalatı, matbaacılık, cerrahlar, mastektomi ameliyatında görev alanlar
Etilenoksit	Sağlık hizmetleri, tıbbi donanım imalatı, hemşireler
Pestisitler	Tarım, cam işçiliği, seramik, emaye, ahşap imalatı
Tütün dumanı	Gazino, otelcilik, gıda hizmetleri, toptan ve perakende ticaret
İyonize radyasyon	Sağlık hizmetleri radyoloji, hemşirelik, uçak sanayi, bilim ve teknoloji, laboratuvar hizmetleri, nükleer yakıt imalatı,
Gece-vardiyalı çalışma	Özellikle hemşireler olmak üzere tüm gece vardiyasında çalışan işçiler

plastikler, triklosan gibi antimikrobiyaller, etilen oksit ve temizlikte kullanılan çözücüler) meme kanseri riskini arttırdığı bilinmektedir (7,8,10).

Sirkadiyen ritmi bozan vardiyalı çalışma ve meslek hastalığı

Meme kanseri ve gece çalışma arasındaki açıklamaya çalışan birçok teori geliştirilmiştir. Stres, uyku süresinin azalması, gece doğal olmayan elektrik ışığına maruz kalma bunlardan bazılarıdır.

Gece vardiyasında çalışmanın sirkadiyen ritmi bozduğu, en çok araştırılmış olan hipotezdir. Melatoninin sirkadiyen ritmin düzenlenmesinde ve hücre metabolizmasında ve bazı hormonların salgınlığında rolleri vardır. En çok gece 02:00 ve 03:00 arasında karanlıkken salgılanır. Gece uzun süreli ışığa maruz kalma ve elektromanyetik alanların pineal bezin melatonin üretimini azalttığı, bu azalmanın overlerden östrojen üretimini arttırdığı ve meme epitel hücrelerinde malign transformasyona neden olduğu öne sürülmektedir (10-12).

Bu etkiyi göstermek için hem insanlarda hem hayvanlarda birçok deneysel araştırma yapılmış, hayvanlarda kansere neden olduğu bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Sirkadiyen ritmi bozan vardiyalı çalışmanın insanda kanser yapıcı etkisini gösteren sınırlı da olsa bazı bilimsel kanıtlar mevcuttur. Jia ve ark.nın 2013 yılında yayınlanan sistematik derlemenin sonuçlarına göre; gece çalışmasının meme kanseri riskini artırdığı, bu riskin tüm araştırmaların dahil edildiği durumda 1.2 kat (95% GA:1.08–1.33), sadece çok iyi tasarlanmış araştırmalar alındığında 1.4 kat (95% GA:1.13–1.73) olduğu gösterilmiştir (8). Türkiye’de meme kanserinde genetik dışı etmenlerin araştırıldığı bir araştırmada da vardiyalı çalışanlarda meme kanseri riskinin 5,25 kat arttığı saptanmıştır (%95 GA: 1,08-25,50) (13).

Hansen ve Stevens gece 24:00’ten sonra değişen vardiyalarda çalışan hemşirelerde meme kanseri riskinin, sürekli gündüz çalışan hemşirelere göre 1.8 (%95 GA:1.2–2.8) kat daha fazla olduğunu göstermişlerdir. Aralıklı da olsa sürekli gece vardiyasına ek olarak değişen vardiyalarda görev yapan hemşirelerde riskin sürekli gündüz çalışanlara göre (2.9; 95%CI = 1.1–8.0) daha yüksek risk taşıdığı da gösterilmiştir (14).

Gece vardiyasında çalıştığı yıl, günde ortalama çalıştığı süre (saat), meslek, meme kanserinin geli-

şimi olasılığını değiştirmektedir. Bir araştırmada, ilk gebeliğinden önce gece vardiyasında çalışanlarda risk daha yüksek bulunmuştur. Irk bu ilişkide önemli belirleyicilerden biri olarak düşünülmektedir. Asyalı kadınlarda, beyaz kadınlara göre gece çalışma sirkadiyen ritmi daha fazla bozmaktadır (7,8,10).

Bu ve benzeri birçok araştırmaya dayanarak Uluslararası Kanser Araştırmaları Kurumu (IARC) 2007 yılında sirkadiyen ritmi bozan gece vardiyasında çalışmayı muhtemel kanser yapıcılar listesine (grup 2 A) dahil etmiştir. Danimarka İş Kazaları Ulusal Kurulu, IARC’ın bu kararına dayanarak 2007-2011 arasında 110 meme kanseri vakasını gece çalışmaya bağlı meslek hastalığı olarak kabul etmiş ve işverenler çalışanlara tazminat ödemişlerdir. Tazminata hak kazanan vakaların çoğunluğu hemşireler, hekimler, yardımcı hemşirelerdir (11,12,15,16). Kurul başvuruları değerlendirirken, meme kanserinin meslek hastalığı olarak kabulü için en az yirmi yıl ve haftada en az bir gece vardiyasında çalışmış olma ile meme kanserini açıklayabilecek başka bir risk etmenine sahip olmama şartını aramıştır. Buna rağmen birçok ülke hala yeterli kanıt olmadığı gerekisiyle gece çalışmaya bağlı meme kanserini meslek hastalıkları listesine dahil etmemiştir. Örneğin, İngiltere’de Sağlık ve Güvenlik İdaresi (HSE) gece vardiyasında çalışmanın her yıl 2000 kadını etkilediğini, 500 kadın ölümüyle ilişkili olduğunu tahmin etmektedir. Ama bunlar meslek hastalığı listelerinde yer almamakta, tazminat başvuruları ret edilmektedir.

İyonize radyasyon

Uluslararası Kanser Araştırmaları Kurumu (IARC) iyonize radyasyonu insanlarda kanser yaptığı bilimsel olarak kanıtlanmış kanserojenler (grup 1 A) listesine dahil etmiştir (6,7).

Radyoloji teknisyenlerinde meme kanseri riskinin artmış olduğu, çok sayıda kişiyi kapsayan bir kohort araştırmasıyla gösterilmiş, zaman içinde görüntüleme hizmetlerinde radyasyon seviyelerinin düşürülmesiyle bu risk son on yıldır azaltılmıştır. Bununla birlikte tıpta skopi (kardiyak stent takılması işlemleri, vertebral cerrahi vb. çivileme işlemleri) gibi yeni kullanılmaya başlayan teknolojilerden kaynaklanan düşük doz radyasyon maruziyetinin kadın ortopedik cerrahlarda ve girişimsel

kardiyologlarda meme kanseri riskini arttırdığı gösterilmiştir (6,7,17).

ABD’de kadın ortopedi, üroloji ve plastik cerrahlarda yürütülen bir araştırmada; floroskopiye en sık ortopedi uzmanlarının kullandığı ve herhangi bir kanser türüne yakalanma olasılıklarının ABD kadın nüfusuna göre 1.85 (%95 GA, 1.19–2.76) kat, standardize meme kanseri prevalansının da tüm kadın nüfusuna göre 2.9 kat (1,66-4,71) daha yüksek olduğu saptanmıştır (16). Meme kanseri etyolojisinde rol oynayan karıştırıcı rol oynayabilecek bir çok risk etmeni bu araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Kadın cerrahlarda VKİ’nin normal olması, daha az doğum kontrol hapı kullanma, daha az sigara içme gibi meme kanserinden koruyucu bazı davranışların topluma göre daha fazla görüldüğü gösterilmiştir. Çocuk sayısının düşük olması, ilk doğum ve emzirme yaşının geç olması, daha sık alkol alma ve daha uzun süre hormon replasman tedavisi kullanma gibi risk etmenlerinin ise genel nüfusa göre daha sık olduğu ortaya konmuştur. Benzer birçok araştırmanın aksine bu araştırmada tüm bu farklılıklar kontrol edilerek, meme kanserinin kadın cerrahlarda daha sık görülmesi, skopiye yoğun çalışmaya bağlı olarak maruz kaldıkları iyonize radyasyonla açıklanmıştır.

Sağlık çalışanlarında iyonize radyasyonla daha genç yaşta çalışmaya başlayanlarda kanser riskinin daha yüksek olduğu da iddia edilmektedir. Radyasyona menopoz öncesi maruz kalanlarda HER2 geninin pozitif olduğu meme kanseri tipine daha sık rastlanmaktadır (6,7,18).

Sağlık hizmetlerinde kullanılan kimyasallar

Kimyasallarla sağlık ilişkisinin ölçümü daha karmaşık ve maruziyetin gösterilmesi daha zordur. Bu alanda hastanelerde yeterince araştırma yoktur. Etilen oksit, formaldehit, antineoplastikler, fitaller, PVC, BPA triklosan gibi antimikrobikler ve bazı dezenfektanların meme kanseriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Etilen oksitle 15-20 yıl çalışmanın meme kanserini arttırdığına dair bulgular vardır. Antineoplastikle çalışılan birimlerde meme kanserinin daha sık görüldüğünü istatistiksel olarak anlamlı biçimde ortaya koyan sadece bir araştırma mevcuttur (7,19).

Öneriler

Meme kanseri ve meslekle ilişkinin daha iyi açıklanabilmesi için Meme Kanseri Vakfı bir dizi önerileri geliştirmiştir. Bunlar;

1. Kadın işçi sağlığıyla ilgili daha fazla araştırma yapılması ve ulusal, uluslararası kurumların maddi kaynak ayırması, 2) Araştırmaların tüm süreçlerine kadın işçilerin dahil edilmesi, 3) Araştırmalara genç kadınların ve mümkünse çocuklarının dahil edilmesi, izlenmesi, 4) Maruziyetin doğrudan ölçülmesi (örneğin radyasyon dozimetre kayıtlarının ya da nöbet ya da vardiyaların hastane kayıtlarından doğrudan alınması), 5) Riski etkileyecek diğer değişkenlerin dahil edilmesi, 6) Hali hazırda sürmekte olan araştırmalara (kohort vb.) mesleki değişkenlerin eklenmesi ve etkilerinin anlaşılması, 7) Kanser oluşmadan ortaya çıkan erken sağlık göstergelerinin belirlenmesi ve incelenmesi, 8) Meme kanseri alt tiplerinin ayrı ayrı ele alınması, 9) Kadınların ve toplumun araştırma sonuçlarıyla bilgilendirilmesi (6,7).

Araştırmalar meme kanserinin işçi sağlığı açısından tazminat ödenebilecek bir meslek hastalığı olarak kabulü için yeterli kanıt sunmaktadır. Danimarka bu konuda öncü olmuştur. Başta hemşireler olmak üzere kadın sağlık çalışanları için meme kanserinden koruyacak şekilde nöbet, gece vardiyasının sayı ve periyodunun yeniden düzenlenmesi gibi iş örgütlenmesiyle ilgili yasal sınırlamalar konmalıdır. Hastanelerdeki işçi sağlığı ve güvenliği birimlerinde hemşirelerin periyodik izlemelerine mamografi taramaları da eklenmelidir. Meme kanseriyle ilgili etkisi kanıtlanmış ya da şüpheli ilişki görülen kimyasallarla daha kapsamlı araştırmalara kaynak ayrılmalı, kimyasalların ulusal, uluslararası izin verilen maruziyet limitleri için belirlenen standartlar yeniden gözden geçirilmelidir. Sendikalar bu konuyu gündemlerine almalı, kadın çalışanların bu konudaki hak arayışlarını desteklemelidir.

Meme kanseriyle ilgili ulusal, uluslararası birçok halk sağlığı kampanyası yürütülmekte ve kadın hareketleri tarafından da desteklenmektedir. Bu kampanyalara mesleki maruziyet riskleri hemen hemen hiç dahil edilmemektedir. Meme kanseri için geliştirilen ve yaygınlaştırılan, kadınların kendilerinin uygulayabileceği risk ölçeklerine sadece

yaş, ırk, doğurganlık değişkenleri değil mesleki öykü değişkenleri eklenmelidir. Kadınların bu konudaki farkındalığının artırılması, kampanyalarda mesleki maruziyetlerin ön plana çıkarılması değerli ve ön açıcı bir adım olacaktır.

Kaynaklar

1. Johnson JW, Hall EM. "Class, Work and Health" İçinde: Amick BJ, Levine S, Tarlov AR, Chapman D (Eds) "Society and Health" Oxford University Press, Oxford, 1995.
2. Wilkinson R, Marmot M. "Social Determinants of Health: The Solid Facts, WHO Publication, Copenhagen, 2003.
3. Artazcoz L, Borrell C, Cortes I ve ark. "Occupational epidemiology and work related inequalities in health: a gender perspective for two complementary approaches to work and health research" J Epidemiol Community Health 2007;61: ii39-ii45.
4. Messing K. "One-eyed Science: Occupational Health and Women Workers Labor and Social Change" Temple University Press, Philadelphia, 1998.
5. Messing K, Östlin P. "Gender equality, work, and health: a review of the evidence http://www.who.int/gender/documents/Genderwork_health.pdf. (11/11/2015)
6. Labrèche F. "Occupations and Breast Cancer: Evaluation of associations between breast cancer and workplace exposures" <http://www.canoshweb.org/sites/canoshweb.org/files/odp/html/breastca.htm> (12/11/2015)
7. Engel C, Rasanayagam S. "Working Women and Breast Cancer: The State of the Evidence" <http://www.breastcancerfund.org/assets/pdfs/publications/working-women-and-breast-cancer.pdf> (15/11/2015)
8. Jia Y, Lu Y, Wu K, ve ark. "Does night work increase the risk of breast cancer? A systematic review and meta-analysis of epidemiological studies." Cancer Epidemiology. 2013;37: 197-206
9. Tirona MT, Sehgal R, Ballester O. "Prevention of breast cancer (part I): epidemiology, risk factors, and risk assessment tools." Cancer Invest 2010;28:743-50.
10. Brophy JT, Keith MM, Watterson A ve ark. "Breast Cancer Risk in Relation to Occupations with Exposure to Carcinogens and Endocrine Disruptors: A Canadian Case-Control Study" Environmental Health, 2012;11(87): 1-17.
11. International Agency for Research on Cancer. "Painting, firefighting, and shiftwork. Available at: <http://monographs.iarc.fr/ENG/Monographs/vol98/mono98.pdf>." (15/08/2015)
12. Stevens R. "Shift Work" <http://monographs.iarc.fr/ENG/Publications/techrep42/TR42-20.pdf> (15/08/2015)
13. Zengin Ü, Etiler N "Kocaeli Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi'ne başvuran 30 yaş ve üstü evre 1-3 meme kanserlerinde genetik dışı risk faktörleri" 18. Ulusal Halk Sağlığı Kongre Kitabı 05-09 Ekim 2015: syf 1000-1001
14. Hansen J, Stevens RG. "Case-control study of shift-work and breast cancer risk in Danish nurses: Impact of shift systems." Eur J Cancer 2012;48(11):1722-9.
15. Wise J. "Danish night shift workers with breast cancer awarded compensation." BMJ 2009. 338b1152.
16. Bonde JP, Hansen J, Kolstad HA, Mikkelsen S, Olsen JH, Blask DE, et al. "Work at night and breast cancer-report on evidence-based options for preventive actions." Scand J Work Environ Health 2012;38(4): 380-90.
17. Chou LB, Chandran S, Harris AH, Tung J, Butler LM. "Increased breast cancer prevalence among female orthopedic surgeons" Journal of Womens Health (Larchmont), 2012;21(6):683-689.
18. Lie JAS, Kjærheim K. "Cancer risk among female nurses: a literature review" European Journal of Cancer Prevention, 2003;12(6): 517-526.●

ERGONOMİ VE KADIN İŞÇİLER

Çiğdem ÇAĞLAYAN

Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD.

Ebru KARACA

Arş. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD.

Giriş

Ergonomik etmenler, tüm dünyada çalışma ortamlarında yaygın olarak bulunan risk faktörlerinden biridir. Kadın işçiler tüm dünyada işgücünün yaklaşık olarak %40'unu ülkemizde de %30'unu oluşturmaktadır. Kadınların çalıştığı işkolları dikkate alındığında en yaygın maruziyet yaşadıkları riskler ergonomik risklerdir. Çalışma yaşamında çoğunlukla kayıt dışı, yarı zamanlı, esnek ve güvencesiz işlerde kendine yer bulabilen kadınlar, çalışma biçimleri ve koşulları nedeniyle ergonomik olmayan biçimlerde çalışmaktadırlar. Özellikle kadın çalışanlarda görülen mesleki sağlık sorunları arasında başta mesleki kas iskelet sistemi hastalıkları olmak üzere ergonomik risklerin neden olduğu sorunlarla çok sık karşılaşmaktadır. Buna karşın kadın ve ergonomik risk faktörlerinin bir arada ele alınması uzun yıllar göz ardı edilmiş, çalışma ortamının, makine ve donanımların tasarımından, kişisel koruyucu donanımların üretimine pek çok başlıkta kadın çalışanlar dikkate alınmamış/yok sayılmışlardır. Bu yazıda ergonomi ve ergonomik riskler tanımlandıktan sonra, bu risklerin kadın çalışanlar üzerine etkileri, neden olduğu sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde durulacaktır.

Ergonomik riskler

Ergonomi; her ne kadar çalışma yaşamına ait bir kavram olarak görülse de aslında insan yaşantısının tümünü ilgilendirmektedir. En genel haliyle ergonomi yaşamın insana uygun hale getirilmesidir. Çalışma yaşamında ergonomi, çalışılan ortamın, yapılan işin insan özelliklerine uygun olarak düzenlenmesi olarak tanımlanabilmektedir. Ergonomi, çalışanların biyolojik, psikolojik özelliklerini ve kapasitelerini değerlendiren, bunları insan-makine-çevre uyumunu gözeterek doğal ve teknolojik açıdan inceleyen çok disiplinli bir bilimdir. Bu nedenle fizyoloji, psikoloji, sosyoloji ve anatomi gibi bilim dallarıyla ilişkilidir. Ayrıca davranış bilimleri, antropometri ve istatistik alanları ile de ilgilidir (1,2).

Ergonomi, pek çok sağlık sorununu önlemek için işyerinin nasıl tasarlanması ya da işçiye uyumlu hale getirilmesi gerektiğini belirlemek için kullanılır. Bir başka deyişle ergonomi, işçiye işe uymaya zorlamak yerine, işi işçiye uygun hale getirmektir. Ergonomi, vardiyalı çalışma, ara dinlenmeleri ve yemek molası gibi uygulamaları kapsayan, işin tasarımı ve aydınlatma, gürültü, ısı, titreşim, çalışma yeri tasarımı, makine tasarımı, sandalye tasarımı ve kişisel koruyucu donanımlar gibi faktörlerin de içinde yer aldığı, işçinin rahatı ve sağlığı üzerinde etkili olabilecek çok çeşitli çalışma koşullarını kapsayan bir bilim dalıdır. Ergonomi ilkeleri uygulanmadığı durumlarda işçiler çoğu zaman kötü çalışma koşullarına uyum sağlamaya zorlanmaktadır. Örneğin; insan ölçülerine uygun olmayan biçimde işin yapıldığı tezgâh ya da çalışma masasının işçinin eğilerek çalışmasına neden olması bir ergonomik risk iken çalışma masasının/tezgâhın yükseltilecek işçinin gereksiz yere eğilmekten kurtarılması bir ergonomik çözümdür (3).

Ergonomik risk faktörleri ergonomi tanımından da anlaşılacağı gibi, fiziksel, çevresel, kişisel ve psikososyal olmak üzere birçok alanı kapsamaktadır. Fiziksel faktörlerin içinde; ağır cisimlerin itilmesi, kaldırılması, kolun omuz seviyesi üzerinde çalıştırılması, uzun süre ayakta durarak veya oturarak çalışma, uzun süre çömelerek çalışma; çevresel faktörler içinde; ısı, yetersiz havalandırma, yetersiz aydınlatma, vibrasyon yer almaktadır. Bunlardan başka yüksek mesleki beklenti, düşük iş doyumu, sosyal yönden yetersiz denetçi ve iş arkadaşı desteği, yetersiz yönetim gibi psikososyal faktörleri de ergonomik riskler içinde sayan yaklaşımlar vardır (4).

Ergonomik riskler dikkate alındığında kadınların ister evde ister ücretli olarak çalıştığı ortamlarda ergonomik koşulların karşılanmadığı kolaylıkla görülür. Nitekim ergonomik etkenlerin en çok neden olduğu Kas-İskelet Sistemi Hastalıkları (KİSH) ka-

dınlarda daha fazla görülmektedir. Peki kadınlarda erkeklere göre daha fazla KİSH görülmesinin nedeni onların biyolojik özellikleri mi, yoksa çalışma koşulları mıdır? Bu sorunun yanıtı her ikisi de olmalıdır. Kadınlar hem biyolojik özellikleri, hem toplumsal cinsiyet rolleri, hem de çalışma yaşamındaki konumları nedeniyle ergonomik risklere daha fazla maruz kalmakta ve sonunda KİSH başta olmak üzere pek çok sağlık sorunu ile baş etmek zorunda kalmaktadırlar (5).

Kadınların biyolojik özellikleri ve ergonomik riskler

Kadınların biyolojik olarak sahip oldukları bazı özellikler onları çalışma ortamlarında bulunan risklere duyarlı kılmaktadır. Erkeklerle kadınlar arasında kas gücü, kardiyovasküler fonksiyon, aerobik çalışma kapasitesi açısından fizyolojik farklılıklar vardır. Kadınlar fiziksel güç bakımından erkeklerden daha zayıftır. Yirmi yaşındaki bir kadın aynı yaşındaki bir erkeğe göre %65 kadar az ağırlığı kaldırabilmektedir. Genç bir kadının itme-çekme gücü ise aynı yaşındaki erkeğe göre %75 dolayındadır. Boya göre omurga uzunluğu kadınlarda daha fazladır. Gebelik, doğum ve diğer hormonların etkisiyle bağların daha gevşek olması nedeniyle kadınlarda bel fıtığı riski daha fazladır (2). Bu nedenle yük kaldırıp taşımak gibi ağır fiziksel aktivite gerektiren işler, kötü çalışma duruşları ve hızlı iş temposuna maruziyet, kadınları kas ve iskelet sistemi sorunları açısından erkeklerden daha savunmasız konuma sokmaktadır (6).

Kadınlarda ısı toleransı, vücut sıvıları erkeklere göre düşük olduğundan, sıcak ortamlarda daha fazla etkilenirler. Kadınların beden yapısı erkeklerden ufak olduğu için işyeri ortamında bulunan maddelerden vücut ağırlığı başına daha fazla etkilenmektedirler. Yine kadınların solunum kapasiteleri erkeklerden %11 daha düşük olduğu için güç ve efor isteyen işlerde çalışmalarını dikkate alınmalıdır (2). Ergonominin en temel ilkesi olan işin işçiye uydurulması sırasında kadınların bu biyolojik özellikleri önem kazanmaktadır.

Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ve ergonomik riskler

Toplumsal yaşantıda kadınlara düşen rol doğurganlık özellikleri nedeniyle toplumun hem biyolojik hem de yeniden üretimidir. Biyolojik rolün üzerine eklenen toplumsal cinsiyet rollerine göre kadınlar,

sadece doğurduğu çocukları bakıp büyütmeyle kalmaz diğer hane halkı üyelerinin bakımını ve ev işlerini yapar (7). Bu da toplumun yeniden üretimi anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin gölgesinde kadın emeği, görünmeyen emek, ücretsiz emek, duygusal emek, bakım emeği ve ücretli emek gibi çok çeşitli başlıklarda incelenmektedir. Kadının daha çok ev içindeki faaliyetlerini nitelleyen görünmeyen emek, duygusal emek ve bakım emeği çoğunlukla karşılığı ödenmeyen emek kapsamında yer alır (8).

Kadının toplumsal cinsiyet bağlamında edindiği bu çalışma biçimleri beraberinde birçok ergonomik riski de barındırmaktadır. Örneğin; ev içindeki çalışmada kadın, emeğinin karşılığını alamaz ve yapılması gereken işler kadın için birer zorunluluk haline alır. Aynı zamanda belli mesai saatlerini kapsamaz, çalışma zamanı ile dinlenme zamanı iç içe geçmiştir (8). Bakım emeği kapsamında yaşlı, hasta ve bebek bakımı sırasında kadınlar çoğunlukla uygun olmayan posturde, ağır kaldırma, itme-çekme, uzun süre ayakta kalma gibi ergonomik olarak uygun olmayan biçimlerde çalışmaktadır. Bunların dışında kadınlar, ergonomik olmayan araç-gereçler (tezgah, dolap yükseklikleri vs.) ve evin iç ortam koşullarına (uygunsuz aydınlatma, ısı, havalanma, gürültü, kimyasal maruziyetler) kontrolsüzce maruz kalmaktadır ve çoğunlukla bunların etkileri göz ardı edilmektedir.

Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ile ergonomik riskler arasında ilişki kurabileceğimiz diğer bir başlık ise "çifte mesai" durumudur. Çalışan kadınların, toplumsal cinsiyet kapsamında temel rolü olan hanehalkı ve evle ilgili sorumlulukları devam ettiği için kadın işçinin günlük çalışması 1,5 katına çıkar. Evli ve 5 yaşın altında çocuğu olan çalışan erkekler haftada 18,2 saat, işte ve çocuk bakımında çalışırken aynı durumdaki bir kadın için bu rakam 32,2 saat, tek ebeveynli çocuklu annelerde bu rakam 23,8 olmaktadır. Kadınlar ayrıca yaşlıların bakımında da başrolü oynamakta olup, 35-64 yaşları arasındaki kadınların en az yarısı hayatının bir döneminde daha yaşlı bir akrabasına bakmak zorunda kalmış (5). Etiler'e göre çifte mesai kadın sağlığını;

- Zincirleme olarak yürütülen işin sürekli tekrarlanması,
- Dinlenmeye ve fiziksel egzersizlere vaktin olmayışı,

c. Hobi, seyahat gibi aktivitelere zaman bırakmaması,

d. Çalışma mekanlarının erkeklerin fiziksel ölçülerine göre tasarlanmış olması, gibi yollarla etkiler ve bunların tamamı ergonomik risklerle ilişkilidir (7).

Ücretli emek açısından bakıldığında kadının çalışma hayatında yer almasında yine toplumsal cinsiyet rolü belirleyici olmakta ve “yatay ve dikey ayrışma” olarak adlandırılan ayrışmalar ortaya çıkmaktadır. Yatay ayrımcılık kadınların erkeklere göre eşit olmayan koşullarda çalışması olup, geçici, güvencesiz düşük ücretli işlerde çalışması ve mesleklerin “kadın işi” ve “erkek işi” olarak ayrılmasıdır. Dikey ayrışma ise kadınların sahip oldukları mesleklerde erkeklere göre eşit olmayan konumlarda çalışması, üst yönetim kademelerine erkekler kadar ulaşamamalarıdır (9). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri gereği çalışma yaşamında “ayrışan” kadın çalışanlar bu nedenle de ergonomik risklere maruz kalmaktadır. Bir sonraki bölümde bu etkiler ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Çalışma yaşamında kadınlar ve ergonomik riskler

Çalışma yaşamındaki cinsiyete dayalı ayrışmalar çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir. Kadın ve erkeklerin en çok çalıştıkları ilk 20 iş incelendiğinde bunların birbirinden farklı olduğu ve kadınların sadece birkaç uzmanlık alanına yönelmiş bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Kadınlar büro ve hizmet işlerinde daha fazla, üretim ve kaynak yaratmada ise daha az temsil edilmektedir. Yüksek prestije ve otoriteye sahip işlerde erkekler daha fazla çalışmaktadır. Kadınlar erkeklerden üç kat daha fazla yarı zamanlı işler ve geçici işlerde çalışmaktadırlar. Ayrıca kadınlar 20 kişiden az çalışanı olan işlerde daha fazla çalışmaktadırlar. Kadınların en çok çalıştıkları 20 iş alanına bakarsak, bunlardan büro işleri (sekreter, muhasebeci, danışman gibi) kişisel hizmet işleri (temizlikçi, garson, kuaför), bakım işleri (öğretmen, hemşire, sosyal çalışan gibi) tüm dünyada sık görülmekle birlikte, göz ardı edilemeyecek kadar oranda bir kısmı da fabrikalardaki çok çeşitli tanımlamalar altındaki işlerde çalışmaktadır. Bunlar düzgün olarak yayılmamıştır, ancak bazı fabrikaların bazı bölümlerinde görülmektedir. Örneğin, giysi sektöründe kadınlar dikiş makinesinde kadın giysileri yaparken, erkek ceketleri genellikle erkekler ta-

rafından dikilmiştir. Kesiciler çoğunlukla erkekler olurken, kadınlar ütücüdürler. Otomotiv endüstrisinde kadınlar koltuk kılıflarını dikerken erkekler motoru takmaktadırlar. İşlerde el işçiliğine dayalı işbölümü sıklıkla bir şablona göre olur. Montaj bandı işlerinde erkekler genelde başlangıçta ve sonda görülmektedir. Kadınlar ise arkasındaki iş tarafından itilen ve önündeki iş tarafından çekilen orta kısımda görülmektedir. Aynı işte çalışan erkek ve kadın farklı işler yapmaktadırlar, örneğin temizlik işinde erkek işçiler yerleri siler, kadınlar toz alır, bahçecilik işinde kadınlar bitki dikme ve otları ayırma işi yaparken, erkekler daha çok budama işi yaparlar. Dolayısıyla aynı işte çalışmalarına rağmen kadın ve erkek farklı risklere maruz kalırlar ve bu aynı çalışma koşullarına sahip olmadıkları anlamına gelmektedir (5).

Çalışma yaşamında kadın çalışanları ergonomik açıdan ilgilendiren diğer bir önemli sorun da alet ve ekipmanların çoğunlukla kadın için uygun ölçülerde olmamasıdır. Aynı görevler kadın ve erkek vücudunda gerektiği şekilde etkileşim göstermez ve kadınlar bu spesifik görevi yapmak için yollar geliştirirler (10).

İşgücündeki cinsiyet ayrımı kadınların sağlığını altı şekilde etkilemektedir ve bunların tamamı ergonomik risklerle ilişkilidir:

a. Kadınların yaptıkları işlerin tekrarlayıcı, tekdüze, statik güç gerektiren, (aynı anda birden fazla sorumluluk) fiziksel ve akıl sağlığı üzerine zararlı etkileri olabilecek özellikleri vardır,

b. Ortalama erkek vücuduna ve yaşam tarzına göre tasarlanmış alanlar, donanım ve programlar kadınlar için uygun olmayabilir,

c. Çalışma yaşamındaki ayrışma ve görevlerin kadın ve erkeklere göre parçalanması, tekrarlayan ve tekdüze çalışmayı arttırarak sağlık risklerine neden olabilir,

d. Cinsiyete dayalı iş bölümü, örneğin; kadınların ağır ve tehlikeli işlerden uzak tutulması, kadınların daha az tehlikeli işlerde kümelenmesi, kadının çalışma yaşamında sağlığını koruma açısından yeterli olarak görülebilir ve bu nedenle kadının işçi sağlığı ve güvenliği hizmetlerinden daha az yararlanma olasılığı vardır.

e. Ayrımcılığa maruz kalmak kadınlarda strese neden olarak akıl ve ruh sağlığını etkileyebilir.

f. Kadınların çoğunlukla çalışma biçimi olan yarı

zamanlı işlerde, yeterli hastalık izni, annelik izni gibi sağlığı geliştirici sosyal haklardan yararlanılması söz konusu değildir (5).

Ergonomik Risklerin Neden Olduğu Sağlık Sorunları

Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre: Ergonomi ile ilişkili rahatsızlıklar ve iş yaralanmaları küresel düzeyde morbiditenin en sık üçüncü sebebinin oluşturmaktadır. Bu da işle ilgili hastalıkların veya işin oluşturduğu tehlikelerin sağlığı belirleyici önemli bir etken olduğunun altını çizmektedir. DSÖ'nün Herkes İçin İşçi Sağlığı Küresel Stratejisi'nde, dünya nüfusunun %40-%50'sinin işle ilgili sağlık riskinin (fiziksel, kimyasal, biyolojik, psikolojik ve ergonomik tehlikelere maruziyet) olduğunu, bunun da işle ilgili her yıl 157 milyon yeni vaka ortaya çıktığını tahmin etmektedir (6).

Ergonomik risklerle ilişkilendirilen en önemli sağlık sorunu KİSH'lerdir. KİSH'ler aynı zamanda kadın çalışanlarda en sık görülen işle ilgili hastalıklardır. Bu hastalık grubundan en sık kas ve eklem problemleri, kronik sırt ağrıları görülmektedir. Kadınların çalışma koşulları özellikle tekrarlayıcı işler, uzun ayakta durma süreleri ve ağır yükler taşıma, KİSH'lerin nedenini oluşturmaktadır. Çoğu kadının çalıştığı işte, iş döngüsü 10 saniyenin altında ve aynı hareketler gün içinde birkaç bin kez tekrarlanmaktadır. Yanlış yükseklikteki sandalye, yanlış genişlikteki tezgâh, aynı tendonun ya da eklem için çok fazla çalışmasına neden olmakta, çoğu "kadın işi", kasların uzun süre kasılı kaldığı statik güç gerektirmektedir. Bu tarz eylemler kas iskelet ve dolaşım sistemi sorunlarına neden olmaktadır. Temizlik işleride (yüksek yerlerin tozunu alma, tuvaletleri fırçalama gibi) belirli bir postürde durmayı gerektirmektedir. Fabrikalardaki birçok kadın işi veya hizmet işleri (satış, kuaför, kasiyerlik) uzun süreler ayakta durmayı gerektirmektedir ve bunun sonucu olarak diğer kas iskelet problemleri açığa çıkmaktadır. Ayrıca ağır yük taşımanın karakteristik bir kadın işi olmadığı düşünülmekte ise de özellikle gündüz bakım evlerinde, hastanelerde çalışmak hastaları veya çocukları bir yerden başka bir yere taşımayı gerektirmektedir (5).

İşyerindeki ergonomi ile ilişkili diğer riskler arasında yer alan iş kontrol derecesi, talep derecesi gibi değişkenler stres yoluyla kardiyovasküler sistemi et-

kilemektedir. Kadınlara verilen işler genellikle düşük karar verme yetisini gerektiren ve daha fazla stresli işler olmaktadır. Koroner arter hastalığının kadınlar arasındaki ölümlerin en sık nedeni olmasına ve çamaşır, kuru temizleme, yemek hizmeti, özel çocuk bakım işleri, telefon operatörleri gibi yüksek diastolik kan basıncına neden olan bir sürü işin kadınlara ait olmasına rağmen ne yazık ki işe bağlı kalp hastalığı için çalışan çoğu araştırma erkeklerle sınırlı kalmıştır (10).

Bu noktada kadın çalışanların yalnızca ergonomik risklerden değil, işyerinde bulunan tüm diğer risklerden nasıl etkilendiği, bu etkilenimin boyutu ve sonuçları ile ilgili sınırlı bilgi olduğunu belirtmekte yarar vardır. Doksanlı yılların sonuna kadar işçi sağlığı ile ilgili çalışmalarda kadın çalışanlar genellikle gözardı edilmekte ya da dışlanmaktaydı. Literatürdeki mesleksel kanserleri inceleyen bir çalışmada sekiz büyük işçi sağlığı dergisinde bulunan 1233 çalışmanın sadece %14'ünde kadın işçilere ait verilerin olduğu saptanmıştır. Bu dışlanmanın en önemli nedeni araştırma için seçilen işlerin madencilik, rafineri işçiliği, dökümhane işçiliği gibi erkek işçilerin çalıştığı işler olmasıydı (10).

Sonuç ve Öneriler

Ergonomik risklere ister çalışma yaşamında ister toplumsal yaşantıda olsun yaygın olarak maruz kalmakta ve bu riskler sağlığı pek çok açıdan olumsuz etkilemektedir. Kadınlar da ister ücretli isterse ücretsiz emek olarak nitelendirilen çalışmaları sırasında çoğunlukla ergonomik olmayan ortamlarda, koşullarda ve ekipmanlarla çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Ergonomik risklerin neden olduğu KİSH ise kadın çalışanlar arasında görülen en yaygın işle ilgili hastalıklardan biridir. Bu sorunların çözümünü genel ve işyeri olarak ikiye ayırabiliriz. Genel olarak; kadının toplumsal yaşantıda statüsünün yükseltilmesinden başlayarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması, çalışma yaşamında kadın çalışmasının önündeki engellerin kaldırılması ve desteklenmesine yönelik bir dizi politika değişikliği gereklidir. Ergonomik sorunların çözümü için işyerinde alınması gereken önlemler ise şu şekilde özetlenebilir;

a. İşyerlerinde etkili işçi sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin sunumu sağlanmalıdır. Bu kapsamda iş-

yerinde sağlığın korunmasını önleyen, iş kazaları, meslek hastalıkları ve işle ilgili hastalıkların önlenmesine yönelik müdahaleler geliştirilmelidir.

b. İşyerindeki ergonomik risklerin saptanması ve bunların ergonomik çözümlerle giderilmesi amacıyla yani işçinin işe değil işin işçiye uydurulmasını sağlayan önlemler alınması gereklidir. Özellikle KİSH'lerin önlenmesine yönelik olarak herşeyden önce işyerinde kötü tasarlanmış çalışma yerinin kadınların antropometrik ölçülerine (örneğin; baş yüksekliği, omuz yüksekliği, kol uzanma mesafesi, bacak uzunluğu, el yüksekliği gibi) uygun olarak düzenlenmesi sağlanmalıdır.

c. Çalışma pozisyonunun mümkün olduğunca rahat olması sağlanmalıdır. Oturularak ya da ayakta yapılması gereken işler için ergonomik önlemler alınmalıdır. Oturularak yapılan işler için ergonomik bir sandalyenin olması zorunludur. Ayrıca oturularak yapılan işler, işçinin çalışma alanına erişebilmek için gereksiz yere uzanmasını ya da vücudunu döndürmesini engelleyecek biçimde tasarlanmalı, uzun süre oturmak beden sağlığı özellikle sırt için iyi olmadığından görevin gerektirdiği işlerde çeşitlilik sağlanmalıdır. Eğer bir iş ayakta yapılmak zorundaysa işçinin belirli aralıklarla oturabilmesi için bir sandalye bulundurulmalı, işçiler sırtın aşırı eğilmesini ya da bükülmesini engelleyecek şekilde çalışabilmelidir.

d. El aletleri ergonomik olarak tasarlanmalı, işçinin el bileklerindeki ve parmaklarındaki daha küçük kaslar yerine, omuzlardaki, kollardaki ve bacaklardaki daha büyük kasları kullanmasını sağlayacak aletler seçilmelidir.

e. Bedensel çalışma işçilerin aşırı çaba harcamalarını ve özellikle de sırt ve bel kaslarını zorlamalarını gerektirmeyecek biçimde tasarlanmalıdır.

f. Ağır işlerde, fiziksel çalışma gün içinde düzenli aralıklarla daha hafif çalışma ile değiştirilerek yapılmalı, iş işçinin kapasitesinin üzerinde olmamalıdır.

g. Ağır yük kaldırılması gereken işlerde, yükün ağırlığı, hangi sıklıkta kaldırılması gerektiği, yükün kaldıran işçiden uzaklığı, yükün biçimi ve işin yapılması için gereken süre dikkate alınmalıdır. Özellikle sağlık hizmetlerinde hastaların bakımı, temizliği, taşınması gibi işler ağır kaldırmayı gerektirdiğinden bu çalışma biçimleri özellikle kadın hemşireler ve hastabakıcılar için önemlidir.

h. Özellikle kadınların, tekrarlayan ve tekdüze iş yapıldığı çalışma alanlarında iyi tasarlanmış işler sağlanmalıdır. İyi tasarlanmış bir iş işçinin pozisyon değiştirmesine olanak tanımalı, zihinsel faaliyeti teşvik edici görevler içermeli, karar verme serbestisi tanımalı, işçiye başarı duygusu vermeli, işçinin görevlerini tamamlaması ve yeterli dinlenebilmesi için uygun çalışma/dinlenme programları olmalıdır. İş hızının düşürülmesi, tekrarlayan işlerde ara dinlenme sayısının artırılması sağlanmalıdır (3).

Görüldüğü gibi ergonomik riskler ve bunlara uygun ergonomik çözümler konusunda bilgiler mevcuttur ve gelişerek artmaktadır. Temel sorunlardan biri de bu çözümlerin işyerinde uygulanmasını sağlayacak örgütlülüğün kadın çalışanlar arasında olmamasıdır. Bu nedenle diğer bir çözüm önerisi de sendikal örgütlenmeler içerisinde kadın çalışanların daha fazla yer alarak taleplerini ifade etmeleridir.

Kaynaklar

1. Güler Ç. "Ergonomiye Giriş" Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi No:45. 1997
2. Bilir N., Yıldız AN. "İş Sağlığı ve Güvenliği" Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2014.
3. Rosskam E. (Çev. Canan Koç). "İşyerinde Sağlığımız ve Güvenliğimiz Modüller: Ergonomi" Ankara, Uluslararası Çalışma Bürosu, 1997.
4. Salvendy G. "Handbook of human factors and ergonomics" John Wiley&Sons, 2012.
5. Messing K. "Women Workers" Wallace R B, Doebbeling B N, Last J M. (Eds) Public Health and Preventive Medicine. New York. 14. Basım. 1998. S:693-696
6. Jafry T. "Women, Human Capital and Livelihoods: An Ergonomics Perspective" Natural Resource Perspectives, 2000. 54.
7. Etiler N. "Kadın Çalışanların Sağlığına Nereden Bakmalı?" Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. 2015;15(56):2-5
8. Işık E, Serdaroğlu U. "Kadın emeği: feminist iktisadın yol haritası üzerinden bir okuma" Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. 2015;15(56):6-14
9. Bahar Özvarış Ş. Toplumsal cinsiyet, çalışma yaşamı ve kadın sağlığı. Mesleki sağlık ve güvenlik dergisi. 2015, 56:37-43.
10. Messing, K. and Stellman, J. M. (1999). "Understanding Occupational Disease in Women Workers." In: Women and Occupational Health: Issues and Policy Paper Prepared for the Global Commission on Women's Health, World Health Organization, edited by Peggy Kane. Geneva: World Health Organization. pp. 33-39.●

ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN: ULUSLARARASI VE ULUSAL MEVZUAT

Bedriye İlkay YATAR

Arş. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD

Çalışma yaşamında kadınlar için yapılan düzenlemelerin tarihi, 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. 1800'lü yıllarda ortaya çıkan kapitalizm, toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak kadın emeğinden yararlanmış, böylece kadınlar tarım dışında ücretli çalışma olgusu ile karşılaşmıştır.

Kadınların toplumsal cinsiyet normları ile şekillenen çalışma hayatı, modernleşme ile birlikte yasal düzenlemelerin konusu haline gelmiştir.

Kadınların çalışma yaşamı konusundaki yasal düzenlemelerde, eril kültürün derin izlerini görmek mümkündür. 1950'lerden sonra yükselen feminist ve cinsiyet eşitlikçi mücadelelere kadar, kadın işçileri için yapılan yasal düzenlemelerin kadının toplumsal cinsiyet rollerini koruyan, muhafazakâr bir yaklaşımda olduğu görülür. Feminist akımlar, diğer pek çok alanda olduğu gibi çalışma yaşamındaki düzenlemeleri etkilemiş, kadın-erkek eşitliğini konu alan pek çok düzenlemeye vesile olmuştur.

Günümüz dünyasında uluslararası örgütlerin çalışma yaşamı ile ilgili ilkeleri oluşturduğu, ülkelere ulusal mevzuatlarında bu ilkeleri uygulamalarını önerdiği görülmektedir. Belirlenen bu evrensel yaklaşım, her ülkenin kendi dinamikleri içinde, belirli ölçülerde uygulanmaktadır. Türkiye açısından da benzer biçimde, çalışma mevzuatında kadınlara ilişkin çeşitli düzenlemeler vardır.

Kadınların erkeklere kıyasla daha az çalışma hayatına katılmaları, kadın emeğinin daha değersiz oluşu gibi pek çok sorun, toplumsal cinsiyet normları ile ilişkilidir (1,2). Dolayısıyla kadınların çalışma yaşamında var oluşlarını düzenleyen çerçevenin, kadınların biyolojik özelliklerinin yanı sıra toplumsal cinsiyet özelliklerini de göz önüne alması beklenmektedir. Bu nedenle kadınların sağlığının korunması, geliştirilmesi ve çalışma hayatın-

daki haklarının korunması için uluslararası ve ulusal düzenlemeler önemli bir yer tutmaktadır (3).

Bu yazıda, çalışma hayatında kadınlarla ilgili uluslararası ve ulusal düzenlemeler gözden geçirilecek ve kadın sağlığı ve kadın hakları açısından değerlendirilecektir.

Uluslararası Düzenlemeler

Birleşmiş Milletler ve düzenlemeleri

Kadın işçiler ile ilgili uluslararası ilk düzenleme Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yapılmıştır. BM tarafından kadınların korunmasına yönelik yapılan ilk sözleşme olan ve Türkiye'de 1986'da yürürlüğe giren Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), kadınlara karşı uygulanan her tür ayrımcılığı reddetmektedir (4). Sözleşmede eşitliğin sağlanması için alınacak geçici ve özel önlemlerin ayrımcılık olarak nitelendirilemeyeceği vurgulanırken, istihdam alanında kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Sözleşmede, çalışma hakkı, kadın ve erkekler için eşit istihdam hakkı, eğitim görme hakkı, eşit ücret ve muamele hakkı, sosyal güvenlik hakkı, güvenli koşullar içinde çalışma hakkı, sağlığın ve doğurganlığın korunması hakkının bu sözleşmeye taraf ülkelerce sağlanması gerektiği öngörülmüştür (5-7).

Avrupa Birliği direktifleri

Avrupa Birliği'nin özellikle kadınların işgücüne katılımı ve bu alanda kadınlara yapılan ayrımcılığın kaldırılıp, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, eşit muamele ve ücret, fırsat eşitliği, sağlıklı ve güvenli çalışma ortamı oluşturulması, cinsel tacize dair düzenlemeler, ebeveyn iznine dair direktifleri bulunmaktadır (6,7). Bu alandaki ilk direktifler 1975 yılında ve kadın-erkek eşitliğini temel alarak düzenlenmiştir.

Gözden geçirilmiş Avrupa sosyal şartı

1965 yılında uygulamaya konulmuş, Türkiye’de 1989 yılında onaylamıştır. Avrupa Sosyal Şartı ile tanımlanan ve güvence altına alınan temel haklar arasında;

Eğitim hakkı, işçi hakları, tam istihdam, eşit işe eşit ücret, doğum izni, sosyal güvenlik, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı koruma ve herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulmama hakları ele alınmıştır (7).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

Çalışma hayatında kadın ve erkekler için eşit fırsatlar yaratmak, kadın ve erkeklerin insana yakışır işlere sahip olabilmeleri için uygun ortam sağlamak, sosyal koruma programlarının kapsamını ve etkinliğini artırmak ve işçi-işveren-devlet arasındaki üçlü yapıyı ve sosyal diyalogu güçlendirme amacıyla çeşitli programlar yapılmış, bu alanda birçok sözleşme onaylanmıştır (7).

Bu stratejileri gerçekleştirmek ve en temel amaçlarından birini işgücü piyasasında kadın ve

erkekler için eşit fırsatların yaratılması amacıyla çeşitli programlar yapılmış, bu alanda birçok sözleşme onaylanmış ve ülkeleri de bu sözleşmeleri onaylamaya çağırmıştır.

ILO tarafından kadınlara yönelik düzenlemelerinin ilki 1919 yılında 3 sayılı Analığın Korunması Sözleşmesi’dir. Bu sözleşme 1952 ve 2000 (183 sayılı Sözleşme) yıllarında revize edilmiştir. Yine 1919 yılında 4 sayılı Kadının Gece Çalışması Hakkındaki Sözleşme düzenlenmiş ve 1984, 1948 ve 1990 yıllarında (171 sayılı sözleşme) revize edilmiştir. 1935 yılında Her Nevi Maden Ocaklarında Yeraltı İşlerinde Kadınların Çalıştırılmaması Hakkında 45 sayılı Sözleşme düzenlenmiştir.

ILO tarafından, 100 sayılı Eşit Ücret Sözleşmesi’nin onaylandığı 1951 tarihine kadar kadınlara yönelik onaylanan düzenlemeler kadınların doğurganlık özelliği nedeniyle üreme sağlığını korumaya yönelik yapılmıştır. Özellikle 19. yy sonlarına doğru feminist hareketin artmasının da etkisiyle, ILO tarafından kadın-erkek eşitliği tanınmış: 1951

Tablo-1: ILO’nun temel insan hakları ve kadın istihdamını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen sözleşme ve tavsiye kararları

Türkiye tarafından onaylandığı tarih	ILO sözleşmeleri
1998	29 No’lu Zorla Çalıştırma Sözleşmesi (1930)
1993	87 No’lu Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkının Korunması Sözleşmesi (1948)
1952	98 No’lu Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi (1949)
Onaylanmadı	91 No’lu Toplu Anlaşma Tavsiye Kararı (1951)
1967	100 No’lu Eşit Ücret Sözleşmesi, /90 No’lu Eşit Ücret Tavsiye Kararı (1951)
1961	105 No’lu Zorla Çalıştırmanın Kaldırılması Sözleşmesi (1957)
1967	111 No’lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi, 111 No’lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Tavsiye Kararı (1958)
1977	122 No’lu İstihdam Politikası Sözleşmesi, 122 No’lu İstihdam Politikası Tavsiye Kararı (1964)
Onaylanmadı	156 No’lu Aile Sorumlulukları Olan İşçiler Sözleşmesi (1981) 123 No’lu İstihdam (Aile Sorumlulukları Olan Kadınlar) Tavsiye Kararı (1965)
Onaylanmadı	165 No’lu Aile Sorumlulukları Olan İşçiler Tavsiye Kararı (1981)
1998	138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi (1973)
2005	146 No’lu Asgari Yaş Tavsiye Kararı (1973)
Onaylanmadı	175 No’lu Kısmi Süreli Çalışma Sözleşmesi, 182 No’lu Kısmi Süreli Çalışma Tavsiye Kararı (1994)
Onaylanmadı	177 No’lu Ev-eksenli Çalışma Sözleşmesi, 184 No’lu Eveksenli Çalışma Tavsiye Kararı (1996)
2001	182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi, 190 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Tavsiye Kararı (1999)
Onaylanmadı	183 No’lu Analığın Korunması Sözleşmesi, 191 No’lu Analığın Korunması Tavsiye Kararı (2000)

tarifli 100 sayılı Eşit Ücret Sözleşmesi, 1958 tarihli 111 sayılı Ayrımcılık Sözleşmesi düzenlenmiştir (8) (Tablo-1).

Türkiye dolaylı ve doğrudan kadın istihdamını etkileyen sözleşmeleri onaylarken; Kadınların çalışma hayatını doğrudan etkileyen 156 sayılı Aile Sorumlulukları Olan İşçiler, 175 Sayılı Kısmi Süreli Çalışma, 177 sayılı Ev-eksenli Çalışma, 183 sayılı Analığın Korunması, 189 No'lu Ev İşçileri İçin İnsana Yakışır İş Sözleşmeleri onaylanmamıştır.

Birleşmiş Milletler Pekin Deklarasyonu ve eylem planı

1995'te Pekin'de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, kadın erkek eşitliğinin gelişmesi çerçevesinde kadının güçlendirilmesi için toplumsal cinsiyet ve gelişme yaklaşımını benimsemiştir. Ancak artan yoksulluk ile birlikte kadın erkek eşitsizliğinin sürdüğü bildirilmiştir (10).

Ulusal Düzenlemeler

Çalışma hayatında kadın işçilerin korunmasına yönelik ilk hukuki düzenleme 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu (UHK)'nda yer almıştır¹. Söz konusu yasanın 155. maddesinde "Kendisi ve çocuğunun sıhhati için bir zarar husule getirmeyeceği bir tabip tarafından tahriren tasdik edilmedikçe kadınların doğumlarından mukaddem üç hafta ve doğurmasını mütaakip yine üç hafta zarfında fabrika, imalathane ve umumi ve hususi müesseselerde çalışması ve çalıştırılması memnudur." İfade edilerek ilk kez doğum izni tanımlanmıştır. Yasanın 177. maddesinde ise "Gebe kadınlar doğumlarından evvel üç ay zarfında çocuğunun ve kendisinin

sıhhatine zarar veren ağır hizmetlerde kullanılmaz." denikten sonra "emzikli kadınlara ilk altı ay zarfında çocuğunu emzirmek üzere mesai zamanlarında yarımşar saatlik iki fasıla verilir." denmiştir. Buradaki düzenlemelerin, o dönemdeki uluslararası düzenlemeler gibi kadının doğurganlığını ve bebeğin sağlığını ön planda tuttuğu dikkat çekmektedir.

Yıllar içerisinde uluslararası düzenlemelere paralel olarak kadın erkek eşitliği çerçevesinde düzenlemeler de yapılmıştır. Ulusal platformda çalışan kadınları korumaya ve sadece cinsiyetlerinden dolayı yaşadıkları başta ayrımcı tutumlar olmak üzere işgücünden uzak kalmalarına neden olan sorunları önlemeye yönelik; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Türk Borçlar Kanunu, İş Kanunu, Devlet Memurları Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu'nda bazı düzenlemeler yapılmıştır (Tablo-2).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası²

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre kadınlar "eşitlik ilkesi" çerçevesinde herhangi bir ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşit kabul edilmiş, kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu ve bu eşitliğin sağlanmasında devletin de yükümlülükleri olduğu vurgulanmıştır (Madde 10). Anayasa'nın 48. maddesinde ise herkesin, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hakkına sahip olduğu; hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırımın söz konusu olmayacağı ifade edilmiştir. Anayasanın "Çalışma şartları ve dinlenme hakkı" başlıklı 50. maddesinin 1. fıkrasında, kimse'nin yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işler-

Tablo-2: Kadınların çalışma hayatını düzenleyen ulusal mevzuat

Mevzuat	Resmi Gazete Tarihi	Resmi Gazete Sayısı
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası	09.11.1982	17863
Türk Borçlar Kanunu	04.02.2011	27836
Türk Ceza Kanunu	26.09.2004	25611
İş Kanunu	10.06.2003	25134
İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu	30.06.2012	28339
Devlet Memurları Kanunu	14.07.1965	12056
Gelir Vergisi Kanunu	31.12.1960	10700
Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu	31.05.2006	26200
Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik	16.08.2013	28737
Kadın Çalışanların Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmeliği	24.07.2013	28717
Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun	20.03.2012	28239

de çalıştırılmayacağı öngörülmekte; maddenin 2. fıkrasında ise, daha somut olarak kadınların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacağı ifade edilmektedir.

Türk Borçlar Kanunu³

Türk Borçlar Kanunu'nun "Hizmet Sözleşmeleri" başlıklı altıncı bölümünde kadın erkek eşitliği herhangi bir ayırım yapılmaksızın iş ilişkisi ve bundan doğan hak ve borçların düzenleneceği belirtilmiştir. İşçinin kişiliğinin korunmasına ilişkin 417. maddede, işveren, işçilerin psikolojik ve cinsel tacize uğramamaları ve bu tür tacizlere uğramış olanların daha fazla zarar görmemeleri için gerekli önlemleri almakla yükümlü tutulmuştur. 418. maddesinde, işverenin, ev düzeni içinde çalışan ve sosyal sigorta yardımlarından yararlanamayan kadın işçinin gebeliği ve doğum yapması durumunda belirli bir süre bakımını ve tedavisini sağlaması öngörülmüştür. İşveren Borçlar Kanunu madde 423/3'e göre gebelik ve doğum yapma sebebiyle iş görme edimini en çok üç ay süreyle yerine getiremeyen kadın işçinin yıllık ücretli izin süresinden indirim yapamayacaktır.

Türk Ceza Kanunu⁴

Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 122. maddesinde ayrımcılık yaptırma bağlanmıştır: Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle bir kişinin işe alınmasını engelleyen kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. TCK'nun 122. maddesi, 6529 sayılı Kanun⁵ ile değiştirilmiş ve ceza artışı yapılmıştır.

TCK'nın 105. maddesine göre, bir kimseyi cinsel amaçlı olarak taciz eden kişi mağdurun şikayeti üzerine üç aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılabilir. Tacizin işyerinde ast-üst gibi hiyerarşi veya hizmet ilişkisinden kaynaklanan nüfuz kullanılmak suretiyle gerçekleştirilmesi halinde ise ceza yarı oranda artırılacaktır. "Bu fiil nedeni ile mağdur işi terk etmek mecburiyetinde kalmış ise, verilecek ceza bir yıldan az olmayacaktır" şeklinde düzenlenmiştir.

Devlet Memurları Kanunu⁶

6111 sayılı Kanunun 106. maddesi ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 104/A maddesindeki değişiklik ile 'Kadın memura; doğumdan önce sekiz, doğumdan sonra sekiz hafta olmak

üzere toplam on altı hafta süreyle analık izni verilir. Çoğul gebelik durumunda, doğum öncesi sekiz haftalık analık izni süresine iki hafta eklenir. Ancak beklenen doğum tarihinden sekiz hafta öncesine kadar sağlık durumunun çalışmaya uygun olduğunu tabip raporuyla belgeleyen kadın memur, isteği halinde doğumdan önceki üç haftaya kadar kurumunda çalışabilir. Bu durumda, doğum öncesinde bu rapora dayanarak fiilen çalıştığı süreler doğum sonrası analık izni süresine eklenir. Doğumun erken gerçekleşmesi sebebiyle, doğum öncesi analık izninin kullanılmayan bölümü de doğum sonrası analık izni süresine ilave edilir. 6111 sayılı Kanunun 108. maddesi ile değişik 657 sayılı Kanunun 108/B maddesi uyarınca, doğum yapan memura, 104. madde uyarınca verilen doğum sonrası analık izni süresinin bitiminden itibaren isteği üzerine yirmi dört aya kadar aylıksız izin verilir.

657 sayılı Kanun'un 101. maddesi uyarınca, günün yirmi dört saatinde devamlılık gösteren hizmetlerde çalışan devlet memurlarının çalışma saat ve şekilleri kuramlarınca düzenlenir. Ancak, kadın memurlara; tabip raporunda belirtilmesi halinde gebeliğin yirmi dördüncü haftasından önce ve her halde gebeliğin yirmi dördüncü haftasından itibaren ve doğumdan sonraki iki yıl süreyle gece nöbeti ve gece vardiyası görevi verilemez.

6111 sayılı Kanun'un 106. maddesi ile 657 sayılı Kanun'un 104/D maddesindeki değişiklik ile, kadın memura, çocuğunu emzirmesi için doğum sonrası analık izni süresinin bitim tarihinden itibaren ilk altı ayda günde üç saat, ikinci altı ayda günde bir buçuk saat süt izni verilir. Süt izninin hangi saatler arasında ve günde kaç kez kullanılacağı hususunda, kadın memurun tercihi esastır. Süt izninin, kadın memurun çocuğunu emzirmesi için günlük olarak kullanılması gereken bir izin hakkı olması sebebiyle bu iznin birleştirilerek sonraki günlerde kullanılması artık mümkün değildir.

6111 sayılı Kanunun 108. maddesi ile değişiklik yapılan 657 sayılı Kanun'un 108/C maddesi uyarınca, üç yaşını doldurmamış bir çocuğu eşiyile birlikte veya münferit olarak evlat edinen memurlar ile memur olmayan eşin münferit olarak evlat edinmesi halinde memur olan eşlerine, çocuğun ana ve babasının rızasının kesinleştiği tarihten veya vesayet dairelerinin izin verme tarihinden iti-

baren, istekleri üzerine yirmi dört aya kadar aylıksız izin verilir.

657 sayılı Kanun, işyerlerinde psikolojik taciz kavramına doğrudan yer vermemiştir sadece, 'Davranış ve işbirliği' başlıklı 8. maddesi, devlet memurlarının işbirliği içerisinde çalışmasının esas olduğunu, 'Amir durumunda olan devlet memurlarının görev ve sorumlulukları' başlıklı 10. maddesi ise amirlerin memurlarına hakkaniyet ve eşitlik esasına dayanarak davranmasını belirtmektedir.

İş Kanunu⁷

İş Kanunu'nun 5. maddesine göre iş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz. İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona erdirilmesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz. Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılamaz. İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz. İş ilişkisinde veya sona ermesinde yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davranıldığında işçi, dört aya kadar ücreti tutarındaki uygun bir tazminattan başka yoksun bırakıldığı haklarını da talep edebilir.

İş Kanunu'nun 72. maddesi uyarınca, maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde on sekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaktır.

İş Kanunu'nun 74. maddesi uyarınca, kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz olmak üzere toplam on altı haftalık süre için çalıştırılmamaları esastır. Çoğul gebelik halinde doğumdan önce çalıştırılmayacak sekiz haftalık süreye iki hafta daha eklenir. Ancak, sağlık durumu uygun olduğu takdirde, doktorun onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki üç haftaya kadar işyerinde çalışabilir. Bu durumda, kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelerle eklenir. İsteği halinde kadın işçiye, doğum iznini tamamlanmasından sonra altı aya kadar ücretsiz izin verilir.

İş Kanunu'nda (m.74) emzirme izni, kadın işçilere bir yaşından küçük çocuklarını emzirmeleri

için günde toplam bir buçuk saat verilir. Bu sürenin hangi saatler arasında ve kaç bölünerek kullanılacağını işçi kendisi belirler. Bu süre, günlük çalışma süresinden sayılır.

Cinsel taciz İş Kanunu'nda "bildirimsiz feshe dair düzenlemelerde" yer almaktadır. İş Kanunu 24. maddeye göre işveren, işçinin veya ailesi üyelerinden birinin şeref ve namusuna dokunacak şekilde sözler söyler, davranışlarda bulunursa veya işçiye cinsel tacizde bulunursa, işçinin haklı nedenle derhal fesih hakkı doğar. İşçinin diğer bir işçi veya üçüncü kişiler tarafından işyerinde cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemlerin alınmadığı durumlarda yine işçinin haklı nedenle derhal fesih hakkı doğar. İşçinin işverenin bir başka işçisine cinsel tacizde bulunması ve işçinin işverene yahut onun ailesi üyelerinden birine sataşması durumlarında ise işverenin haklı nedenle fesih hakkı doğar.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu⁸

6331 sayılı Kanunun risk değerlendirme, kontrol, ölçüm ve araştırma başlıklı 10. maddesinde gebe veya emziren çalışanlar gibi özel politika gereken gruplar ile kadın çalışanlar için işverenin iş sağlığı ve güvenliği yönünden risk değerlendirmesi yapmak veya yaptırmakla yükümlü olduğu belirtilmektedir.

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu⁹

5510 sayılı Kanununun 28. maddesine göre sigortalı sayılanlara, kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurmuş olmaları ve en az 9000 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması şartıyla yaşlılık aylığı bağlanır. Ancak, madde 4/a (SSK) kapsamındaki sigortalılar için prim gün sayısı şartı 7200 gün olarak uygulanır.

5510 sayılı Kanununun 41. maddesine göre ücretsiz doğum ya da analık izni süreleri üç defaya mahsus olmak üzere doğum tarihinden sonra iki yıllık süreyi geçmemek kaydıyla uzun vadeli sigorta kollemlerinin sigortalı sayılmaması ve çocuğunun yaşaması şartlarıyla talepte bulunulan süreleri, kendilerinin veya hak sahiplerinin yazılı talepte bulunmaları ve talep tarihinde belirlenen prime esas günlük kazanç alt ve üst sınırları arasında olmak üzere, kendilerince belirlenecek günlük kazancın %32'si üzerinden hesaplanacak primlerini borcun tebliği tarihinden itibaren bir ay içinde

ödemeleri şartı ile borçlandırılarak, borçlandırılan süreleri sigortalılıklarına sayılır.

Emzirme ödeneği, Kanunun 16. maddesine göre sigortalı kadına veya sigortalı olmayan karısının doğum yapması nedeniyle sigortalı erkeğe, çocuğun yaşaması şartıyla doğumdan sonraki altı ay süresince her ay, doğum tarihinde geçerli olan asgari ücretin üçte biri tutarında verilir. Emzirme ödeneğine hak kazanan sigortalılardan ve sigortalılığı sona erenlerin, bu tarihten başlamak üzere üç yüz gün içinde çocukları doğarsa, sigortalı kadın veya karısı analık sigortası haklarından yararlanacak sigortalı erkek, doğum tarihinden önceki on beş ay içinde en az üç ay prim ödenmiş olması şartıyla emzirme ödeneğinden yararlandırılır.

5510 sayılı Kanun'un 18. maddesine göre sigortalı kadının analığı halinde, doğumdan önceki bir yıl içinde en az doksan gün kısa vadeli sigorta primi bildirilmiş olması şartıyla, doğumdan önceki ve sonraki sekiz haftalık sürede, çoğul gebelik halinde ise doğumdan önceki sekiz haftalık süreye iki haftalık süre ilave edilerek çalışmadığı her gün için ve sigortalı kadının isteği ve hekimin onayı ile doğuma üç hafta kalıncaya kadar çalışılması halinde, doğum sonrası istirahat süresine eklenen süreler için, geçici iş göremezlik ödeneği verilir.

5510 sayılı Kanun'a 5763 sayılı Kanun ile eklenen geçici 16. madde ile evde bir işverene bağlı olmaksızın çalışan ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'na (md. 9/6) göre, oturduğu evde imal ettiği havlu, çarşaf, örgü işi, tarhana gibi ürünleri işyeri açmaksızın, düzenlenen kermes, panayır gibi yerlerde satışa sunanlar, geçici olarak normalden düşük prim ödeyerek sosyal güvence kapsamı altına girme hakkına sahiptirler.

5510 sayılı Kanun'un 6. maddesine göre işverenin işyerinde ücretsiz çalışan eşi, aynı konutta birlikte yaşayan ve üçüncü derece dahil bu dereceye kadar hısımlar arasında ve aralarına dışarıdan başka kimse katılmaksızın, yaşadıkları konut içinde yapılan işlerde çalışanlar ve ev hizmetlerinde çalışanlar (sigortalı olanlar ile ücretle aynı kişi yanında ay içinde 10 gün ve daha fazla süreyle çalışanlar hariç) sigorta kapsamı dışında tutulmuşlardır.

6111 sayılı "Torba Yasa" ile tarım işçilerinde süreksiz iş sözleşmesiyle çalışanların 18 günlük

asgari ücret üzerinden prim ödeme olanağı getirilmiştir. 6111 sayılı Kanun ile 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'na eklenen geçici 10. madde ile 31.12.2015 tarihine kadar, yeni işe alınan 18 yaşından büyük kadınlardan, mesleki yeterliliğe sahip olanların 48 ay; mesleki ve teknik eğitim veren orta veya yükseköğretim veya İŞKUR tarafından düzenlenen işgücü yetiştirme kurslarını bitirenlerin 36 ay; bu belge ve yeterliliklere sahip olmayanların ise 24 ay süreyle sigorta primlerine ait işveren hisselerinin işe alındıkları tarihten itibaren İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanması düzenlenmiştir.

Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun¹⁰

Kanunun 3. maddesi gereğince şiddete karşı korunan kişinin çocukları varsa çalışma yaşamına katılımını desteklemek üzere dört ay, kişinin çalışması halinde ise iki aylık, 16 yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının yarısını geçmemek ve belgelendirilmek kaydıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bütçesinden karşılanmak suretiyle kreş imkanı sağlanacaktır.

Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik¹¹

Yönetmeliğin 5. maddesine göre 18 yaşını doldurmuş kadın çalışanların gece postalarında çalıştırılmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektedir. Kadın çalışanlar, gece postasında 7.5 saatten fazla çalıştırılmazlar. Kadın çalışanlar, gebe olduklarının doktor raporuyla tespitinden itibaren doğuma kadar, emziren kadın çalışanlar ise doğum tarihinden başlamak üzere kendi mevzuatlarındaki hükümler saklı kalmak kaydıyla bir yıl süre ile gece postalarında çalıştırılmazlar. Ancak emziren kadın çalışanlarda bu süre, anne veya çocuğun sağlığı açısından gerekli olduğunun işyerinde görevli işyeri hekiminden alınan raporla belgelenmesi halinde altı ay daha uzatılır (md. 9).

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik¹²

Kadın çalışanlar, gebe olduklarının sağlık raporuyla tespitinden itibaren doğuma kadar geçen sürede gece çalışmaya zorlanamazlar. Yeni doğum yapmış çalışanın doğumu izleyen bir yıl boyunca

gece çalıştırılması yasaktır. Bu sürenin sonunda sağlık ve güvenlik açısından sakıncalı olduğunun sağlık raporu ile belirlendiği dönem boyunca gece çalıştırılmaz (8).

Yönetmeliğin 13. maddesinde, yaşları ve medeni halleri ne olursa olsun, 100-150 kadın çalışmanı olan işyerlerinde, emziren çalışanların çocuklarını emzirmeleri için işveren tarafından, çalışma yerlerinden ayrı ve işyerine en çok 250 metre uzaklıkta bir emzirme odasının kurulması zorunludur. Yaşları ve medeni halleri ne olursa olsun, 150'den çok kadın çalışmanı olan işyerlerinde, 0-6 yaşındaki çocukların bırakılması, bakımı ve emziren çalışanların çocuklarını emzirmeleri için işveren tarafından, çalışma yerlerinden ayrı ve işyerine yakın bir yurdun kurulması zorunludur. Yurt, işyerine 250 metreden daha uzaksa işveren taşıt sağlamakla yükümlüdür şeklinde belirtilmiştir.

Yönetmelikte belirtilen yükümlülükleri yerine getirmeyen işverene, uyulmayan her hüküm için tespit edildiği tarihten itibaren aylık olarak ödenecek idari para cezası İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 26. maddesinde belirtilmiştir.

Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı¹³

26 Ocak 2015 tarihinde TBMM Başkanlığına Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın hazırladığı "Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması" amacıyla bir kanun tasarısı sunulmuştur, bu tasarıda kadına annelik görevi çizgisinde yaklaşım ve bu doğrultuda çalışma yaşamı çizilmeye çalışılmıştır. Tasarıda yer alan maddeler, analık izni sonunda kadın memur isteği halinde birinci doğumda iki ay, ikinci doğumda dört ay ve sonraki doğumlarda altı ay süreyle günlük çalışma süresinin yarısı kadar çalışabilir. Aynı madde gereğince isteği halinde kadın memur yarı zamanlı çalışma süresinin bitiminden itibaren 24 aylık ücretsiz izin kullanabilmektedir.

Analık izninin bitiminden sonra bebeğin hayatta kalması kaydıyla kadın işçi ile üç yaşını doldurmuş çocuğu evlat edinen kadın işçilere istekleri halinde birinci doğumda 60 gün, ikinci doğumda 120 gün, sonraki doğumlarda ise 180 gün süreyle

haftalık çalışma süresinin yarısı kadar ücretsiz izin verilir. Çoğul doğum halinde bu süreler otuzar gün, engelli çocuğun olması halinde ise 360 gün olarak uygulanmaktadır.

Analık izninin bitiminden çocuğun mecburi ilköğretim çağına başladığı tarihe kadar yarım zamanlı çalışmayı talep edebilir. Bu haktan yararlanan memura her bir ödeme unsurunun yarısı esas alınarak ödeme yapılır. Derece yükselmesi ile kademe ilerlemesi, terfi süreleri de çalışılan dönemdeki hizmet süreleri yarım olarak dikkate alınırken, kullanılacak aylıksız izin süreleri, her yıl için bir kademe ilerlemesi ve her üç yıl için bir derece yükselmesi verilerek değerlendirilmektedir (10).

Kadın işçiye kullanılan ücretsiz izin süresi kadar doğum sonrası, prim ve hizmet belgesinin ilişkin olduğu aydan sonraki ikinci ay içinde fondan aylık olarak, yarım çalışma ödeneği ödenir. Ödenen günlük miktar asgari ücret brüt tutarının %80'ni kadardır.

Beş Yıllık Kalkınma Planı 2014-2018

Kadın istihdamı konusunda; Kadın erkek eşitliğinin sağlanması, kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almalarını teşvik eden düzenlemelerin geliştirilmesi, esnek çalışma ve kreşlerin yaygınlaştırılması ilişkin hedeflere yer verilmiştir. Kalkınma Planı'nda kadınların işgücüne katılımının artırılmasına yönelik temel olarak iş ve aile yaşamının bağdaştırılmasının üzerinde durularak, erkeklerinde kadınlarla beraber hayatın tüm alanlarında ortak ve eş paylaşımlar ve sorumluluklar içerisinde olması gerektiği vurgulanmıştır.

Sonuç

Pek çok alanda kendini gösteren kadın-erkek eşitsizliği, çalışma yaşamında çok daha derin olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar çalışma yaşamında, emekleri oranında ücret alamamakta ve sosyal güvenceden yoksun bir şekilde zor koşullarda çalışmaya devam etmektedirler. Dünyada işlerin yarısından fazlası kadınlar tarafından yapılmaktadır. Buna rağmen kadınların dünyadaki toplam gelirin %10'una ve malvarlığının %1'ine sahip olmaları kadının çalışma hayatındaki sorunlarının çözülmesi gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Her alandaki toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele devletlerin en temel görevleridir. Dev-

letler bu müdahaleyi, öncelikle mevzuat oluşturarak daha sonrasında da bunları uygulayarak yaparlar. Kadınlara ilişkin ayrımcılığın önlenmesi konusundaki tarihi metin olma özelliği taşıyan CEDAW'ın çalışma yaşamında kadınlar ile ilgili mevzuata önemli bir katkısı olmuştur. CEDAW öncesindeki düzenlemeler daha çok kadının annelik/doğurganlık özelliği ile ilişkili ve bebeğin anne karnında ve doğum sonrası dönemde korunmasını hedef alırken, CEDAW sonrası daha çok kadın-erkek eşitliği bağlamında olduğu görülmektedir. Türkiye'deki düzenlemelere baktığımızda ise mevzuatın kadını toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde ele almaktan sınırlanmadığı görülmektedir.

Dipnotlar

1. Umumi Hıfzısıhha Kanunu. Kanun No: 1593. RG Tarih: 06.05.1930, Sayı: 1489.
2. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Kanun No. 270, RG Tarih: 09.11.1982, Sayı: 17863.
3. Türk Borçlar Kanunu. Kanun No. 6098, RG Tarih: 04.02.2011, Sayı: 27836.
4. Türk Ceza Kanunu. Kanun No: 5237, RG Tarih: 26.9.2004, Sayı: 25611.
5. Temel Hak Ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. Kanun No: 6529, RG Tarih:13.03.2014, Sayı: 28940
6. Devlet Memurları Kanunu. Kanun No. 657, RG Tarih: 23.07.1965, Sayı: 12056
7. İş Kanunu. Kanun No. 4857, RG Tarih: 10.06.2003, Sayı: 25134
8. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. Kanun No: 6331, RG Tarih: 30.06.2012, Sayı: 28339
9. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. Kanun No: 5510, RG Tarih: 16.06.2006, Sayı: 26200
10. Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. Kanun no: 6284 RG Tarih 20.03.2012, S.28239
11. Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik. RG Tarih: 09.07.2013, Sayı: 28717
12. Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik. RG Tarih: 16.08.2013, Sayı: 28737
13. Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı . Tarih 26.01.2015, S. 31853594-101-1098-293

Kaynaklar

1. Global Compact Türkiye Kadının Güçlenmesi Çalışma Grubu Ön Rapor, 2014.
2. Bilgin B. "Çalışma Yaşamında Kadın Ve Yasal Düzenlemeler" TBB Dergisi, 2012. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-99-1164> (05.08.2015)
3. Bolcan AE. "Avrupa Birliği Direktifleri Işığında Türk Çalışma Mevzuatında Kadın" Çalışma ve Toplum 2010;24:253-276.
4. TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu İşyerinde Psikolojik Taciz (mobbing) ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, 2011; 6.
5. Sayın A. "Avrupa Birliği'nin Kadın-Erkek Eşitliği Politikalarına Feminist Perspektiften Bakış" Toplum ve Demokrasi 2008;2(4):1-14.
6. Taşkent S, Kurt D. "Uluslararası Düzenlemeler Çerçevesinde Türk İş Mevzuatında Kadın İşçinin Korunması" Çalışma ve Toplum 2014;40:29-50.
7. Süral N. " Türkiye'de Kadın İstihdamı: Fırsatlar, Engeller ve Hukuki Çerçeve" Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2013; 15: 279-309.
8. <http://www.ilo.org/dyn/normlex> Erişim Tarihi: 01.11.2015
9. Yeltekin S. "Kongrelerden: Küreselleşme ve Kadın Sempozyumu" STED 2004; 13(3): 114-117.
10. Oyan O, Danişoğlu AE "Ailenin Ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı" Hakkında AB Uyum Komisyonu CHP Grubunun Karşı Oy Yazısı" 2015.●

ÇALIŞAN KADINLAR İLE EV KADINLARININ SAĞLIK DURUMU ÜZERİNE BİR ANALİZ

Nilay ETİLER

Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD

Özet

Hanehalkının bakımı ve ev işleri nedeniyle çalışma yaşamına katılamayan kadınlar, toplumsal yeniden üretim adına emek harcamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de çalışan kadınlar ile ev kadınlarının sağlığının ve sağlık ile çeşitli özelliklerinin karşılaştırılmasıdır.

Bu araştırmanın analizleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2012 Sağlık Araştırması’nın veriseti temel alınarak yapılmıştır. Araştırmada, 1693 çalışan kadın ile 5348 ev kadını, algılanan sağlık, kronik hastalık varlığı, son bir yılda sahip olduğu hastalıklar, bedensel kısıtlanma, beden-kitle indeksi (BKI) ve bel çevresi açısından karşılaştırılmıştır.

Araştırmada, ev kadınlarının kentte %77.1 ile daha fazla olduğu, öğrenim düzeyi arttıkça çalışan kadınların arttığı, ev kadınlarının %18,7’sinin daha önce çalışma yaşamına girdiği saptanmıştır. Çalışan kadınlarda algılanan sağlığı (çok) kötü olanlar %28,6, ev kadınlarında %33,6 iken kronik hastalık sıklığı benzerdir (sırasıyla %35,1 ve %37,1). Çalışan kadınlar ve ev kadınlarında ciddi bedensel kısıtlılık benzer iken (iki grupta da %8,1), orta dereceli kısıtlanma ev kadınlarında daha fazladır (sırasıyla %20,9 ve %24,9). Ev kadınlarında kronik depresyon, hipertansiyon ve şeker hastalığı, çalışanlarda ise alerji daha sıktır. Çalışan kadınların kendilerini hayat dolu, enerjik, mutlu ve yorgun hissetmesi ev kadınlarına göre daha yüksek iken, durgun ve sakin, depresyonda, melankolik ve çok sinirli hissetmesi ev kadınlarında daha fazla

bildirilmiştir ($p<0.05$). Ev kadınlarında yüksek kiloluk ve şişmanlık daha yaygındır, çalışan kadınların %48,9’u, ev kadınlarının %34,6’sı normal BKI’ye sahiptir. Ev kadınlarında hem orta dereceli hareket hem de yürüyüş yapmayanlar daha fazladır (%75,5 ve %44,1). Bu sıklıklar çalışan kadınlarda %67,4 ve %37,8’dir.

Kadınların hane içi sorumlulukları gerek çalışan kadınların gerekse ev kadınlarının sağlığı ile yakından ilişkilidir. Çalışan kadınlarda çifte mesai, önemli bir iş yükü getirirse de sağlık üzerine olumlu etkiye sahiptir, ev kadınların harcadıkları emek ise tüketici ve sağlık üzerine olumsuz etki yapmaktadır. Kadınların yok sayılan toplumsal yeniden üretim emeğinin yükünden özgürleşmeleri ve/veya karşılığını almaları konusundaki mücadele, aynı zamanda bir kadın sağlığı mücadelesi olarak ele alınmalıdır.

Anahtar sözcükler: kadın sağlığı, çalışan kadın, ev kadını, TÜİK, toplumsal yeniden üretim, çifte mesai.

Giriş

OECD ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranları en düşük %39,9 ile Yunanistan iken en yüksek %79,0 ile İzlanda olarak bildirilmektedir. Listenin sonunda yer alan Türkiye’de ise kadınların işgücüne katılım oranı 2013 yılında %29,7, 2014 yılında ise %30,3’tur (1, s.77).

Türkiye’de kadın istihdamının özellikleri şunlardır (1, s.80-87):

- Kırsal bölgede, kadınların istihdama katılımı kentte daha yüksektir (kırsal %36,3)

- Kadınların tarımda istihdamı daha yüksektir (%32,9).
- İstihdam olan kadınların %29,5'i ücretsiz aile işçisi konumundadır.
- Evli kadınların istihdama katılımları düşüktür (%27,6).

Kadınların işgücüne dahil olamama nedenleri arasında ise %57,6 ile ilk sıradaki neden “ev işleri ile meşgul” olarak bildirilmektedir (1, s.79). Ev işleri ile meşgul olduğu için çalışma yaşamına katılmayan bu kadınların günlük aktivitelerine bakıldığında, ev işleri yanında çocuk, yaşlı, hasta ve ücretli çalışan hanehalkının bakımının sürdürülmesinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir (2). Ataerkil normlara göre kadınların cinsiyet rolleri olarak tanımlanan bu durum, “toplumsal yeniden üretim” olarak tanımlanmaktadır. Kadınların hane içinde toplumsal yeniden üretim için harcadıkları bu emek, aynı zamanda “karşılığı ödenmeyen emek” olarak tanımlanmaktadır (3).

Ataerkil kültür sisteminin erkeğe biçtiği rol ise, hanenin geçimini sağlamak ve hanehalkının sorumluluğunu üstlenmektir. Bu nedenle kadınlar çalışma yaşamının temel aktörleri değildir ve çalışma yaşamında bulunuşları da eğreti olmaktadır (4). Yine bu nedenle, çalışma yaşamına giren kadının temel toplumsal cinsiyet rolü olan “ev işleri ve hanehalkı bakımı” sürerek “çifte mesai” olgusu ortaya çıkmaktadır (3-5).

Tüm dünyada, çeşitli düzeylerde gözlenen kadın-erkek eşitsizliğinin temelinde ataerkil kültür sistemi olduğu tartışmasız bir gerçektir. Kadınların yaşadığı bu eşitsizliğin ortadan kaldırılması konusunda devletlerin eşitlikçi politikaları önem kazanmaktadır. Günümüzde farklı devlet modellerinin konuyla ilgili uygulamalarının, farklı sonuçlar ortaya çıkardığı görülmektedir. Örneğin, Kuzey Avrupa ülkeleri (sosyal demokrat ülkeler), kadın-erkek eşitliğinin sağlanması konusunda en fazla çabayı harcayan ülkeler olma özelliğine sahiptir ve kadınların toplumsal cinsiyet yükünü devletin üstlenmesiyle kadınların çalışma yaşamına katılımını artırma yolunu seçmiştir, bu politika sonucunda kadınların işgücüne katılımı oldukça yüksektir. Kıta Avrupası'nda, devletin ailelere destek olmakla birlikte geleneksel aile modelini desteklediği görülmektedir. Bunun sonucunda kadınların istihdama katılımı düşük düzeyde kalmaktadır. Güney

Avrupa ülkelerinde, geleneksel aile modeli desteklenmekte, kadınların çalışma yaşamına katılımına ilişkin herhangi bir destek bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde kadınların istihdama katılımı düşüktür ve çifte mesai yükü fazladır. Eski sosyalist ülkelerde ise kadınların istihdama katılımı yüksek iken, sosyalist sistemin çökmesiyle birlikte devletin desteğinin ortadan kalktığı böylece kadınların hanehalkı bakımında da önemli yükleri olduğu görülmektedir (6,7).

Türkiye'ye bakıldığında da geleneksel aile modelinin bir 'sosyal politika uygulaması' olarak desteklediği ama diğer taraftan kadınların istihdama katılımının artırılmasının hedeflendiği görülmektedir. Türkiye'de kadınların toplumsal cinsiyet sorumluluklarını paylaşan bir yaklaşım yerine, kadınların bu rollerini sürdürdükleri ama işgücüne de katılacakları bir model öngörülmektedir. Bu da kadınların esnek istihdamı ile sonuçlanmaktadır (8). Türkiye gibi toplumsal cinsiyet uçurumunun geniş olduğu bir ülkede kadınların çalışma yaşamına katılımı, ağır bir çifte mesai ile sonuçlanmaktadır. TÜİK'in 2014/2015 yıllarına ait Zaman Kullanımı Araştırması'na göre, 'hane halkı ve aile bakımı' kategorisinde günde harcanan zaman çalışan kadınlarda 3 saat-31 dakika iken erkeklerde sadece 46 dakikadır (2). Çalışma (istihdam) için harcanan zamanın kadınlarda erkeklerden daha az olması (erkeklerde 6 sa.-25 dk, kadınlarda 4 sa.-32 dk), kadınların işgücü piyasasında daha fazla kısmi zamanlı ve esnek çalışmasını doğrular niteliktedir. Çalışma süresinin üzerine eklenen hane ve aile işlerinin sonucunda çalışan kadınların dinlenme sürelerinin az olması kaçınılmazdır. Nitekim aynı araştırma, 'televizyon izleme, radyo ve müzik dinleme vb' etkinliği için çalışan kadınların günde 1 sa-36 dk ayırırken çalışan erkeklerin 1 sa-55 dk ayırdığını saptamıştır (2).

Kadınlar açısından istihdam-sağlık ilişkisi karmaşık ve çok yönlüdür. Ücretli çalışmanın, kadınların sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğu, çalışmanın hem araçsal hem de sembolik karşılıklarının bu durumda rol oynadığı bildirilmektedir (9). Çalışmanın bir yönü kişinin kendini var etmesi, yeteneklerini ve becerilerini kullanarak yaşam doyumu sağlamasıdır. Yüksek gelirli ülkelerde yapılan çalışmalar, kadınların çalışma yaşamına katılımıyla yaşam beklentisinin arttığını, mortalitenin

azaldığını, mental ve fizik sağlığın daha iyi düzeye çıktığını göstermektedir (5).

Diğer yandan yapılan işin niteliği de önemlidir. Zira kadınların çalışma yaşamında daha çok esnek çalıştıkları, tekrarlayıcı ve monoton işleri yaptıkları, işin üzerinde kontrolün az olduğu işlerde yoğunlaştıkları ve daha az yönetici konumunda oldukları bilinmektedir. Tüm bu sıralanan özellikler, çalışanın sağlığı üzerine olumsuzdur (10).

Kadınların önemli bir kısmı ücretsiz aile işçisi ya da kayıtdışı olarak çalışmakta sosyal güvence, sağlık güvencesi ve gelecekte emeklilik geliri elde etme olanağından yoksun kalmaktadır. Sağlığın sosyal belirleyicileri olarak işlev gören bu özelliklere sahip olmak, ücretli çalışan kadınlarda sağlık düzeyinin yükselmesi ile sonuçlanmaktadır (11-12). Çalıştığı süre boyunca çifte mesainin yükü altında ezilen kadınların sağlığı özellikle çalışma yaşamının bitmesinin ardından (emeklilik ile beraber) sağlık durumu iyileşmektedir. Bu durum, kadınların yaşlılık dönemlerinde bile devam etmektedir (13).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de çalışan kadınlar ile ev kadınlarının sağlığının ve sağlık ile çeşitli özelliklerinin karşılaştırılmasıdır. Çalışmanın iki temel varsayımı vardır: ilki ev kadınlarının bedensel sağlığı, toplumsal yeniden üretim anlamında yaptıkları işler nedeniyle olumsuz olarak etkilenir. Bu noktada çalışma yaşamında yer alan kadınlar (çalışan kadınlar) ile ev kadınları sağlık düzeyi benzerdir. İkinci varsayım, çalışmak her ne kadar

kadınların yükünü artırsa da çalışan kadınların ruhsal sağlığı ev kadınlarına göre daha iyi düzeydedir.

Gereç ve Yöntem

Bu çalışmadaki analizler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından Türkiye’yi temsil eden bir örnek üzerinde yapılmış, kesitsel nitelikte bir çalışmanın verileri kullanılarak yapılmıştır. TÜİK’in 2012 yılındaki Sağlık Araştırması (14) verisetinden, 25-54 yaş arasında ve evli olan kadınlar çekilmiştir. Bunlar arasında halen çalışmayan kadınlardan “ev işleri ile meşgul olma” nedeniyle çalışmadığını belirten kadınlar “ev kadını” olarak kodlanmış, diğer nedenlerle (emekli, işsiz vd nedenler) çalışmayan kadınlar çalışma dışında bırakılmıştır. Böylece veri setinden elde edilen 1693 çalışan kadın ile 5348 ev kadını karşılaştırılmıştır.

Türkiye’deki kadınlar için ortalama evlenme yaşının (23,7 yaş) olması (15) ve yükseköğrenimin 24 yaşına kadar sürmesi nedeniyle çalışmada 25 yaş alt sınır olarak alınmıştır. Diğer yandan hem kronik hastalık sıklığının artması hem de emeklilik yaşı göz önünde bulundurularak 55 yaşından genç kadınlar analize alınmıştır.

Araştırmanın değişkenleri

Bu çalışmanın değişkenleri TÜİK tarafından belirlenmiştir. TÜİK araştırmalarında, “son bir haftada gelir getirmek amacıyla bir saat bile olsa

Tablo-1: Halen evli çalışan kadınlar ve ev kadınlarının yaş grubu, sosyal güvence ve öğrenim düzeyleri (Yüzde) (Türkiye, 2012)

		Çalışan Kadın (Yüzde)	Ev kadını (Yüzde)	P değeri
Yaş Grupları	25-34	34,4	35,3	0,000
	35-44	40,8	34,6	
	45-54	24,7	30,1	
Sosyal güvence	SGK, Aktif memur	14,6	4,9	0,000
	SGK, Emekli San.	11,3	7,4	0,000
	SGK, SSK	49,6	56,8	0,000
	SGK, Bağ-Kur	15,7	14,9	>0,05
	Yeşil kart	3,9	9,9	0,000
	Özel sağlık sigortası	2,1	0,8	0,000
Öğrenim düzeyi	< 5 yıl	7,3	17,0	0,000
	İlkokul -5 yıl	37,8	55,3	
	Ortaokul - 8 yıl	6,9	9,9	
	Lise ve dengi	16,0	14,5	
	Lise üstü	32,0	3,3	
Yerleşim yeri	Kent	71,6	77,1	0,000
	Kır	28,4	22,9	

çalışma” ya da “geçici olarak başında bulunmadığı işyeri veya çalışmadığı bir işin olması” ifadesine göre çalışma durumunu belirlemektedir. Bu çalışmada da, “çalışan kadın” bu tanıma uyan kadınlardır. “Ev kadını” ise, bu tanıma göre “çalışmayan” ancak çalışmama nedeni olarak “ev işleri ile meşgul olma” belirtenlerdir.

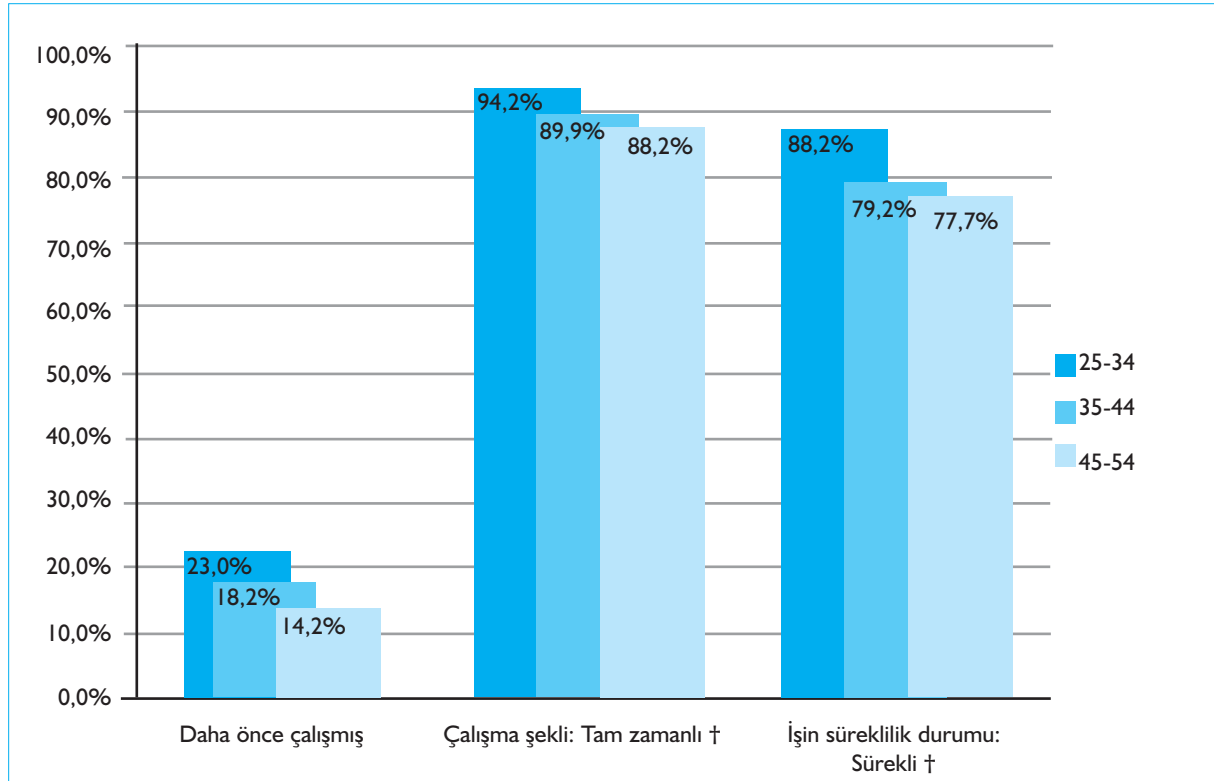
Öğrenim durumu, kişinin en son bitirdiği okulu temel almaktadır.

Sağlık güvencesi bilgisi, “tedavi masraflarınız aşağıdakilerden hangisi tarafından karşılanıyor?” sorusu ile elde edilmiştir. Bu soruda birden fazla seçenek işaretlenebildiği için analizler, her bir sağlık güvencesi kategorisi için ayrı yapılmıştır.

Yerleşim yerinin nüfusu 20.000’in üzerinde ise “kent”, 20.000 ve altında ise “kır” olarak tanımlanmıştır.

Tablo-2: Halen çalışan kadınlar ile daha önce çalışmış ev kadınlarının çalışma özelliklerinin karşılaştırılması (Yüzde) (Türkiye, 2012)

	Çalışan Kadın (Yüzde)	Ev kadını (Yüzde)	P değeri
Çalışmanın sürekliliği			
Sürekli	88,6	82,8	0,000
Geçici (günü birlik) iş buldukça çalışan	5,5	10,1	
Mevsimlik veya belirli bir sürede bitecek iş	5,9	7,1	
Çalışma biçimi			
Tam zamanlı	89,0	91,4	0,042
Yarı zamanlı	11,0	8,6	

Şekil-1: Ev kadınlarının önceki çalışması ile ilgili özelliklerin yaş gruplarına göre dağılımı (Yüzde)

(Türkiye, 2012), † Daha önce çalışmışlar arasında, n:1000

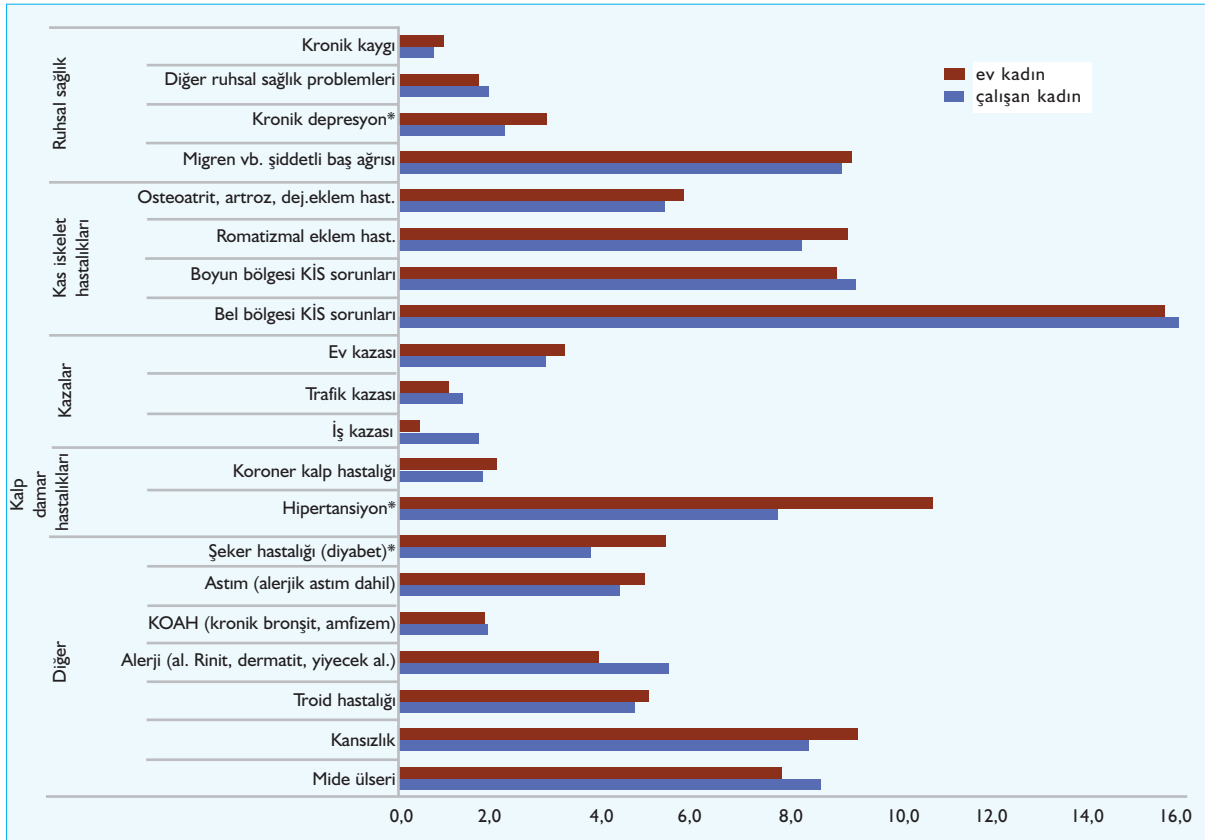
† Daha önce çalışmışlar arasında, n:1000

Tablo-3: Halen evli çalışan kadınların ve ev kadınlarının sağlığının karşılaştırılması (Yüzde) (Türkiye, 2012)

	Çalışan Kadın (Yüzde)	Ev kadını (Yüzde)	P değeri
Algılanan sağlık			
Çok iyi	10,1	8,3	
İyi	61,3	58,1	
Orta	23,6	28,1	
Kötü	4,8	5,1	
Çok kötü	0,2	0,3	0,000
Algılanan sağlık			
Çok iyi / iyi	71,4	66,4	
Orta /kötü /çok kötü	28,6	33,6	0,000
Kronik hastalık			
Var	35,1	37,1	>0,05
Yok	64,9	62,9	(0,131)
Kısıtlanma*			
Ciddi kısıtlanma	8,1	8,1	
Ciddi olmayan kısıtlanma	20,9	24,9	
Kısıtlanma yok	71,0	67,0	0,003

* Son 6 ay içinde bir sağlık problemi nedeniyle günlük yaşam aktivitelerinden kısıtlanma

Şekil-2: Halen evli çalışan kadınlarla ev kadınlarının son 12 ay içerisinde yaşanan sağlık sorunlarının karşılaştırılması (Yüzde) (Türkiye, 2012)

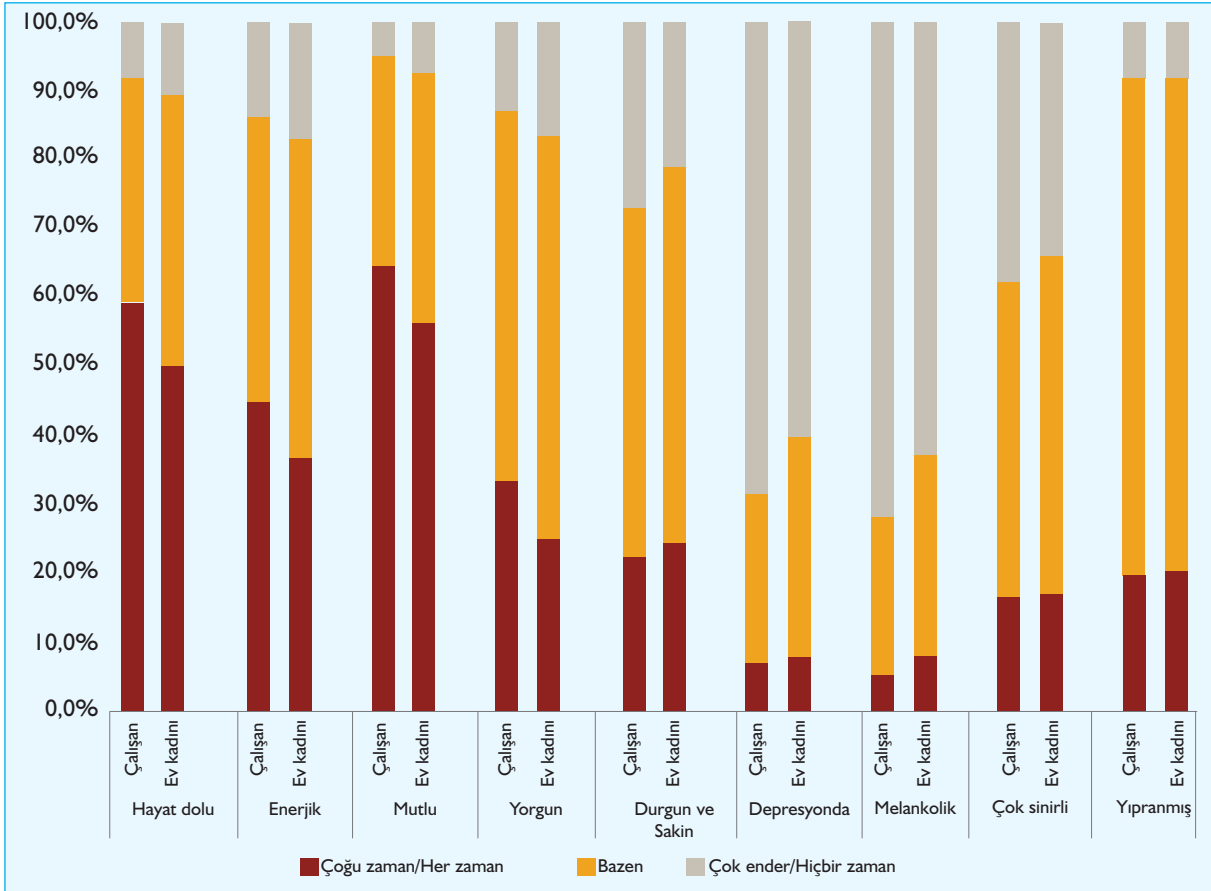

Sağlık konusundaki değişkenlerden biri “algılanan sağlık” sorusudur. Sağlık araştırmalarında yaygın olarak kullanılan bu soru, çok iyi, iyi, orta, kötü ve çok kötü olarak yanıtlanmaktadır. Kronik hastalık varlığı, altı ay ve daha uzun süren /sürmesi beklenen hastalık veya sağlık sorunu olarak sorulmuştur. Hastalık durumunda kişinin beyanına dayalı olarak “son 12 ayda bir hekim tarafından teşhis edilen hastalıklar” kaydedilmiştir. Bedensel hareketlerde kısıtlanma, son 6 ay içinde bir sağlık problemi nedeniyle günlük yaşam aktivitelerinden kısıtlanma olarak sorulmuştur. Ruh sağlığına ilişkin sorulan sorularda son dört haftada çeşitli duyu durumları sorgulanmış, yanıtlar her zaman, çoğu zaman, bazen, çok ender ve hiçbir zaman şeklindedir. Bu sorulara verilen bilmiyorum ve cevap vermek istemiyorum yanıtları, olumsuz kategoriye dahil edilmiştir.

Katılımcıların boy, vücut ağırlığı ve bel çevresi verisi beyana dayalı olarak alınmıştır. Beden kitle indeksi (BKI) [vücut ağırlığı (kg) / boy(m)²] olarak hesaplanmıştır. Eksik bildirim nedeniyle 3039 kişide bel çevresi, 644 kişide BKI eksiktir. Yanıt vermeyenlerin çalışan ve ev kadını gruplarında dağılımı benzerdir ($p>0,05$).

Araştırmada yürüyüş, “son 7 gün içinde kaç gün en az 10 dakika yürüme” olarak sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlar analize alınırken “hiç yürümedi” ve “en az bir gün 10 dakika yürüdü” şeklinde sınıflandırılmıştır. Orta dereceli hareket normalden daha zor nefes almaya neden olan orta derecede fiziksel güç gerektiren işler olarak tanımlanmış, haftada kaç gün en az 10 dakika süresince yaptığı sorulmuştur.

Analizler SPSS versiyon 21.0 paket programında yapılmıştır. Analizlerde, oranların karşılaştırılmasında ki-kare testleri kullanılmıştır.

Şekil-3: Halen evli çalışan kadınlar ve ev kadınların son 4 hafta içindeki ruhsal durumları (Yüzde) (Türkiye, 2012)

Tablo-4: Halen evli çalışan kadınlarla ev kadınlarının beden-kitle indeksi, bel çevresi ve fiziksel hareket (Yüzde) (Türkiye, 2012)

		Çalışan Kadın (Yüzde)	Ev kadını (Yüzde)	P değeri
BKI grupları	Zayıf (<18)	2,5	1,7	0,000
	Normal (18,0 - 24,9)	48,9	34,6	
	Kilolu (25,0 - 29,9)	32,8	37,7	
	Şişman (≥ 30)	15,8	26,0	
BKI (kg/m ²)	Ort \pm SD	25,5 \pm 4,6	27,3 \pm 5,1	0,000
Bel çevresi (cm)	Ort \pm SD	83,0 \pm 12,1	87,2 \pm 13,1	0,019
Orta dereceli hareket	Hiç	67,4	75,5	0,000
	En az bir gün	32,6	24,5	
Yürüyüş	Hiç	37,8	44,1	0,000
	En az bir gün	62,2	55,9	

Bulgular

Araştırma sonuçlarına göre; 25-34 yaş grubunda çalışan ve çalışmayan kadınlar benzer sıklıkta (%34,4 ve %35,3) iken 35-44 yaş grubunda çalışan kadının daha fazla olduğu görülmektedir. Ev kadınlarının %30,1'i, çalışan kadınların ise %24,7'si 45-54 yaş grubundadır (Tablo 1). Çalışan kadınların %70,0'i ücretli çalışan, %1,7'si işveren, %9,4'ü, kendi hesabına çalışan ve %19,0'u ücretsiz aile işçisidir.

Türkiye'de kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada kişilerin güvenceli çalışmaları konusunda bilgi toplanmamıştır. Kadınların sahip oldukları sosyal güvencenin kendi çalışmalarından mı yoksa eşlerinin sosyal güvenliğinden yararlanma şeklinde mi olduğunu ayırt etmek mümkün değildir. Kendilerinden ya da eşlerinden sahip oldukları sosyal güvenceye bakıldığında, SGK-aktif memur ve SGK-emekli sandığı kategorilerindeki sosyal güvencenin çalışan kadınlarda daha fazla olduğu; SGK-Bağkur'un her iki grupta benzer sıklıkta olduğu; Yeşilkart ve özel sağlık sigortasının ev kadınlarında daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo 1). Çalışan kadınlarda öğrenim düzeyi ev kadınlarına göre daha yüksek olarak görülmektedir; çalışan kadınların %32,0'si lise ve üzeri öğrenime sahipken ev kadınlarının %72,3'ü ilköğretim ve düşük öğrenim düzeyine sahiptir. Kırsal çalışan kadınların sıklığı daha fazladır (Tablo 1).

Halen ev kadını olanların %18,7'si daha önce bir işte çalışarak çalışma hayatına katılmıştır. Bu durum, halen ev kadını olan her altı kadından birinin daha önce işgücü piyasasında bulunduğunu ifade etmektedir. Yaşın artmasıyla birlikte ev

kadınları arasında daha önce çalışma yaşamına katılmış kadın yüzdesi azalmakta, yarı zamanlı çalışma ise artmaktadır. Yine ev kadınları arasında ileri yaşlarda geçici çalışma ve mevsimlik çalışma daha sık bildirilmiştir (Şekil 1).

Tablo-2'de çalışan kadınlar ile daha önce çalışma yaşamına girmiş ev kadınlarının çalışma biçimleri görülmektedir. Buna göre çalışan kadınlar ile karşılaştırıldığında ev kadınlarının çalışma yaşamına girişlerinin geçici çalışma ve mevsimlik çalışma biçimlerinde olduğu görülmektedir.

Çalışan kadınlar ve ev kadınlarının sağlık durumlarının karşılaştırılmasında, kronik hastalıkların sıklığının benzer olduğu buna karşın algılanan sağlık durumunun çalışanlarda daha iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Son altı ay içinde yaşadığı bir sağlık sorunu nedeniyle kısıtlanma durumu sorulduğunda, "ciddi kısıtlanma"nın her iki grupta benzer olduğu ancak "ciddi olmayan kısıtlanma"nın ev kadınlarında daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo-3).

Son 12 ay içinde yaşanan kronik sağlık sorunlarından kronik depresyon, hipertansiyon ve şeker hastalığı, ev kadınlarında istatistiksel olarak daha fazla iken alerji (alerjik rinit, dermatit, yiyecek alerjisi vb.) çalışan kadınlarda daha sık görülmektedir. Diğer sağlık sorunlarının sıklığı her iki grupta benzer gözlenmektedir (Şekil-2). Hipertansiyon sıklığı 35 yaşından sonra, şeker hastalığı ise 45 yaşından sonra ev kadınlarında artış göstermektedir. Kronik depresyon sadece 35-44 yaş grubundaki ev kadınlarında fazladır. Alerji ise tüm yaş gruplarında çalışan kadınlarda daha fazla olmakla birlikte 35-44 yaş grubundaki artış istatistik olarak anlamlıdır.

Şekil-3'te kişilerin kendi değerlendirmeleri üzerinden son dört hafta içinde ruhsal durumlarını tanımlamaları görülmektedir. Çalışan kadınların kendilerini hayat dolu, enerjik, mutlu ve yorgun hissetmesi ev kadınlarına göre daha yüksek iken, durgun ve sakin, depresyonda, melankolik ve çok sinirli hissetmesi ev kadınlarında daha fazla bildirilmiştir ($p < 0.05$). Kendini yıpranmış hissetme, çalışan kadınlarla ev kadınları arasında farksızdır ($p > 0.05$).

Çalışan kadınların BKİ ve bel çevresi ortalamaları ev kadınlarına göre daha düşüktür. Çalışan kadınların yaklaşık yarısı, ev kadınlarının ise yaklaşık üçte biri normal BKİ'ne sahiptir. Çalışan kadınların hem orta dereceli fiziksel hareket hem de yürüyüş sıklığı ev kadınlarına göre daha fazladır (Tablo 4). Ev kadınlarının 45-54 yaş grubunda daha fazla oranda oldukları göz önünde bulundularak, BKİ ve bel çevresi karşılaştırmaları yaş kontrol ederek yeniden yapıldığında sonuçlar değişmemiştir (veriler gösterilmedi).

Tartışma

Araştırmanın yöntemine dair

Bu çalışma, TÜİK'in ülke genelini temsil eden bir örnek grup ile elde ettiği verilerden yapılan bir ileri analizdir. Verilerin, Türkiye genelini temsil etme özelliği çalışmanın en güçlü özelliğidir. Bunun yanında, verilerin bildirim dayalı olması (*self-reported*) ve araştırma tasarımının kesitsel özellikte olmasının bazı kısıtlılıklar içerdiğini söylemek mümkündür.

Verilerin bildirim dayalı olmasındaki en temel sorun, antropometrik ölçümlerde ortaya çıkmaktadır. Araştırmada, beden-kitle indeksinin hesaplanmasında kullanılan boy ve ağırlık verileri, kadınların beyan ettiği verilerdir. Çalışan ya da ev kadını olan grupta, bu verilerin beyanında bir yönde özellik olduğu düşünülmemektedir.

Evli olmanın kadınlar açısından sosyal koruma sağladığı (eşinin sosyal güvencesi, sağlık sigortası, yaşam standardı vb nedeniyle) bilinmektedir (16). Bu analizde her iki gruptan sadece evli kadınlar analize alınarak bu etki kontrol edilmiştir.

Ev kadınlığı

Her ne kadar kadınların evde yaptığı işler (temizlik, yemek, bakım işleri vb) cinsiyete dayalı

işbölümünün bir sonucu olsa da, ev kadınlığının tarihi kapitalizmin tarihi ile örtüşmektedir. Kapitalizm öncesinde de ev işleri ve çocuk bakımı kadınlar tarafından yürütülmekle birlikte ev kadını kavramı o dönemde henüz gelişmemiştir. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte ev ile işyerinin ayrışması, evin ekonominin dışında bir yer haline gelmesi son 150-200 yılın görüngüsüdür (17). 19. yüzyılda, ev kamusal hayattan kopmuş ve son derece özel bir hayata geçişle ev hayatı özenle düzenlenmiştir (18). Böylece, çalışma yaşamına katılmayan kadının ev işleri ve bakım rolüne, başta kocası olmak üzere hane içindeki işgücünün ertesi güne hazırlanması eklenmiş ve "ev kadınlığı" kurumsallaşma sürecine girmiştir.

Aile içinde kadına geleneksel değerler, kültür bağlamında atfedilen önem, günümüzde neoliberalizmin yeni bir stratejisi diğer bir deyişle sistemin sürdürülebilirliğinin anahtarı olarak karşımıza çıkmıştır. Ev kadınlarının aile içindeki statüsü toplumun devamlılığı için elzem niteliğinde görüldüğünden, bu konum manevi inançlar, değerler, semboller ve hatta bazen yasalar tarafından ideolojik olarak üretilmektedir (3). Neoliberal muhafazakarlık olarak adlandırılan bu durumun en tipik örneklerinden birini son yılların Türkiye'sinde görmek mümkündür.

Simone de Beauvoir, ev kadınlığını Sisifos'un¹ çabasına benzetir. Beauvoir'a göre "*Sürüyle kadının payına, insanı hiçbir zaman yengiye götürmeyen bu savaşa hergün yeniden başlamak düşmektedir. Sisifos'un işkencesine ev kadının yükü kadar benzeyen azdır; her Allahın günü bulaşık yıkamak, mobilyaların tozunu almak, kısa bir süre sonra yine kirlenecek, toplanacak, yırtılacak çamaşırları yıkamak gerekmektedir*" (19). Gerçekten de evdeki işlerin sürekli olarak tekrarlanan bu doğası, insan ruhu açısından tüketicidir. Bir çocuğun/hastanın/yaşlının üç öğün yemeği, sürekli değiştirilmesi gereken bezi vb işleri söz konusudur. Ev işinin diğer bir özelliği her gün yeni baştan başlamasıdır. Aynı işler tekrarlınsa da yine de bakımın kime verildiği önemlidir, özür lü ve hasta bakımı yapanların sağlığının, çocuk bakımı yapanlardan daha kötü olduğu bilinmektedir (20).

Ev işlerinin dolayısıyla da ev kadınlığının diğer bir özelliği, mesai saati gibi belirlenmiş bir zaman

dilimi olmaması, çalışmanın 24 saat boyunca, herhangi bir zamanda ortaya çıkabilir nitelikte olmasıdır. Bu nedenle ev kadınlarının dinlenme zamanları belirsizdir.

Çalışan kadın olmak

Tarih boyunca ortaya çıkan, şekillenen cinsiyete dayalı işbölümü, kapitalist üretimin ortaya çıkması itibarıyla çalışma yaşamında da karşılığını bulmuştur. Bunlar tüm dünyada benzer şekilde, kadın ve erkek işlerinin cinsiyete dayalı işbölümü temelinde ayrışması, kadınların daha fazla esnek istihdamı, daha düşük ücretlendirilmesi, daha az yönetici konumda olmaları vb özelliklerdir (21,22).

Türkiye, toplumsal cinsiyet olgusunun keskinleştiği coğrafyalardan biridir. Dilimize “namusuyla çalışmak” ifadesiyle yer bulan olgu gerçekte, kadının saflığı, iyiliği vb nedenlerle özel alanda korunması gereken bir varlık olduğunu ve kamusal alana çıkışı üzerine konulan kuralı tarif etmektedir. Çünkü kadının olması varsayılan yerden (yuvadan) başka bir yerde olması, kamusal alanda ücretli çalışması vb, onun saflığını ortadan kaldırmasa da zarar verme potansiyeli taşıyan bir durum olarak algılanmaktadır. Bu durumda, çalışma yaşamına katılan kadının bu temizliği, iyiliği, saflığını korumanın bazı kuralları konmuştur. Diğer bir deyişle toplumun kadınların çalışmasını daha kolay kabul edebileceği ya da gerçekte rasyonelize edebileceği bazı koşullar söz konusudur. Bunlardan biri, kadının toplumsal cinsiyet rolünün devamı olan işlerde istihdamıdır ki zaten bu işlerde kadınlar daha kolay istihdam olmaktadır. Bu nedenle, kadınların başka bir “ev”de temizlik, çocuk bakımı, yaşlı bakımı vb işlerde çalışması daha kabul edilebilir bir durumdur.

Araştırma bulgularının tartışılması

Araştırma sonuçlarına göre erken yaşlarda benzer olan istihdama katılım, yaşın ilerlemesiyle azalmış, ev kadınlığı artmıştır. Ev kadınları arasında daha önce çalışma yaşamına katılmış olanlar %18,7 gibi düşük bir düzeydedir. Geriye kalan yaklaşık %80’lik kesim için ev kadını olmak bir anlamda ‘kader’ gibi görünmektedir. Ev kadını olmadan önce çalışma yaşamına giren kadınlarda ise yarı zamanlı, mevsimlik ve geçici çalışma daha yaygındır ve bu haliyle çalışma yaşamından daha kolay kopmuş oldukları tahmin edilmektedir.

Türkiye açısından diğer bir özellik, kadınların önemli bir bölümünün “ücretsiz aile işçisi” statüsünde çalışmalarınıdır. Çalışan kadınların beşte biri ücretsiz aile işçisidir. Eşlerinin veya diğer aile bireylerinin işinde “yardımcı” durumda olan bu kadınların, hane içi sorumlulukların yerine getirilmesi konusunda, ücretli çalışan kadınlara göre daha dezavantajlı oldukları sanılmaktadır zira bu çalışma iktisadi değer üretmekle birlikte ücret gibi bir karşılığı olmadığı için ikincildir. Ücretli ve tam gün çalışan kadınların, hane içindeki işlerini yapma konusunu örgütledikleri, aileden ya da değil, başka kadınların emeklerini ikame ettikleri bilinmektedir.

Çalışma yaşamına girmek, hanedeki işlerin devam etmesi ile ortaya çıkan çifte mesaiye karşın, çalışmak kadınların sağlığına olumlu katkı sağlamaktadır (9,10). Yapılan çalışmalar kadınların stres ile ilgili sağlık sorunlarının daha fazla olduğunu, erkeklerde işten sonra stres düzeyi azalırken kadınlarda –özellikle çocuk sahibi olanlarda- stres düzeyinin yüksek kaldığını göstermektedir (10). Bu çalışmada, kronik bir hastalığa sahip olma sıklığı farksız iken, algılanan sağlık çalışan kadınlarda daha yüksektir. Algılanan sağlık, sağlığın ölçülmesinde kullanılan en pratik ve geçerli ölçeklerden biridir (23). Hem fiziksel hem de psikolojik sağlığı kapsamaktadır ve yaşam tarzı, sağlık hizmeti kullanımı ve hastalık belirtileri ile ilişkidir (20,24). Günlük yaşam aktivitelerinde ciddi kısıtlanma yaşayan kadınlar her iki grupta da benzer olmasına karşılık orta dereceli kısıtlanma ev kadınlarında daha fazla bildirilmiştir. Bu durumda ilk akla gelen bu durumun, ev işleri sonucunda ortaya çıkan kas-iskelet sistemi sorunlarına bağlı olmasıdır. Ancak son 12 ayda hekim tarafından teşhis edilen hastalıklar listesinde kas-iskelet sistemi hastalıkları olan osteoartritler, romatizmal eklem hastalıkları, boyun ve bel bölgesi sorunları ev kadınları ile çalışan kadınlar arasında farksız bulunmuştur. Çalışan kadınlar ile erkeklerin kas-iskelet sistemi sorunları karşılaştırıldığında, boyun, üst kol, omuz, el-ayaklar ve bilekler, alt bacak, kalça ağrılarının kadınlarda daha fazla olduğu, diz ve bel ağrılarının ise erkeklerde daha fazla olduğu bilinmektedir (25).

Hastalıklar arasında, şeker hastalığı ve hipertansiyon ev kadınlarında daha fazladır. Her iki hastalığın yaşın artışıyla doğrusal ilişki gösteren özelliği bu çalışmada da gözlenmiştir. Diğer yandan BKK’nin artışıyla hem şeker hastalığının hem de

hipertansiyonun ilişkili olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada da ev kadınlarının BKI'nin daha yüksek olması, şeker hastalığının fazla olmasını açıklayabilir. Hipertansiyon açısından bakıldığında ise BKI'nin yanında stres, hareketsizlik gibi faktörlerin etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Zira bu çalışmada ev kadınlarının daha az yürüdüğü ve 35-44 yaş grubunda daha fazla kronik depresyon olduğu da saptanmıştır.

Araştırmada sorgulanan bedensel hareket konusunda bilgiler, kişilerin günlük yaşam aktiviteleri arasında gerçekleşen etkinlikleri de kapsamakta olup çalışmak da buna dahildir. Yani bu çalışmada sağlığı geliştirmek amacıyla yapılan egzersizin ayırt edilmesi mümkün değildir. Ev kadınlarının daha az orta dereceli hareket ve yürüyüş yaptığı görülmektedir. Sağlığı geliştirici bir etkinlik olarak yapılan fiziksel hareket konusunda tüm dünyada cinsiyetler arası farklılık olduğu bilinmektedir. Erkeklerin serbest zaman fiziksel aktivite skorunun daha yüksek olduğu, daha sık spor amaçlı hareket ettiği bildirilmektedir (26). Çalışmayan, yarı zamanlı ve tam zamanlı çalışan kadınlarda fiziksel aktivite açısından fark olmadığı belirtilmektedir (27). Sağlığın geliştirilmesi amacıyla yapılan fiziksel aktivite konusunda bu çalışmada bilgi olmamasına karşın, orta derecede hareketin çalışan kadınlarda fazla olması çifte mesai olgusu ile ilişkili olarak düşünülmektedir. Çifte mesai çalışan kadınlarda, serbest zamanın az olması ve fiziksel egzersize daha az zaman ayırma ile ilişkilidir. İngiltere'de büyük bir örnek grubunda yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, fiziksel hareketsizlik konusunda kadınların %89,9'u aile bakımını, erkeklerin %87,2'si erken emekliliği neden olarak belirtmiştir. Yine aynı çalışmada fiziksel hareketi az olan kadınların daha sağlıksız oldukları (%33,0) bildirilmektedir (28).

Ruhsal durum ile ilgili tanımlamalara bakıldığında, ev kadınlarının daha olumsuz ruh hali belirttiği görülmektedir. Çalışan kadınlar daha hayat dolu, enerjik, mutlu hissederken, ev kadınları arasında durgun-sakin, depresyonda, melankolik ve çok sınırlı hissedenler daha fazladır. Araştırma sonuçlarına göre kadınların daha fazla yorgun ve yıpranmış hissetmenin iki grup arasında farksız olması dikkat çekicidir. Ev kadınlarının tanımladığı bu olumsuz ruhsal durum, ev işlerinin yaratıcılı-

ğa ve kendini gerçekleştirmeye izin vermeyen doğası, Sisifos'un her gün yuvarlanan taşı gibi tekrarlayıcı ve tüketici olması ile yakından ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi hipertansiyon gibi stres ile yakından ilişkili hastalıkların ev kadınlarında erken yaşta ortaya çıkması da bununla ilişkilili gibi görünmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, çalışan kadınlar ile ev kadınlarının sağlık durumlarının pek çok açıdan benzer olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkan sonuç, başta var sayıldığı gibi çalışan kadınlar ile ev kadınları arasında genel olarak fiziksel sağlık açısından fark olmadığı ve ruhsal durumun çalışan kadınlarda daha iyi düzeyde olduğu şeklindedir.

Türkiye gibi toplumsal cinsiyet rollerin keskinleştiği bir yerde, kadının çalışması her ne kadar günlük çalışma süresini ve yorgunluğu artıran bir faktör olsa da, ruhsal sağlık açısından olumlu bir etki yapmaktadır. Bu durum kadınların çalışma yaşamındaki dezavantajlı konumlarına karşın böyledir. Diğer yandan hane içi karşılığı ödenmeyen emek harcayan ev kadınlarının durumu göz önüne serilmiştir. Toplumsal yeniden üretimin en temel unsuru olan ev kadınlarının emeklerinin görünmemesi, yok sayılması, karşılığının ödenmemesi, sosyal haklara sahip olmamaları yanında, sağlık durumlarının da kötü olduğu saptanmıştır.

Geleneksel aile modelinin devlet politikalarıyla desteklenmesi, hane içindeki bakım emeğinin bir sosyal politika uygulaması olarak ele alınması gibi nedenlerle, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin derinleştiği bilinmektedir. Bu özellikler son yılların Türkiye'sinde neoliberal dönemin stratejileri olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Kadınların, cinsiyete dayalı işbölümüne dayanan hane içi sorumlulukları gerek çalışan kadınların gerekse ev kadınlarının sağlığı ile yakından ilişkilidir. Çalışan kadınlarda çifte mesai, önemli bir iş yükü getirirse de kadının sağlığı üzerine olumlu etkiye sahiptir. Oysa ev kadınlarının harcadıkları emek, tüketici ve sağlık üzerine olumsuz etki yapmaktadır. Kadınların karşılığı ödenmeyen ve görünmeyen toplumsal yeniden üretim emeğinin yükünden özgürleşmeleri ve/veya bu emeğin karşılığını almaları konusundaki mücadele, aynı zamanda bir kadın sağlığı mücadelesi olarak ele alınmalıdır.

Dipnot

1. Yunan mitolojisinde geçen Sisifos, tanrılar tarafından büyük bir kayayı dik bir tepenin doruğuna yuvarlamaya mahkûm edilmiştir. Sisifos tam tepenin doruğuna ulaştığında kaya her zaman elinden kaçmakta ve her şeye yeniden başlamak zorunda kalmaktadır.

Kaynaklar

1. TÜİK "Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2014" TÜİK Yayınları, Yayın No:4370, Ankara. s:77
2. TÜİK "Zaman Kullanım Araştırması, 2014-2015" Haber Bülteni Sayı: 18627, Tarih: 4 Aralık 2015. Erişim (15.02.2016): <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18627>
3. Güneş F "Toplumsal yeniden üretim ve karşılığı ödenmeyen kadın emeği" Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 2015;15(57) s: 38-48
4. Etiler N. "Kadın çalışanların sağlığına nereden bakmalı?" Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. 2015;15(56):2-5.
5. Östlin P. "Gender inequalities in health: the significance of work" In: Wamala S & Lynch J (Eds) Gender and Social Inequities in Health- A Public Health Issue. Sweden: Studentlitteratur Lund 2002. p.43-66
6. Bambra, Clare, et al. (2009)"Gender, health inequalities and welfare state regimes: a cross-national study of 13 European countries." Journal of Epidemiology and Community Health 63.1 : 38-44.
7. De Moortel D, Palència L, Artazcoz L, Borrell C, Vanroelen C. "Neo-Marxian social class inequalities in the mental well-being of employed men and women: The role of European welfare regimes" Social Science & Medicine. 2015;128:188-200.
8. Ergüneş N. "Kadın istihdamı evet ama nasıl?" Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 2015;15(56):30-36.
9. McDonough P, Walters V, Strohschein L. "Chronic stress and the social patterning of women's health in Canada" Soc Sci Med 2002;54:767-782.
10. Lundberg U "Gender, multiple roles and physiological reactions" In: Wamala S & Lynch J (Eds) Gender and Social Inequities in Health- A Public Health Issue. Studentlitteratur Lund. 2002. Sweden.
11. Rieker PP, Bird CE, Lang ME. "Understanding Gender and Health" In: Bird CE, Conrad P, Fremont AM, Timmermans S (Eds) The Handbook of Medical Sociology, 6th ed. Nashville:Vanderbilt University Press, 2010. p.52-73.
12. Wamala S & Lynch J. "Introduction. Integrating research on gender and social inequities in health" In: Gender and Social Inequities in Health- A Public Health Issue. Eds. Wamala S & Lynch J. Sweden: Studentlitteratur Lund 2002. p.12-20
13. Etiler N "Türkiye'de kadınlar ve erkeklerin algılanan sağlık durumu ve etkileyen faktörler" Yayınlanmamış Çalışma.
14. TÜİK "Sağlık Araştırması 2012" TÜİK Yayınları, Ankara.
15. TÜİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2014. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18628>
16. Waldron I, Hughes ME, Brooks TL. "Marriage protection and marriage selection- Prospective evidence for reciprocal effects of marital status and health" Soc Sci Med, 1996;43(1):113-123
17. Bora A. "Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası" İletişim Yayıncılık. Ankara, 2010. S: 59
18. Davidoff'tan aktaran A. Bora. "Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası" İletişim Yayıncılık. Ankara, 2010. S:59
19. de Beauvoir S. "İkinci Cins: Evlilik Çağı" 8. Basım. Çev. B. Onaran. Payel Yayınevi, İstanbul, 2010. S:52
20. Chen DR, Chang LU, Yang M. "Gender-specific responses to social determinants associated with self-perceived health in Taiwan: A multilevel approach" Soc Sci Med. 2008; 67:1630-40.
21. Messing K. "One eyed science: Occupational Health and Women Workers Labor and Social Change" 1998.
22. ILO. "Global Employment Trend for Women" ILO, 2012
23. Bowling A. "Just one question: If one question works, why ask several?" J Epidemiol CommunHealth 2005;59:342-345.
24. van der Windt DA Dunn KM, Spies-Dorgelo MN, Mallen CD, Blankenstein AH, Stalman WA. "Impact of physical symptoms on perceived health in the community". J Psychosom Res 2008;64(3):265-274.
25. Messing K, Tissot F, Stock SR. "Should studies of risk factors for musculoskeletal disorders be stratified by gender? Lessons from the 1998 Québec Health and Social Survey" Scand J Work, Environ Health 2009;1:96-112.
26. Azevedo MR, Araújo CL, Reichert FF, Siqueira FV, da Silva MC, Hallal PC. "Gender differences in leisure-time physical activity" Int J Public Health. 2007;52(1):8-15.
27. Hallal PC, Andersen LB, Bull FC, Guthold R, Haskell W, Ekelund U, Lancet Physical Activity Series Working Group. "Global physical activity levels: surveillance progress, pitfalls, and prospects" The Lancet. 2012;380(9838):247-57.
28. Ki M, Kelly Y, Sacker A, Nazroo J. Poor health, employment transitions and gender: evidence from the British Household Panel Survey. Int J Public Health 2013;58(4):537-546. ●

PROF. DR. TURHAN AKBULUT

MSG Yayın Kurulu-1920 yılında doğdu. 1942-43 İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. 1949 yılında iç hastalıkları uzmanı oldu ve ilk görev yeri olan Sümerbank Hereke Fabrikası sağlık biriminde göreve başladı. Sümerbank Merinos Fabrikası, SSK Diyarbakır Başhekimliği, Kütahya Azot Sanayi Fabrikasında görev yaptı. İlk günden itibaren işyeri hekimliği görevinin alışılacağı klasik hekimlikten bambaşka olduğunu gören Akbulut, endüstriden kopamamış ve endüstride gelişmiş ülkelerdeki uygulamaları da görmüş ve incelemiştir. Bu dönemdeki birikimi üzerinden "İşyeri Hekimliği ve İşyerlerindeki Mediko-Sosyal Problemler" isimli kitabını 1956'da yayınladı.

1964'te Çalışma Bakanlığı İş Güvenliği Müfettişleri İstanbul Grup Başkanı olarak görev yaparken denetim alanını yakından gördü. Hollanda ve Belçika Çalışma Müşavirliklerine atandı. 1973 yılında "Belçika kömür madenlerinde çalışan Türk işçilerinin mediko-sosyal sorunları" isimli tezi ile "Sosyal Tıp ve Koruyucu Hekimlik" alanında Doçent unvanını aldı.

"İş ve Meslek Hastalıkları" uzmanı da olan Dr. Akbulut, 1982 yılında "Meslek hastalıklarında ko-

ruma yöntemleri ve kurşun zehirlenmelerine uygulanması" isimli tezi ile profesörlüğe yükseldi. İstanbul Tıp Fakültesi ve 19 Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Öğretim Üyesi olarak görev yaptı. Halk Sağlığı derslerinde meslek hastalıklarını anlattı. SSK Eyüp Meslek Hastalıkları Hastanesi Başhekim Dr Haldun Siner ile iletişime geçerek meslek hastası işçileri tıp öğrencilerine anlattı.

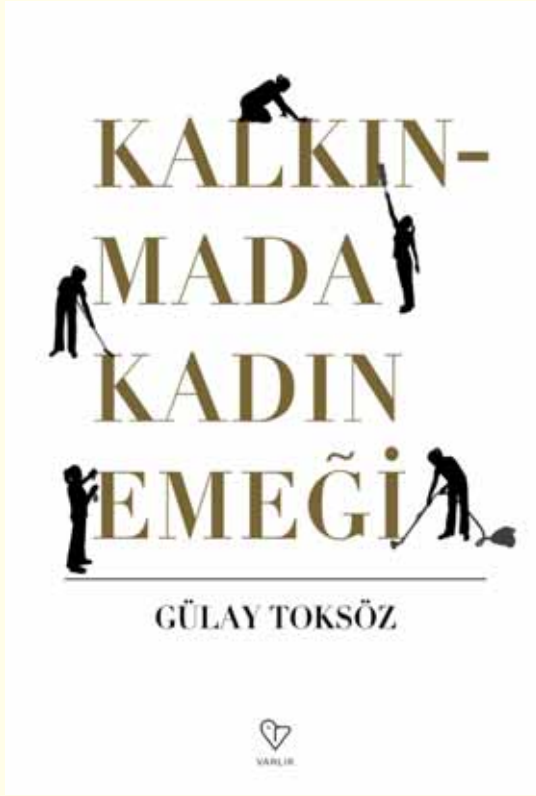
"İşçi Sağlığı Prensipleri ve Uygulamaları" isimli kitabını 1986 yılında yayınladı.

1986'da Dr. Engin Tonguç ve Dr. Haldun Siner'le birlikte Türk Tabipleri Birliği'nin İşyeri Hekimliği Sertifika Kurslarını başlattı. Uzun yıllar TTB İşçi Sağlığı ve İşyeri Hekimliği Kolu Bilim Eğitim Kurulu üyesi olarak görev aldı. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi'nin çıkışından itibaren Danışma Kurulu üyesi olarak destek oldu.

Yaşamı boyunca "işçi sağlığı" alanında mücadele eden Dr Turhan Akbulut, "epidemioloji ve işçi sağlığı", "çalışma hayatında işle ilgili hastalıklar" ve "mesleki kanserler" konularında çalışmalar yaptı.

Hocamız Turhan Akbulut'u 22 Ocak 2016 tarihinde yitirdik. Işıklar içinde uyusun...

KİTAP TANITIMI

KALKINMADA KADIN EMEĞİ Gülay TOKSÖZ

Kadın emeği ile dünyanın farklı bölgelerindeki ülkelerin kalkınması arasındaki ilişki üzerine çalışmalar Türkiye'de son derece sınırlıdır. Öte yandan son yıllarda hem çeşitli toplumsal çevrelerde hem de kadın hareketinde kadın emeği ve istihdamıyla ilgili konulara artan bir ilgiden söz edilebilir.

Kadınların özgürleşmesi sayesinde toplumun özgürleşeceği inancıyla kaleme alınan Kalkınmada Kadın Emeği bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmaya aday görünüyor ve şu sorulara tarihsel bir perspektiften yanıtlar arıyor:

Gülay Toksöz kadınların ev içindeki karşılıksız emekleri ve işgücü piyasasında karşılığı ödenen veya ödenmeyen çalışma biçimleriyle ekonomiye, topluma ve insan refahına yaptığı büyük katkısı açığa çıkarılmayı amaçlıyor. Türkiye'nin kalkınma sürecinde kadın emeğinin dünü ve bugünü kapitalizm ve patriarhanın karşılıklı ilişkisi bağlamında, dünya deneyimlerinin ışığında tartışıyor.

Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG), kendi disiplini ile ilgili olabilecek derlemeler, araştırmalar, literatür özetleri ve gündemi belirleyen olaylar ve tartışmalara ilişkin görüş ve değerlendirmeleri yayımlayan bilimsel bir dergidir. Türk Tabipleri Birliği tarafından yayımlanır.

MSG, ICMJE tarafından belirlenen standartları ve TTB Yayın Etiği Bildirgesi ilkelerini benimser. Ayrıntı için web sayfasına (<http://www.ttb.org.tr/MSG>) bakınız. MSG'de yazılar belirli başlıklarda yayımlanır (ayrıntı için; web sayfasına bakınız) ve web sayfası aracılığı ile gönderilir.

Başvurusu kabul edilen yayın türleri (ayrıntı için; web sayfasına bakınız):

- I. Özgün araştırma
- II. Araştırma raporu (ön rapor)
- III. Bakış / Görüş
- IV. Yorum
- V. Editöre mektup
- VI. İşyeri hekimleri ve işçi sağlığının diğer disiplinlerinden derlemeler
- VII. Diğer

Dergiye gönderilen yazılar öncelikle Editörler tarafından bir ön değerlendirmeye alınır. Bu ön değerlendirme sonrası Yayın Kurulu ve gerektiğinde Danışma Kurulu incelemesinden geçerek yazı hakkında karar verilir. Araştırmalar en az iki, ihtilaf durumunda üç hakeme gönderilir. Gelen görüşlere göre yayın kurulunda değerlendirme yapılır.

Yazım Kuralları:

Derginin yazı dili Türkçedir. Yazılar Türk Dil Kurumu tarafından belirlenen dil bilgisi ve yazım kurallarına uygun olmalıdır.

Yazı bölümleri:

Yazılar Windows tabanlı Microsoft Word programı ile her kenarından 3'er cm boşluk kalacak şekilde, 2 satır aralıklı olarak tüm bölümler dahil 15 sayfayı aşmayacak şekilde yazılmalıdır. Yazımın sayfaları aşağıdaki bölümlere ayrılmalıdır.

1. Başlık sayfası: Bu sayfada yazının başlığı, yazarlar ve bağlı oldukları kurumlar, yazarların iletişim bilgileri (telefon numarası ve e-posta adresi) olmalıdır. Makalelerin hakemler tarafından tarafsız değerlendirmelerini sağlamak amacıyla makale metninde çalışmanın yapıldığı kurum veya çalışmayı yapan araştırmacıların kimliğinin bulunmamasına dikkat edilmelidir.

2. Özet sayfası: Bu sayfada araştırma makaleleri için sadece Türkçe ve İngilizce özet yer almalıdır. Araştırma makalesi olmayan yazılar için özete gerek yoktur.

Türkçe ve İngilizce özet: Özetlerden her biri 250 sözcüğü geçmemeli, açık ve anlaşılır biçimde çalışmayı özetlemelidir. Amaç, gereç ve yöntem, bulgular, sonuç (title, purpose, material and method, results, conclusion) bölümlerine ayrılmış olmalıdır.

Anahtar sözcükler (key words): Türkçe ve İngilizce 2-5 kelime İndeks Medicus konu ve bölüm başlıklarına uygun olarak belirtilmelidir.

3. Metin sayfası: Özgün araştırmalar için yazıda şu bölümler bulunmalıdır: Giriş, Gereç ve Yöntem, Bulgular, Tartışma, Sonuç ve Öneriler, Kaynaklar.

Kaynakların metin içinde gösterimi: Kaynaklar metin içinde kullanım sırasına göre numaralandırılmalı ve cümlelerin sonunda noktalama işaretinden sonra parantez içinde bu numara ile belirtilmelidir. Birden fazla kaynak belirtilecekse numaralar arasında virgül konmalıdır.

Kaynak listesi: Kaynaklar yazının sonunda teşekkür bölümünden sonra metindeki sıralamaya ve numaralandırılmaya uygun olarak yazılmalıdır. Kaynak yazımında aşağıda belirtilen gösterim kullanılmalıdır. Yazar sayısı 3'ten fazla ise ilk üç yazar yazıldıktan sonra "ve ark." kısaltması kullanılmalıdır. Dergi adları "Index Medicus" a göre kısaltılmalıdır.

Makale için; Güranlı GE, Müngen U, Akad M. "Construction equipment and motor vehicle related injuries on construction sites in Turkey" Industrial Health 2008;46(4):375-388.

Kitap için; Akkurt İ. "Mesleki Solunum Hastalıkları" Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara, 2007.

Kitap içinde bölüm gösterimi: Ünlütürk Ulutaş Ç. "Evin İçi İşyeri: Ev Hizmetleri, Ücretli Emek ve Göçmen Kadın Emeği" içinde: S.Dedeoğlu ve M.Yaman Öztürk (Der). Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği. SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

İnternette kitap ve web sitesi: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. "Çalışma Hayatı İstatistikleri 2011" http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/csgeb/dosyalar/istatistikler/yabanciizin_2011 (15/3/2013)

4. Tablolar / Şekiller / Resimler / Grafikler sayfası

5. Çalışmanın ana hatları: Bu sayfada çalışma/yazı ile ilgili kilit noktalar vurgulanmalıdır. Bu bölüm beş cümleden fazla olmamalıdır.

türk tabipleri birliği
mesleki sağlık ve güvenlik dergisi

türk tabipleri birliği
kuruluş: 1925
kuruluş sayısı: 244
yılı: 2014

● Kadın Emekçinin Hakkları
● Feminist İktisat
● Çalışma ve Kadın Sağlığı
● Kadın İstihdam Politikaları
● Sendikalar ve Kadın
● Organik Emek
● Çalışma Yaşamının Eriti Şiddeti

ISSN 1302 - 48 - 41

56

türk tabipleri birliği
mesleki sağlık ve güvenlik dergisi

türk tabipleri birliği
kuruluş: 1925
kuruluş sayısı: 244
yılı: 2014

● İşçi Sağlığında Denetim Tartışmaları
● ISO, Toplam Kalite Yönetimi, OHSAS, Risk Değerlendirmesi
● Politikamızın İşyeri, Kolektif Özne ve Sendikalist
● Sovyetler Birliği'nde İşçi Sağlığı
● "İşçi Cinayetleri" Çıneyeti Kavramsallaştırılması

ISSN 1302 - 48 - 41

54-55

türk tabipleri birliği
mesleki sağlık ve güvenlik dergisi

türk tabipleri birliği
kuruluş: 1925
kuruluş sayısı: 244
yılı: 2014

● İşçi Cinayetlerinin Politik Ekonomisi
● Madencilikte İş Kazaları
● Antikümpatibilite Paradigma ve İşçi Denetimleri
● Sağlık Çalışmalarında İş Kazaları
● Dr. Coşkun Cansız'ın İşçi Sağlığı Mücadelesi
● Kapitalizm, Değer Yüklemleri ve Toplum Sağlığı

ISSN 1302 - 48 - 41

53

türk tabipleri birliği
mesleki sağlık ve güvenlik dergisi

türk tabipleri birliği
kuruluş: 1925
kuruluş sayısı: 244
yılı: 2014

● Meslek Hastalıkları Tanımı
● Meslek Hastalıkları Ekonomi Politikası
● Meslek Hastalıkları Tanı Sistemleri
● Yuvarlak Masa Tartışmaları

türk tabipleri birliği

ISSN 1302 - 48 - 41

51-52